

Kalendarz Grudziądzki 2014

**KALENDARZ
GRUDZIĄDZKI
2014**

KALENDARZ GRUDZIĄDZKI 2014

**GRUDZIĄDZKIE TOWARZYSTWO KULTURY
GRUDZIĄDZ 2013**

RADA REDAKCYJNA

*Anna Janosz – przewodnicząca, Ryszard Byner – sekretarz,
Piotr Bilski, Janusz Hinz, Jerzy Krzyś, Grzegorz Rygielski,
Tadeusz Rauchfleisz, Karola Skowrońska, Gerard Szukay,
Zbigniew Zawadzki*

94(438)
Grudziądz

OKŁADKA

Projekt graficzny – *Grzegorz Rygielski*

Na zdjęciu: Fontanna w Parku Miejskim w Grudziądzu,

fot. *Michał Rygielski*

215.908

Czyt.Nauk.

ILUSTRACJE

Zdjęcia: *Piotr Bilski, Jerzy Domastowski, Włodzimierz Grabowski,
Adam Stenzel, Gerard Szukay* oraz ze zbiorów archiwalnych

Rysunki *Grzegorz Rygielski*

Eklibrisy ze zbiorów *Henryka Stopikowskiego*

Wydawnictwo w części dotowane przez Wydział Kultury, Sportu i Promocji
Urzędu Miejskiego w Grudziądzu

ISBN 978-83-910048-5-2

WYDAWCA

Grudziądzkie Towarzystwo Kultury

Grudziądz 2013

SKŁAD FUTURA Studio reklamy, ul. Piłsudskiego 20, 86-300 Grudziądz,
tel. 601 23 69 22, e-mail: maciej@grudziadz.com

DRUK Drukarnia Księży Werbistów w Górnej Grupie, ul. Klasztorna 4,
86-134 Dragacz, tel. 52 330 63 77, fax 52 330 63 78,
e-mail: dw@drukarnia-svd.com.pl, www.drukarnia-svd.com.pl

94(438)(059) i Grudziądz, req

SPIS TREŚCI

1. Calendarium grudziądzkie	7
2. Skrócony kalendarz na 2015 r.	57
3. Patroni ulic Grudziądza (<i>Tadeusz Rauchfleisch, Ryszard Byner</i>)	59
4. Dom Bartłomieja Herwesta (<i>Dawid Schoenwald</i>)	67
5. Rodzina von Schönbornów (<i>Adam Stenzel</i>)	73
6. Dzieło Augusta Menkena (<i>Jerzy Domastowski</i>)	79
7. Nieznany kalendarz z końca XIX w. (<i>Zbigniew Zawadzki</i>)	91
8. Kamienie graniczne twierdzy (<i>Włodzimierz Grabowski</i>)	95
9. Gródek rycerski w Plemiętach (<i>Ryszard Boguwolski, Ryszard Byner</i>)	99
10. Harcerstwo w Grudziądzu w latach 1914-1920 (<i>Dorota Lichnerowicz</i>)	109
11. Utracony tryptyk (<i>Jerzy Krzys</i>)	117
12. Nestor farmaceutów (<i>Adam Stenzel</i>)	123
13. Józef Błachnio. Muzealnik i krajoznawca (<i>Emilia Markot</i>)	131
14. Zapomniany artysta malarz (<i>Stefan Rafiński</i>)	137
15. Wzór waleczności (<i>Ryszard Byner</i>)	143
16. Teatr w latach 1967-1975 (<i>Henryk Kamiński</i>)	153
17. Herb Grudziądza po korekcie (<i>Ryszard Byner</i>)	159
18. Gwiazdy koncertów noworocznych (<i>Anna Janosz</i>)	167
19. Warszawski powstaniec z Grudziądza (<i>Dorota Lichnerowicz</i>)	173
20. Wspomnienia z Chełmińskiej (<i>Henryk Kamiński</i>)	181
21. Zobaczyc mój Grudziądz i moje Tuszewo (<i>Joanna Fiatkowska</i>)	187
22. Pogrzeb po 73 latach (<i>Karola Skowrońska</i>)	191
23. Z żałobnej karty	197
24. Grudziądzkie publikacje (oprac. <i>Janusz Hinz</i>)	209
25. Wiersze (<i>Janina Tarnawska</i>)	213
26. Kalendarz ważniejszych imprez kulturalnych, sportowych i turystycznych (oprac. <i>Tadeusz Rauchfleisch, Zbigniew Zawadzki</i>)	217
27. Reklamy	227

CALENDARIUM GRUDZIĄDZKIE

«*Styczeń*»

1. <i>ŚRODA</i> <i>NOWY ROK</i> <i>Mieczysława</i> <i>Mieczysławy, Mieszka</i>	1930 – W Grudziądzu na bazie Dywizjonu Szkolnego Żandarmerii zostało utworzone Centrum Wyszkolenia Żandarmerii (komendant mjr Stanisław Sitek).
2. <i>CZWARTEK</i> <i>Izydora</i> <i>Makarego</i> <i>Strzeżysława</i>	1902 – W Grudziądzu zmarł Georg Jalkowski, drukarz i wydawca literatury katolickiej w języku polskim, właściciel Wydawnictwa Dzieł Katolickich.
3. <i>PIĄTEK</i> <i>Arletty</i> <i>Danuty</i> <i>Genowefy</i>	1988 – W Grudziądzu zmarł Jerzy Bobrowski, urzędnik i pisarz, autor zbioru opowiadań „Kochankowie Ate” (Łódź 1961).
4. <i>SOBOTA</i> <i>Anieli</i> <i>Grzegorza</i> <i>Eugeniusza</i>	1900 – Wyszedł w Grudziądzu nr 1. tygodnika „Gospodarz” (wydawca Wiktor Kulerski).
5. <i>NIEDZIELA</i> <i>Edwarda</i> <i>Hanny</i> <i>Szymona</i>	1919 – Prezes Rejencji Kwidzińskiej Teodor von Jagow wydał przepisy o stanie wyjątkowym, m.in. na terenie Grudziądza.

-
- 6. PONIEDZIAŁEK** 1979 – Uroczyste wręczenie insygniów Prezydenta Miasta Grudziądza (kopia z okresu międzywojennego).
Kacpra Melchiora Baltazara Insygnia wykonał rzemieślnik Jan Knyba.
- 7. WTOREK** 1881 – Oddanie do użytku budynku szkolnego przy
Juliana, Lucjana Teodora ul. Sienkiewicza 27 (obecnie I Liceum Ogólnokształcące).
- 8. ŚRODA** 1862 – W Brąchnówku urodził się Stefan Łaszewski, dr praw,
Mściława Seweryna Erharda grudziądzki adwokat i pierwszy wojewoda pomorski w niepodległej Polsce.
- 9. CZWARTEK** 1999 – W Grudziądzu zmarł Zygmunt Pawłowski, drukarz
Antoniego Juliana Marceliny i korespondent sportowy, m. in. „IKP”, „Gazety Pomorskiej” i „Głosu Grudziądza”.
- 10. PIĄTEK** 1920 – Niemiecki Parlament ratyfikował Traktat Wersalski
Dobrosława Jana Pawła – zapowiedź powrotu Grudziądza w granice Macierzy.
- 11. SOBOTA** 1923 – W Grudziądzu został utworzony Okręgowy Urząd Ziemski
Feliksa Hilarego Matyldy (prezes K. Rosse).
- 12. NIEDZIELA** 1909 – W Grudziądzu powstał oddział Związku Esperantystów
Antoniego Benedykta Czesława (założyciel kupiec Alojzy Kamrowski).
2008 – W Grudziądzu zmarł Tadeusz Gust, działacz amatorskiego ruchu muzycznego, organista i dyrygent m. in. chóru „Echo”.
- 13. PONIEDZIAŁEK** 1901 – Grudziądzkie Towarzystwo Ludowe złożyło do władz
Bogusławy Gotfryda Weroniki pruskich protest przeciwko prześladowaniom filomatów w Brodnicy i Chełmnie.
- 14. WTOREK** 1942 – W Mauthausen zginął por. Zygmunt Koźlikowski
Feliksa Hilarego Orдона „Ogrodnik”, komendant Inspektoratu ZWZ-AK w Grudziądzu.
-

- 15. ŚRODA**
*Aleksandra
Domastawa
Makarego*
- 1935 – Otwarcie Radiostacji Pomorskiej w Toruniu (zasięg odbioru – 100 km, m. in. miasto Grudziądz i pow. grudziądzki).
2004 – W Radomiu zmarł Antoni Czortek, związany z Grudziądzem bokser, uczestnik igrzysk olimpijskich w 1936 r., wicemistrz Europy (waga kogucia) i więzień Auschwitz.
- 16. CZWARTEK**
*Marcela
Waleriusza
Włodzimierza*
- 1947 – W Grudziądzu zmarł Henryk Gąsiorowski, geograf i krajoznawca, mjr WP.
- 17. PIĄTEK**
*Antoniego
Jana
Rościstawa*
- 2003 – W Warszawie zmarł Henryk Czyż, muzyk, dyrygent, kompozytor i publicysta muzyczny, pochodzący z Grudziądza.
- 18. SOBOTA**
*Bogumiła
Krystyny
Piotra*
- 1920 – W grudziądzkim dzienniku „Der Gesellige” ukazało się ogłoszenie w języku polskim zapowiadające przejęcie Grudziądza przez władze polskie.
- 19. NIEDZIELA**
*Erwina, Pii
Mariusza*
- 1920 – Ukazała się ulotka z programem powitania wojsk polskich w Grudziądzu.
- 20. PONIEDZIAŁEK**
*Dobiegiewa
Fabiana
Sebastiana*
- 1860 – W Grudziądzu została uruchomiona stacja telegraficzna.
1997 – Rozpoczęło działalność Radio Grudziądz.
- 21. WTOREK**
*Agnieszki
Jarostawa
Marceli*
- 1933 – Grudziądzki katecheta ks. Józef Roskwitalski obronił na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie pracę doktorską „Szkola twórcza w nauce religii” i uzyskał tytuł doktora teologii.
1939 – Powołano Komitet Honorowy i Wykonawczy Sztandaru dla Centrum Wyszkożenia Żandarmerii w Grudziądzu.
- 22. ŚRODA**
*Anastazego
Gaudentego
Wincentego*
- 1920 – Polska Komisja Odbiorcza przejęła z rąk Niemców twierdzę Grudziądz.

23. CZWRATEK
Ildelfonsa
Klemensa
Rajmunda
- 1920 – Powrót Grudziądza w granice Macierzy.
1995 – Ks. prałat Zdzisław Peszkowski otrzymał tytuł Honorowego Obywatela Grudziądza.
24. PIĄTEK
Felicji
Rafała
Tymoteusza
- 1920 – Do Grudziądza przybyły dwa plutony żandarmerii oddelegowane przez Dowództwo Okręgu Generalnego „Pomorze”.
25. SOBOTA
Miłosza
Pawła
Tatiany
- 1920 – Grudziądzcy Polacy zniszczyli pomniki – symbole pruskiej władzy: Wilhelma I (Główny Rynek) i Germanii (Rynek Zbożowy).
1997 – Wręczenie sztandaru 8. Pułkowi Radioelektronicznemu z Grudziądza.
26. NIEDZIELA
Pauliny
Polikarpa
Wandy
- 1930 – Mjr Stanisław Sitek został komendantem Centrum Wyszkolenia Żandarmerii w Grudziądzu.
27. PONIEDZIAŁEK
Ilony
Przybysława
Juliana
- 1995 – Obchody 100-lecia energetyki w Grudziądzu.
2004 – Zmarł Jerzy Feldman, artysta malarz, były dyrektor Muzeum w Grudziądzu.
28. WTOREK
Agnieszki
Karola
Rogera
- 1994 – Grudziądzkie Koło Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta uruchomiło przy ul. Parkowej 22/24 schronisko dla bezdomnych mężczyzn.
29. ŚRODA
Franciszka
Waleriana
Zdzisława
- 1920 – Przyjazd do Grudziądza gen. Józefa Hallera, dowódcy Frontu Pomorskiego.
30. CZWARTEK
Adelajdy
Gerarda
Macieja
- 2000 – W tym dniu Grudziądz liczył 101 800 mieszkańców.

31. PIĄTEK*Ludwika**Marceli**Jana*

1940 – Powstanie konspiracyjnej, antyniemieckiej organizacji „Rota” w Grudziądzu.

1954 – Ukazał się drukiem pierwszy po II wojnie światowej przewodnik turystyczny Janusza Andrusikiewicza i Józefa Błachnio „Grudziądz i okolice” (Warszawa 1954).

Także w styczniu:

1937 – Firma „Ardal” w Grudziądzu rozpoczęła produkcję opon, dętek, węży gumowych oraz artykułów lotniczych i chirurgicznych.

«*Luty*»

<p>1. SOBOTA
<i>Brygidy</i>
<i>Dobrochny</i>
<i>Żegoty</i></p>	1952 – W Grudziądzu osiedliły się zakonnice Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszego Serca Jezusowego (sercanki).
<p>2. NIEDZIELA
<i>Joanny</i>
<i>Marii</i>
<i>Mirosława</i></p>	1629 – Król Zygmunt III Waza nadał Grudziądzowi nowe przywileje.
<p>3. PONIEDZIAŁEK
<i>Błażeja</i>
<i>Hipolita</i>
<i>Oskara</i></p>	1920 – Przyjazd do Grudziądza dr. Sefana Łaszewskiego, pierwszego wojewody pomorskiego.
<p>4. WTOREK
<i>Gilberta</i>
<i>Joanny</i>
<i>Witosławy</i></p>	1973 – W Sopocie zmarł Marian Antoniak, b. nauczyciel Państwowego Gimnazjum Klasycznego w Grudziądzu, autor śpiewnika „Pieśni do mszy św.” (1937).
<p>5. ŚRODA
<i>Agaty</i>
<i>Jakuba</i>
<i>Pawła</i></p>	1920 – Grudziądz stał się siedzibą Dowództwa Okręgu Generalnego „Pomorze”.
<p>6. CZWARTEK
<i>Bohdana</i>
<i>Doroty</i>
<i>Tytusa</i></p>	<p>1922 – Pierwsze obchody Dnia Aktora w Grudziądzu.
2009 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymała piosenkarka Eleni (Helena Tzoka).</p>
<p>7. PIĄTEK
<i>Romualda</i>
<i>Ryszarda</i>
<i>Sulistawa</i></p>	1667 – We Wrocławiu zmarł Jerzy S. Lubomirski, hetman polny koronny, który w 1659 r. wypędził Szwedów z Grudziądza.
<p>8. SOBOTA
<i>Gniewomira</i>
<i>Lucjusza</i>
<i>Żakliny</i></p>	1454 – Wypędzenie Krzyżaków z Grudziądza.

9. **NIEDZIELA**
*Apolonii, Cyryla
Nikifora* 1952 – Utworzenie 113. Wojskowego Szpitala Garnizonowego w Grudziądzu.
10. **PONIEDZIAŁEK**
*Elwiry
Scholastyki
Tomisława* 1925 – Otwarcie, po pożarze oraz odbudowie, budynku Teatru Miejskiego w Grudziądzu.
11. **WTOREK**
*Adolfa
Łazarza
Świętomiry* 1927 – W Grudziądzu został otwarty oddział warszawskiego Państwowego Banku Rolnego (dyrektor T. Zan).
12. **ŚRODA**
*Eulalii
Modesta
Radzima* 1876 – Zebranie organizacyjne Ochotniczej Straży Pożarnej w Grudziądzu.
13. **CZWARTEK**
*Benigny
Jordana
Toligniewa* 2000 – Ryszard Kaczorowski, ostatni Prezydent RP na uchodźstwie, gościł w Grudziądzu.
14. **PIĄTEK**
*Dobiesława
Niemira
Zenona* 1943 – Kpt. Józef Szarkowski „Szary” został komendantem Inspektoratu AK w Grudziądzu.
1991 – Wyszedł nr 1. „Tygodnika Grudziądzkiego”. Pismo ukazywało się zaledwie kilka miesięcy.
15. **SOBOTA**
*Georginy
Klaudiusza
Sewera* 1946 – Otwarcie w Grudziądzu Miejskiej Poradni Przeciwgruźliczej.
16. **NIEDZIELA**
*Danuty
Symeona
Szymona* 1946 – Uruchomienie w Grudziądzu odbudowanej linii tramwajowej nr 2.
17. **PONIEDZIAŁEK**
*Donaty
Konstantego
Zbigniewa* 1946 – W Grudziądzu przy ul. Legionów 28, po przerwie wojennej, otwarte zostało Muzeum Miejskie (kierownik i kustosz Józef Błachnio).

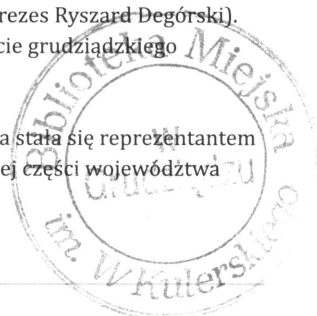
18. **WTOREK**
Konstancji
Maksyma
Zuzanny
- 1923 – Założenie Spółki Akcyjnej „Polski Przemysł Gumowy” („Pe-Pe-Ge”) w Grudziądzu.
1975 – Oddano do użytku pierwszy dom na osiedlu Strzemięcín (ul. Śniadeckich 38 A i B).
19. **ŚRODA**
Arnolda, Konrady
Marcelego
- 1946 – Odznaczenie miasta Grudziądza Krzyżem Grunwaldu kl. III.
20. **CZWARTEK**
Eustachiusza
Ludmiły
Ostała
- 1954 – W Bydgoszczy zmarł Stefan Cieślak, płk WP w st. spoczynku, dowódca 65. Starogardzkiego Pułku Piechoty i dowódca obrony Grudziądza we wrześniu 1939 r.
21. **PIĄTEK**
Eleonory
Kiejstuta
Roberta
- 1959 – W Grudziądzu zginął tragicznie Jan Redlarski, nauczyciel i działacz polonijny w Niemczech.
22. **SOBOTA**
Małgorzaty
Marty
Wróciślawa
- 1899 – Oficjalna data (według akt sądowych) założenia Spółki Budowlanej „Bazar”.
23. **NIEDZIELA**
Damiana
Romany
Seweryna
- 1899 – W Grudziądzu została utworzona Izba Przemysłowo-Handlowa (jedeny członek Polak Alojzy Ruchniewicz).
24. **PONIEDZIAŁEK**
Bogusza, Bohusza
Lucjusza
- 1397 – Powstanie Towarzystwa Jaszczurczego na terenie Ziemi Chełmińskiej (współzałożyciel Mikołaj z Ryńska).
25. **WTOREK**
Cezarego
Modesta
Wiktora
- 1985 – Poświęcenie kaplicy św. Apostołów Piotra i Pawła na osiedlu Lotnisko w Grudziądzu.
1989 – Pierwsze, po transformacji ustrojowej, legalne walne zebranie członków NSZZ „Solidarność” w Grudziądzu.
26. **ŚRODA**
Aleksandra
Cezariusza
Miroslawa
- 1936 – W Otwocku zmarł gen. w st. spocz. Stefan de Castenedolo Kasprzycki, komendant Centralnej Szkoły Jazdy, Centralnej Szkoły Kawalerii oraz Obozu Szkolnego Kawalerii w Grudziądzu, pochowany na grudziądzkim Cmentarzu Garnizonowym.

- 27. CZWARTEK** 1913 – Początki budowy pasma fortów wokoło Basenu Grudziądzkiego, z centrum w grudziądzkiej twierdzy.
Anastazji
Gabrieli
Leonarda
- 28. PIĄTEK** 1849 – Ziemianin Leon Rybiński z Dębienca został wybrany delegatem do Rady Prowincjonalnej Prus Zachodnich w Gdańsku.
Józefa
Makarego
Romana
- Także w lutym:** 1867 – Założenie Kółka Rolniczego w Radzynie (założyciele: ks. A. Mariański, L. Rybiński, J. Paszota, J. Jordan).
1921 – Państwowa Szkoła Budowy Maszyn w Grudziądzu przeszła pod zarząd Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu.

«*Marzec*»

<p>1. SOBOTA
<i>Antoniego, Feliksa</i>
<i>Piotra</i></p>	1911 – Wiktor Kulerski przenosi z Poznania do Grudziądza redakcję swoich pism: „Głos Ludu”, „Kraj” i „Przyjaciel Ludu”.
<p>2. NIEDZIELA
<i>Franciszka</i>
<i>Heleny</i>
<i>Michała</i></p>	1939 – „Gazeta Grudziądzka” zmieniła w Poznaniu tytuł na: „Gazeta Ludowa dawniej Gazeta Grudziądzka”.
<p>3. PONIEDZIAŁEK
<i>Hieronima</i>
<i>Maryny</i>
<i>Kunegundy</i></p>	<p>1944 – Gestapo aresztowało Stefana Kisiela, szefa sztabu grudziądzkiego Inspektoratu AK oraz J. Lazara, dowódcę grudziądzkiego garnizonu AK.
1945 – Władze polskie przejmują od Armii Radzieckiej elektrownię w Grudziądzu.</p>
<p>4. WTOREK
<i>Arkadego</i>
<i>Lucjusza</i>
<i>Łucji</i></p>	<p>1922 – Rada Miejska wybrała inż. Józefa Włodka na prezydenta Grudziądza na 12 lat.
1987 – Pierwszy koncert chóru Alla camera w Grudziądzu.</p>
<p>5. ŚRODA
<i>Adriana</i>
<i>Fryderyka</i>
<i>Pakośława</i></p>	1945 – Wsadzenie przez Niemców na Wzgórzu Zamkowym wieży Klimek.
<p>6. CZWARTEK
<i>Eugenii</i>
<i>Róży</i>
<i>Wojśława</i></p>	<p>1454 – Inkorporacja Grudziądza w granice Polski.
1945 – Koniec okupacji niemieckiej w Grudziądzu.
1946 – Rada Miejska uchwaliła nadanie tytułu Honorowego Obywatela Edwardowi Osóbce-Morawskiemu, ówczesnemu premierowi.</p>
<p>7. PIĄTEK
<i>Felicji</i>
<i>Polikarpa</i>
<i>Tomasza</i></p>	1679 – W Grudziądzu zmarł Jan Kapusta znany jako Herbinus (ur. 1626), pastor, kaznodzieja, pisarz reformacyjny i orientalista.
<p>8. SOBOTA
DZIEŃ KOBIEC
<i>Beaty, Juliana</i>
<i>Wincentego</i></p>	1928 – Utworzenie w Grudziądzu Lotniczej Szkoły Strzelania i Bombardowania (komendant mjr pil. inż. Tadeusz Wereszczyński).

- 9. NIEDZIELA**
Dominika
Franciszki
Katarzyny
- 1945 – Rozpoczęli urzędowanie: komisaryczny prezydent Grudziądza Leonard Wierzbicki i starosta powiatowy Roman Zarzycki.
 2002 – Papież Jan Paweł II pobłogosławił odnowione korony z obrazu Matki Boskiej Łaskawej z grudziądzkiej kolegiaty.
- 10. PONIEDZIAŁEK**
Bożesława
Cypriana
Makarego
- 1945 – Do Grudziądza przybyła Czołówka Przyfrontowa PCK z pomocą medyczną i charytatywną.
- 11. WTOREK**
Edwina
Prokopa
Rozyny
- 1886 – W Łąpszczyne urodził się Edward Rydz, marszałek Polski i Honorowy Obywatel Grudziądza.
 1888 – Powstanie Towarzystwa Przemysłowego w Grudziądzu (prezes Michał Wolski).
 2005 – Zmarł ppłk kawalerii w st. spocz. Jan Ładoś – Honorowy Obywatel Grudziądza.
- 12. ŚRODA**
Grzegorza
Józefiny
Wasyla
- 1931 – Obsunęła się nadwiślańska skarpa na Strzemięcinie.
- 13. CZWARTEK**
Bożeny
Krystyny
Trzebieśława
- 1440 – Miasto Grudziądz wstąpiło do Związku Pruskiego.
 1995 – Tomasz Pasikowski został prezydentem Grudziądza.
- 14. PIĄTEK**
Jakuba
Matyldy
Michała
- 1968 – Grudziądz włączono do Szlaku Kopernikowskiego.
- 15. SOBOTA**
Heloizy
Krzysztofa
Longinusa
- 1946 – Przy Szkole Szybowcowej w Lisich Kątach został utworzony Aeroklub Grudziądzki (prezes Ryszard Degórski).
 2005 – Uroczyste obchodzono 650-lecie grudziądzkiego rzemiosła.
- 16. NIEDZIELA**
Abrahama
Hiacentego
Hilarego
- 1920 – Grudziądzka Izba Rzemieśnicza stała się reprezentantem polskiego rzemiosła w północnej części województwa pomorskiego.

17. **PONIEDZIAŁEK** 1895 – W Grudziądzu urodził się Bernard Kaszewski, drukarz
Gertrudy, Reginy i działacz plebiscytowy.
Zbigniewa
18. **WTOREK** 1934 – Otwarcie I Pomorskiej Wystawy Fotografiki Polskiej
Anzelma w Grudziądzu.
Edwarda
Narcyza
19. **ŚRODA** 1930 – W Grudziądzu został otwarty, wybudowany ze składek
Bogdana społeczeństwa, Dom Żołnierza im. marszałka Józefa
Józefa Piłsudskiego.
Marka
20. **CZWARTEK** 1865 – W Grucie urodził się Wiktor Kulerski.
Anatola
Eufemii
Klaudii
21. **PIĄTEK** 1522 – Mikołaj Kopernik na Sejmiku Generalnym Prus
Filemona Królewskich w Grudziądzu wygłosił traktat o monecie.
Lubomiry 1986 – Zespołowi Szkół Gastronomiczno-Odzieżowych
Mikołaja nadano imię Marii Skłodowskiej-Curie.
22. **SOBOTA** 1958 – W Warszawie zmarł Leon Doliński, b. redaktor naczelny
Bogusława „Gońca Nadwiślańskiego”.
Katarzyny
Kazimierza
23. **NIEDZIELA** 1939 – „Cicha mobilizacja” jednostek garnizonu grudziądzkiego.
Konrada 1945 – W Grudziądzu, przy ul. Wybickiego 30, została
Oktawiana otwarta pierwsza po wojnie Apteka Ubezpieczalni
Zbysława Społecznej.
24. **PONIEDZIAŁEK** 1929 – Pracownicy „Pe-Pe-Ge” zorganizowali Związek Chemików
Marka przy Polskiej Partii Socjalistycznej-Lewica.
Sewera
Szymona
25. **WTOREK** 1945 – W Grudziądzu powstała Powiatowa Rada Związków
Dyzmy Zawodowych (z siedzibą przy ul. Szewskiej 2/4).
Marioli
Wieńczysława

26. **ŚRODA**
Emanuela
Larysy
Manueli
 1877 – Najwyższy w dziejach Grudziądza poziom wód w Wiśle – 10,53 m.
 1972 – W Grudziądzu otwarte zostało Międzyszkolne Planetarium i Obserwatorium Astronomiczne.
27. **CZWARTEK**
Ernesta
Lidii, Ruperta
 1939 – Pracownicy zakładów Herzfelda i Victoriusa w Grudziądzu przekazali swój jednodniowy zarobek na Fundusz Obrony Narodowej.
28. **PIĄTEK**
Anieli
Krzyszława
Sykstusa
 1935 – Pomorski Urząd Wojewódzki w Toruniu dokonał rejestracji niemieckiego Związku Wiejskich Spółdzielni Województwa Pomorskiego, z siedzibą w Grudziądzu, ul. Toruńska 6.
29. **SOBOTA**
Eustachego
Ostapa
Wiktoryna
 1939 – Pracownicy Zarządu Miejskiego w Grudziądzu zebrali na Fundusz Obrony Narodowej i Pożyczkę Przeciwlotniczą 10 000 zł.
30. **NIEDZIELA**
Amelii
Jana
Kwiryna
 1956 – W Grudziądzu zmarł dr Agenor Frendel, prawnik, sędzia i działacz społeczny.
 1961 – W „Ilustrowanym Kurierze Polskim” (mutacja grudziądzka) ukazał się artykuł historyka Stanisława Poręby „Kilka słów o środowisku dziennikarskim w Grudziądzu – przed 1939 r.”
31. **PONIEDZIAŁEK**
Amosa
Dobromiry
Kornelego
 1904 – Wyszedł w Grudziądzu ostatni numer „Dziennika Grudziądzkiego” (wyd. Wiktor Kulerski).
 1923 – W więzieniu „Łubianka” (Moskwa) został zamordowany Konstanty R. Budkiewicz, ksiądz i działacz narodowy (późniejszy patron ulicy w Grudziądzu).
- Także w marcu:**
 1866 – Założenie Towarzystwa Rolniczego na Powiat Grudziądzki (z siedzibą w Radzyniu).
 1945 – Grudziądz po zniszczeniach wojennych liczył około 24 000 mieszkańców.

«Kwiecień»

<p>1. WTOREK
<i>Grażyny, Hugona</i>
<i>Teodora</i></p>	1900 – Wykupienie przez grudziądzki magistrat z rąk prywatnych elektrowni (550 kW), wybudowanej w 1894 r.
<p>2. ŚRODA
<i>Franciszka</i>
<i>Urbana</i>
<i>Władysława</i></p>	<p>1955 – Powstanie Państwowego Teatru Popularnego w Grudziądzu.
2005 – Zmarł papież Jan Paweł II – Honorowy Obywatel Grudziądza.</p>
<p>3. CZWARTEK
<i>Antoniego</i>
<i>Pankracego</i>
<i>Ryszarda</i></p>	1946 – Grudziądzki Miejski Komitet Opieki Społecznej zorganizował kuchnię powszechną wydającą dziennie 650 posiłków.
<p>4. PIĄTEK
<i>Bazyłego</i>
<i>Izydora</i>
<i>Wacławy</i></p>	1939 – W mieście rozlepione zostały plakaty o subskrypcji Pożyczki Obrony Przeciwlotniczej.
<p>5. SOBOTA
<i>Borzywoja</i>
<i>Ireny</i>
<i>Wincentego</i></p>	<p>1940 – Nazwisko ppłk. Stanisława Sitka zostało umieszczone na liście straceń 05/2 NKWD z Ostaszkowa.
1989 – Utworzony został Oddział Towarzystwa Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej w Grudziądzu.</p>
<p>6. NIEDZIELA
<i>Ireneusza</i>
<i>Ady</i>
<i>Wilhelma</i></p>	<p>1945 – W Charkowie (Ukraina) zmarł grudziądzko-wąbrzeski nauczyciel i artysta malarz Franciszek Szymański, wywieziony przez NKWD do ZSRR.
2006 – W Warszawie zmarł Augustyn Bloch, wybitny organista, kompozytor, współorganizator festiwalu Warszawska Jesień, pochodzący z Grudziądza.</p>
<p>7. PONIEDZIAŁEK
<i>Donaty, Hermana</i>
<i>Przeclawa</i></p>	1945 – Założenie pisma „Wiadomości Grudziądzkie”.
<p>8. WTOREK
<i>Januarego</i>
<i>Radoława</i>
<i>Siecistawy</i></p>	1936 – W „Dzienniku Urzędowym RP” zostało opublikowane rozporządzenie o przeniesieniu siedziby Pomorskiej Izby Rzemieślniczej z Grudziądza do Torunia.

9. ŚRODA
Dobrosławy
Dymitra
Marcelego
1907 – Otwarcie Królewsko-Pruskiej Szkoły Budowy Maszyn w Grudziądzu.
10. CZWARTEK
Antoniego, Henryka
Michała
1876 – Początek budowy żelaznego mostu kolejowo-drogowego przez Wisłę w Grudziądzu.
11. PIĄTEK
Filipa
Leona
Marka
1066 – Książę Bolesław Śmiały wystawił w Płocku dokument dla klasztoru w Mogilnie. Pojawia się w nim nazwa „Grudemsch”, oznaczająca Grudziądz lub Grudusk k. Ciechanowa (?).
12. SOBOTA
Juliusza
Wiktora
Zenona
1945 – Polskie władze przejęły od Armii Radzieckiej zakład H-V, późniejszą Pomorską Odlewnię i Emaliernię Oddział w Mniszku.
1957 – W grudziądzkiej Miejskiej Bibliotece Publicznej została otwarta Czytelnia Młodzieżowa.
13. NIEDZIELA
Hermenegildy
Idy
Justyny
1929 – Prokuratura przy Sądzie Okręgowym w Toruniu zajęła cały nakład „Słowa Pomorskiego”, przeznaczony dla Grudziądza.
1982 – Oddano do użytku pierwszy dom na osiedlu Lotnisko (ul. Warszawska 1).
14. PONIEDZIAŁEK
Bereniki, Bernarda
Hermana
1848 – Na wielkim wiecu w Grudziądzu niemieckie mieszczaństwo protestowało przeciwko dążeniom Polaków do odzyskania niepodległości.
15. WTOREK
Anastazego
Tytusa
Wacławy
1910 – Założenie Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” w Grudziądzu.
16. ŚRODA
Erwina, Cecyla
Kseni
1923 – Powstanie Koła Związku Obrony Kresów Zachodnich w Grudziądzu.
17. CZWARTEK
Jakuba
Roberta
Stefanii
1945 – Po zniszczeniach wojennych oddano do użytku Rzeźnię Miejską.
1963 – W Stoczni Szczecińskiej zwodowany został m/s Grudziądz.

18. PIĄTEK
Apolonii
Bogusława
Rościszława
- 1920 – Utworzenie w Grudziądzu Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego z polskim językiem wykładowym.
19. SOBOTA
Czesława
Leontyny
Wenera
- 1982 – W Grudziądzu zmarł Tadeusz Niewiakowski (Tadeusz Niewski), pracownik kultury i literat, m.in. autor misterium „Ecce homo, czyli Golgota”.
20. NIEDZIELA
WIELKANOCNA
Agnieszki
Lecha
Teodora
- 1905 – Początki budowy kanalizacji w Grudziądzu.
1945 – Uruchomienie w fabryce „Unia” generatora prądotwórczego o dużej mocy, który dostarczał energię elektryczną do miasta.
21. PONIEDZIAŁEK
WIELKANOCNY
Bartosza
Drogomiła
Konrada
- 1993 – W Bibliotece Miejskiej w Grudziądzu została otwarta Czytelnia Regionalna im. Adama Wolnikowskiego.
2012 – W Grudziądzu zmarł Józef Zakrzewski, prezes Ogólnopolskiego Koła Wychowanków Szkół Średnich Grudziądza z lat 1920-1956 przy GTK, weteran ruchu harcerskiego, b. komendant miejscowego hufca ZHP.
22. WTOREK
Heliodora
Kai
Leonii
- 1822 – W Lidzbarku (Warmia) urodził się Xawer Froelich, niemiecki urzędnik sądowy, historyk i archiwista, m. in. autor „Historii Powiatu Grudziądzkiego”.
2013 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymała aktorka Anna Dymna, zaangażowana w działalność charytatywną.
23. ŚRODA
Emanueli
Gerarda
Jerzego
- 1953 – Reaktywowanie po przerwie wojennej oddziału Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Grudziądzu.
2005 – Nadanie imienia Roty Grudziądzkiej i wręczenie sztandaru miejscowemu Hufcowi ZHP.
24. CZWARTEK
Aleksego
Horacego
Jerzego
- 1973 – Podłączenie Grudziądza do sieci gazu ziemnego – likwidacja Gazowni Miejskiej.
25. PIĄTEK
Estery
Kaliksta
Szczepana
- 1945 – Powstanie grudziądzkiej Spółdzielni Spożywców.

26. **SOBOTA**
Klaudii
Marceliny
Marzeny
- 1923 – Rada Miejska podjęła uchwałę o nadaniu tytułu Honorowego Obywatela Grudziądza marszałkowi Ferdynandowi Fochowi.
27. **NIEDZIELA**
Felicji
Sergiusza
Zyty
- 1978 – Zespołowi Szkół Budowlanych w Grudziądzu nadano imię Mikołaja Kopernika.
1994 – Biblioteka Miejska im. W. Kulerskiego w Grudziądzu uzyskała ze Lwowa mikrofilmy tzw. „kodeksów grudziądzkich” I i II.
28. **PONIEDZIAŁEK**
Bogny
Bogdana
Walerii
- 1924 – W Korytowie urodził się Edwin Brzostowski, grudziądzki działacz kulturalny i współzałożyciel Koła Miłośników Dziejów Grudziądza (1986).
29. **WTOREK**
Augustyna
Rity
Roberty
- 1845 – W Grudziądzu powstała Gmina Chrześcijańsko-Katolicka (założyciel ks. Jan Czernski z Komórska).
2011 – W Warszawie zmarł Waldemar Baszanowski, rodowity grudziądzanin, dwukrotny mistrz olimpijski w podnoszeniu ciężarów.
30. **ŚRODA**
Bartłomieja
Lili
Mariana
- 1862 – Bunt żołnierzy w grudziądzkiej twierdzy (przywódca Gottfrid Klatt).
1940 – Pod Anielinem n. Pilicą zginął mjr Henryk Dobrzański-Hubał, oficer 18. Pułku Ułanów Pomorskich w Grudziądzu.
- Także w kwietniu:**
- 1920 – W Grudziądzu rozpoczęto działalność polskie sądownictwo.
1924 – W Grudziądzu powstał oddział Ligi Obrony Powietrznej Państwa (prezes urzędujący płk J. Senderek).
1960 – Ukazał się drukiem t. I „Rocznika Grudziądzkiego”.

«Maj»

<p>1. CZWARTEK
ŚWIĘTO PRACY
<i>Ramony, Jeremiego</i>
<i>Romana</i></p>	1920 – Wybory uzupełniające do Sejmu Ustawodawczego w Grudziądzu i pow. grudziądzkim. 2004 – Wyszedł nr 1 „Kuriera Grudziądzkiego”.
<p>2. PIĄTEK
<i>Anatola</i>
<i>Celestyny</i>
<i>Zygmunta</i></p>	1937 – W Cztersku został utworzony Związek Uczestników Strajku Szkolnego z lat 1906-1907 na Pomorzu, z siedzibą w Grudziądzu.
<p>3. SOBOTA
ŚWIĘTO
KONSTYTUCJI
3 MAJA
<i>Marioli</i>
<i>Niny</i>
<i>Światostawy</i></p>	1929 – Po raz pierwszy obchodzono w Grudziądzu Święto 3 Maja jako święto państwowe. 2000 – Odsłonięcie w Grudziądzu pomnika poświęconego ofiarom Katynia, Miednoje i Charkowa (proj. Leszek Pawlikowski). 2004 – Dekretem ks. bpa Andrzeja Suskiego, Ordynariusza Diecezji Toruńskiej, w kolegiacie św. Mikołaja w Grudziądzu ustanowiono Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej, Patronki Grudziądza.
<p>4. NIEDZIELA
<i>Floriana</i>
<i>Grzegorza</i>
<i>Polikarpa</i></p>	1966 – W Konstancinie pod Warszawą zmarł mjr Adam Królikiewicz, wybitny jeździec i olimpijczyk, b. instruktor CWK w Grudziądzu (1935-1939).
<p>5. PONIEDZIAŁEK
<i>Ireny, Tamary</i>
<i>Wincentego</i></p>	1976 – Założenie Grudziądzkiego Towarzystwa Kultury.
<p>6. WTOREK
<i>Dominika, Judyty</i>
<i>Juranda</i></p>	1922 – W Grudziądzu przy ul. Szewskiej 6 otwarto Akademię Handlową.
<p>7. ŚRODA
<i>Augusta, Gizeli</i>
<i>Ludomira</i></p>	1949 – Otwarcie Biblioteki Związków Zawodowych w Grudziądzu.
<p>8. CZWARTEK
<i>Eryki</i>
<i>Kornela</i>
<i>Stanisława</i></p>	1981 – Powstanie Izby Pamięci „Katownia Gestapo” w Grudziądzu.

- 9. PIĄTEK**
Bożydara
Katarzyny
Grzegorza
- 1876 – W Grudziądzu urodził się Ernst Hardt, niemiecki pisarz epoki modernizmu.
1926 – Otwarto ogród publiczny na miejscu dawnego cmentarza poreformackiego przy obecnej ul. Kosynierów Gdyńskich.
- 10. SOBOTA**
Antoniny, Izydora
Symeona
- 1862 – Założenie Towarzystwa Upiększenia Miasta Grudziądza.
- 11. NIEDZIELA**
Hortensji
Igi, Miry
- 1912 – Urodziła się w Grudziądzu Salomea Sujkowska, lekarz, społecznik, Honorowy Obywatel Grudziądza.
1974 – Rozstrzygnięty został konkurs na zagospodarowanie przestrzenne nowego osiedla Rząd.
- 12. PONIEDZIAŁEK**
Domiceli
Domicjana
Pankracego
- 1899 – Uruchomienie elektrycznej trakcji tramwajowej do Tarpna.
2005 – Odsłonięty i poświęcony został pomnik marszałka Józefa Piłsudskiego i jednostek międzywojennego garnizonu grudziądzkiego (plac Niepodległości).
- 13. WTOREK**
Ofelii
Glorii
Serwacego
- 1960 – Powstanie w Grudziądzu Koła Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich (prezes Bronisław Szczepański).
1991 – W Grudziądzu rozpoczęła działalność Fundacja na Rzecz Tradycji Jazdy Polskiej.
2005 – Nadanie Muzeum w Grudziądzu imienia ks. dr. Władysława Łęgi.
- 14. ŚRODA**
Dobiesława, Julity
Wiktora
- 1908 – W Grudziądzu została założona Czytelnia dla Kobiet (założyciele: W. Kulerski, J. M. Rakowski, dr J. Ulatowski).
- 15. CZWARTEK**
Anastazy
Berty
Dionizego
- 1920 – Utworzenie Komisarycznej Rady Miejskiej Grudziądza.
1929 – W Grudziądzu przy ul. Fortecznej 29 zostało otwarte schronisko PTK dla młodzieży (50 miejsc noclegowych).
1945 – Wyszedł nr 1. „Głosu Grudziądza”, późniejszego organu PPS na Pomorzu.
- 16. PIĄTEK**
Andrzeja, Jędrzeja
Wieńczysława
- 1949 – Zakończenie budowy w Grudziądzu przez saperów i oddanie do użytku mostu pontonowego na Wiśle.

17. **SOBOTA**
Brunona
Miry, Wery
 1938 – Przeniesienie redakcji „Gazety Grudziądzkiej” z Grudziądza do Poznania.
 1979 – Zmarł Ryszard Milczewski-Bruno, grudziądzki poeta.
18. **NIEDZIELA**
Alicji
Eryki
Edwina
 1920 – Urodził się Karol Wojtyła, papież i Honorowy Obywatel Grudziądza.
19. **PONIEDZIAŁEK**
Celestyny
Emiliana
Iwony
 1922 – W Grudziądzu powstało, z inicjatywy prezydenta Józefa Włodka, Koło Miast Pomorskich.
20. **WTOREK**
Bazylego
Krystyny
Sawy
 1946 – Otwarcie Biblioteki Miejskiej w Grudziądzu.
 1984 – W Grudziądzu odsłonięto obelisk poświęcony Wiktorowi Kulerskiemu.
 1996 – Nadanie Bibliotece Miejskiej w Grudziądzu imienia Wiktora Kulerskiego.
21. **ŚRODA**
Donata
Kryspina
Tymoteusza
 1896 – Położenie kamienia węgielnego pod budowę kościoła ewangelickiego w Grudziądzu (obecna ul. Mickiewicza 43).
 1958 – W Grudziądzu rozpoczął działalność oddział Związku Kynologicznego w Polsce (pierwszy prezes Józef Straczyński).
22. **CZWARTEK**
Emila, Roksany
Romy
 1980 – W Warszawie zmarł Aleksander Gąssowski, aktor, były dyrektor Teatru Ziemi Pomorskiej w Grudziądzu.
23. **PIĄTEK**
Dezyderego, Renaty
Wilhelma
 1974 – W Warszawie zmarł Władysław Wągiel, pisarz i działacz społeczny, pochodzący z Grudziądza.
24. **SOBOTA**
Cieszysława
Mileny
Zuzanny
 1959 – Odsłonięcie tablicy pamiątkowej ku czci Mikołaja Kopernika na grudziądzkim Rynku.
 2003 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał Jan Pospieszalski.
25. **NIEDZIELA**
Borysa
Magdy
Wioletty
 1907 – W Grudziądzu przy Pohlmannstrasse 19 otwarta została filia poznańskich Zakładów Hipolita Cegielskiego.
 2002 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymała artystka malarka Krystyna Gałdyńska-Szalewska.

- 26. PONIEDZIAŁEK** 1955 – W Wąbrzeźnie zmarł Leon Ossowski, pierwszy starosta grudziądzki w Polsce porozbiorowej.
DZIEŃ MATKI
Erwina, Filipa 2004 – Delegacja samorządu wręczyła w Watykanie papieżowi Janowi Pawłowi II uchwałę Rady Miejskiej Grudziądza o nadaniu Honorowego Obywatelstwa i dwie połączone plakietki pamiątkowe.
Wilhelminy
- 27. WTOREK** 1990 – Wybory odrodzonego samorządu – Rady Miejskiej Grudziądza (przewodniczący Marek Nowak).
Augustyna 1998 – Grudziądzkie archiwum z powodu braku lokalu zostało przeniesione do Torunia.
Juliusza
Lucjana
- 28. ŚRODA** 1945 – W Grudziądzu, po przerwie wojennej, rozpoczął działalność cech krawiecki.
Emilii, Feliksa
Jaromira
- 29. CZWARTEK** 1939 – Po raz ostatni obchodził swoje święto 18. Pułk Ułanów Pomorskich w Grudziądzu.
Bogusławy 1945 – Prezydentem Grudziądza został wybrany Franciszek Mówiński.
Marii
Urszuli
- 30. PIĄTEK** 1978 – W Grudziądzu zorganizowano I Mityng Lekkoatletyczny z udziałem: m. in. Ireny Szewińskiej, Bronisława Malinowskiego, Władysława Komara, Władysława Kozakiewicza i Tadeusza Ślusarskiego oraz zawodników zagranicznych.
Gryzeldy
Felicjana
Ferdynanda
- 31. SOBOTA** 1930 – Utworzenie parafii ewangelicko-augsburskiej w Grudziądzu (pastor Ryszard Danielczyk).
Ernesty
Kamili
Ksawerego
- Także w maju:** 1411 – Ścięcie na grudziądzkim Rynku przez Krzyżaków Mikołaja z Ryńska.
1939 – Powołanie Obywatelskiego Komitetu Odnowienia Fary w Grudziądzu (prezes ks. dr Antoni Pastwa).
2012 – Ukazała się 2-tomowa „Historia Grudziądza 1920-1945” pod redakcją naukową prof. Ryszarda Sudzińskiego, będąca drugą częścią monografii miasta.

«Czerwiec»

<p>1. NIEDZIELA
DZIEŃ DZIECKA
<i>Jakuba, Konrady</i>
<i>Nikodema</i></p>	2005 – Gimnazjum nr 7 przy ul. Mikołaja z Ryńska 6 otrzymało imię gen. Tadeusza Komorowskiego „Bora”.
<p>2. PONIEDZIAŁEK
<i>Erazma</i>
<i>Marianny</i>
<i>Marzanny</i></p>	<p>1982 – W Grudziądzu odbył się I Memoriał Bronisława Malinowskiego.
1998 – Oddanie do użytku kompleksu pediatrycznego w Szpitalu Miejskim przy ul. Rydygiera.</p>
<p>3. WTOREK
<i>Aldony, Klotyldy</i>
<i>Tamary</i></p>	<p>1925 – Utworzenie Klubu Sportowego przy „Pe-Pe-Ge” w Grudziądzu.
2008 – Oddano do użytku I odcinek Trasy Średnicowej (od ul. Paderewskiego do Drogi Łąkowej), dług. 3,5 km.</p>
<p>4. ŚRODA
<i>Aleksandra</i>
<i>Franciszka</i>
<i>Kwiryny</i></p>	<p>1950 – Przedsiębiorstwo „Mostostal” z Zabrza przystąpiło do odbudowy mostu kolejowo-drogowego przez Wisłę w Grudziądzu.
1951 – Urodził się w Nowem n. Wisłą Bronisław Malinowski, mistrz olimpijski, Honorowy Obywatel Grudziądza.</p>
<p>5. CZWARTEK
<i>Dobromira</i>
<i>Kazimiera</i>
<i>Walera</i></p>	<p>1935 – Podpisanie aktu notarialnego sprzedaży Domu Polskiego „Bazar” w Grudziądzu dla miejscowej parafii.
2004 – Honorowy Obywatel Grudziądza ks. prałat Zdzisław Jastrzębiec Peszkowski obchodził 50-lecie kapłaństwa.</p>
<p>6. PIĄTEK
<i>Laury, Nory</i>
<i>Norberta</i></p>	1776 – Rozpoczęcie budowy twierdzy w okolicach Grudziądza.
<p>7. SOBOTA
<i>Hieronima</i>
<i>Jarosławy</i>
<i>Roberta</i></p>	1921 – Przyjazd do Grudziądza Naczelnika Państwa marszałka Józefa Piłsudskiego. Otwarcie I Wystawy Sztuk Pięknych Artystów Pomorskich (Muzeum Miejskie).
<p>8. NIEDZIELA
<i>Celiny</i>
<i>Maksyma</i>
<i>Seweryna</i></p>	1948 – Została uruchomiona linia autobusowa z dworca kolejowego w Grudziądzu, przez most pontonowy na Wiśle, do dworca w Dragaczu.

9. **PONIEDZIAŁEK** 1934 – Inauguracja obchodów 40-lecia „Sokoła” w Grudziądzu.
Pelagii, Tekli
Stawoja
10. **WTOREK** 1992 – Rada Miejska w Grudziądzu nadała Honorowe Obywatelstwo lek. med. Salomei Sujkowskiej i rtm. Janowi Ładosiowi.
Bogumiła
Edgara
Onufrego
11. **ŚRODA** 1893 – Pożar ratusza na grudziądzkim Rynku.
Adelajdy, Anastazji
Barnaby
12. **CZWARTEK** 1953 – Grudziądzkiemu Szpitalowi Miejskiemu nadano imię dra Władysława Biegańskiego.
Bazylego
Leonii
Leona
13. **PIĄTEK** 1896 – Uruchomienie konnej trakcji tramwajowej (linia od dworca kolejowego do ul. Fortecznej).
Fortunata
Gracji
Olimpii 1990 – Andrzej Wiśniewski został prezydentem Grudziądza.
14. **SOBOTA** 1931 – Otwarcie X Pomorskiej Wystawy Sztuk Pięknych w Grudziądzu.
Elizy
Elżbiety
Rufina 2011 – W Grudziądzu zmarł Zbigniew Rygielski, harcmistrz, b. komendant hufca Grudziądz i radny miasta Grudziądza.
15. **NIEDZIELA** 1934 – Do obszaru Grudziądza włączono część Fijewa i Wielkiego Tarpna.
Toli
Wioli
Wita
16. **PONIEDZIAŁEK** 1884 – Otwarcie Miejskiego Muzeum Starożytności w Grudziądzu (dyrektor dr Siegfried Anger).
Anety
Benona
Bertolda
17. **WTOREK** 1950 – Zarejestrowano w Sądzie Okręgowym w Grudziądzu miejscową Spółdzielnię Mieszkańciami.
Adolfa
Ignacego
Marcjana 1991 – Przywrócenie b. koszarom CWK imienia ks. Józefa Poniatowskiego.
1993 – Wyszedł nr 1. tygodnika nowej „Gazety Grudziądzkiej”.

- 18. ŚRODA**
Amandy
Gerwazego
Pauli
- 1291 – Nadanie praw miejskich Grudziądzowi.
 1937 – Wprowadzenie nowego herbu Grudziądza (biskup na tle muru z wieżyczkami).
 1992 – Na ścianie bramy Zakładu Karnego nr 1 przy ul. J. Wybickiego odsłonięto tablicę upamiętniającą martyrologię jeńców alianckich w więzieniu fortecznym podczas okupacji niemieckiej.
- 19. CZWARTEK**
BOŻE CIAŁO
Gerwazego
Protazego
Romualda
- 1938 – W Toruniu został poświęcony sztandar dla grudziądzkiego 16. Pułku Artylerii Lekkiej.
 2005 – Została uruchomiona fontanna z rzeźbą przedstawiającą flisaka (projektował Ryszard Kaczor).
- 20. PIĄTEK**
Bogny
Bogdana
Rafała
- 1993 – Szkoła Podstawowa nr 5 w Grudziądzu otrzymała imię ppłk. żandarmerii Stanisława Sitka.
- 21. SOBOTA**
Alojzego
Marty
Rudolfa
- 1996 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał ks. Jan Twardowski.
 1998 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał reżyser filmowy Krzysztof Zanussi.
- 22. NIEDZIELA**
Flawiusza
Sabiny
Saby
- 1927 – Do Grudziądza przybył statek wiślany „Mickiewicz” z prochami Juliusza Słowackiego.
 2003 – W Grudziądzu zmarła bibliotekarka i działaczka oświatowa Helena Minkiewicz.
 2005 – Na terenie Wojskowych Zakładów Uzbrojenia w Grudziądzu odsłonięto tablicę upamiętniającą 80. rocznicę powstania „Szkoły Orłąt”.
- 23. PONIEDZIAŁEK**
DZIEŃ OJCA
Albiny
Wandy
Zenobii
- 1924 – Do Grudziądza przybył prezydent RP Stanisław Wojciechowski.
 1996 – Odsłonięto obelisk – głaz pamiątkowy ku czci Jana Heweliusza.
- 24. WTOREK**
Bartosza
Emilii
Jana
- 1872 – Skreślenie grudziądzkiej twierdzy jako obiektu przestarzałego z listy twierdz Cesarstwa Niemieckiego.

25. **ŚRODA**
Albrechta
Olbrachta
Witolda
- 1913 – Poświęcenie nowego budynku Szkoły Budowy Maszyn w Grudziądzu.
26. **CZWARTEK**
Jeremiego
Rudolfa
Wirgiliusza
- 1925 – Otwarcie I Pomorskiej Wystawy Rolnictwa i Przemysłu w Grudziądzu.
27. **PIĄTEK**
Cypriana
Heloizy
Maryli
- 1760 – Grudziądzkie władze miejskie wydały drukiem „Regulamin ogniowy Królewskiego Miasta Grudziądza”.
- 2005 – Otwarcie i poświęcenie Muzeum Misyjno-Etnograficznego w Górnej Grupie.
28. **SOBOTA**
Bolesława
Ireneusza
Ligii
- 1919 – Podpisanie Traktatu Wersalskiego, w wyniku którego Grudziądz powrócił w granice Macierzy.
- 1960 – Oddanie do użytku pierwszego po wojnie budynku mieszkalnego SM w Grudziądzu (ul. Dworcowa 43 – Królewska 7).
- 2003 – Rondo u zbiegu ul. Konstytucji 3 Maja i Południowej otrzymało imię Romana Dmowskiego.
29. **NIEDZIELA**
Iwetty
Pawła
Piotra
- 1873 – W Grudziądzu urodził się Siegmund Lipinsky, polsko-włoski artysta malarz i grafik.
- 1935 – Pierwsza bezpośrednia audycja Polskiego Radia z Grudziądza poświęcona odsłonięciu popiersia Stanisława Moniuszki.
30. **PONIEDZIAŁEK**
Emilii
Gertrudy
Rajmunda
- 1862 – W Grudziądzu Joseph Herzfeld i Carl Victorius założyli fabrykę odlewów żeliwnych.
- 1991 – Likwidacja Teatru Ziemi Pomorskiej w Grudziądzu.
- Także w czerwcu:**
- 1932 – Upadek Teatru Miejskiego w Grudziądzu (ostatni dyrektor Henryk Czarnecki).
- 1972 – Odkrycie źródeł gorącej solanki w podgrudziądzkiej Maruszy.

«Lipiec»

<p>1. WTOREK
<i>Bogusza</i>
<i>Gawła</i>
<i>Haliny</i></p>	<p>1925 – Wręczenie sztandaru Oficerskiej Szkole Kawalerii (kopia w Pałacu Opatek w Grudziądzu).
1999 – Utworzona została jednostka wojskowa – 4. Rejonowa Baza Materiałowa z siedzibą w cytadeli.</p>
<p>2. ŚRODA
<i>Jagody</i>
<i>Kariny</i>
<i>Serafina</i></p>	1915 – W Grudziądzu urodził się Antoni Czortek, słynny bokser i olimpijczyk (1936).
<p>3. CZWARTEK
<i>Anatola</i>
<i>Jacka</i>
<i>Kornela</i></p>	1921 – W Grudziądzu, przy ul. Lipowej 28, Zarząd Główny TCL w Poznaniu zorganizował bibliotekę.
<p>4. PIĄTEK
<i>Alfreda</i>
<i>Malwiny</i>
<i>Zygfrйда</i></p>	1932 – W Grudziądzu wyszedł nr 1. „Gazety Grudziądzkiej – Tygodnika”.
<p>5. SOBOTA
<i>Antoniego</i>
<i>Karoliny</i>
<i>Michała</i></p>	1925 – W Grudziądzu przebywał Stanisław Grabski, minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
<p>6. NIEDZIELA
<i>Łucji</i>
<i>Gerarda</i>
<i>Teresy</i></p>	1580 – W Grudziądzu urodził się Johann Stobaeus znany jako Jan Stobesz (Stobbe), muzyk, kompozytor i kapelmistrz królewiecki.
<p>7. PONIEDZIAŁEK
<i>Ewalda</i>
<i>Metodego</i>
<i>Nory</i></p>	2002 – W Grudziądzu zmarł artysta rzeźbiarz Alojzy Sladek.
<p>8. WTOREK
<i>Adriana</i>
<i>Prokopa</i>
<i>Wirginii</i></p>	1905 – W Poznaniu zostało utworzone Towarzystwo Dziennikarzy i Literatów na Rzeszę Niemiecką (przedstawiciel „Gazety Grudziądzkiej” Konstanty Kościński).

9. *ŚRODA*
Blanki
Sylwii
Zenona 1919 – Część członków dawnego Towarzystwa Przemysłowego w Grudziądzu utworzyła Towarzystwo Kupców Samodzielnych (prezes Jan Zawacki).
10. *CZWARTEK*
Samsona
Sylwani
Witalisa 1807 – Podpisanie pokoju w Tylży. Włączenie Ziemi Chełmińskiej, bez Grudziądza i okolic, do Księstwa Warszawskiego.
1921 – Konsekracja Kościoła Garnizonowego w Grudziądzu przez biskupa polowego WP ks. dr. Stanisława Galla.
11. *PIĄTEK*
Cypriana, Kiry
Pelagii
12. *SOBOTA*
Brunona, Wasyla
Wery 1933 – Rada Miejska w Grudziądzu podjęła uchwałę o utworzeniu ogrodu botanicznego wzdłuż Trynki.
13. *NIEDZIELA*
Danieli
Ernesta
Sary 1454 – Król Kazimierz Jagiellończyk przybył do Grudziądza (pierwszy pobyt) z okazji Zjazdu Stanów Pruskich i utworzenia Rady Pruskiej.
14. *PONIEDZIAŁEK*
Bonawentury
Kamila
Ulryka 1924 – Na placu ćwiczeń w Małym Tarpnie wystawione zostało widowisko plenerowe „Pod Grunwaldem” (scenariusz i reżyseria Tadeusz Niewiakowski).
15. *WTOREK*
Angeliki
Dawida
Donalda 1410 – W bitwie pod Grunwaldem zginął grudziądzki komtur Wilhelm von Heffenstein i komtur radzyński Mikołaj von Melin.
1926 – W Grudziądzu ukazał się nr 1. dwumiesięcznika „Muzyk Wojskowy” (wydawca Edward Dawidowicz).
16. *ŚRODA*
Marii
Mariki
Mireli 1895 – W Grudziądzu pojawili się pierwsi wyznawcy Kościoła ewangelicko-metodystycznego.
17. *CZWARTEK*
Aleksego
Anety
Jadwigi 1953 – Władze miejskie zakończyły likwidację starego cmentarza ewangelickiego w Grudziądzu przy al. 23 Stycznia.
2004 – Wyszedł ostatni numer nowej „Gazety Grudziądzkiej”. Tygodnik był wydawany od 1993 r.

- 18. PIĄTEK**
Erwiny
Karoliny
Roberta
- 1981 – Z inicjatywy lek. med. Salomei Sujkowskiej powstał Klub Inteligencji Katolickiej.
1994 – Zenon Kufel został prezydentem Grudziądza.
- 19. SOBOTA**
Nonny
Nory
Wincentego
- 1945 – Odbyło się zebranie organizacyjne Chóru Męskiego Polskiego Związku Zachodniego w Grudziądzu. Na zebranie przybyli byli członkowie chórów „Echo” i „Lutnia”.
- 20. NIEDZIELA**
Czesława
Hieronima
Seweryna
- 1419 – W Grudziądzu przebywał abp Bartolemusz z Mediolanu jako komisarz króla rzymskiego Zygmunta Luksemburskiego.
- 21. PONIEDZIAŁEK**
Danieli
Diany, Wiktora
- 1911 – Uruchomienie drugiej linii tramwajowej w Grudziądzu (Rynek Zbożowy – ul. Bydgoska).
- 22. WTOREK**
Albina
Mileny
Wawrzyńca
- 1958 – Odświeżony został przebudowany pomnik ku czci 10 zakładników rozstrzelanych przez Niemców w 1939 r.
1960 – Inauguracja obchodów 1000-lecia państwa polskiego w Grudziądzu.
2011 – Ostatnia przysięga poborowych w 1. Ośrodku Szkolenia Kierowców w Grudziądzu.
- 23. ŚRODA**
Brygidy, Sławy
Zdzisława
- 1965 – W Gdyni zmarł artysta malarz Wacław Szczebleski, założyciel Pomorskiej Szkoły Sztuk Pięknych w Grudziądzu.
- 24. CZWARTEK**
Kingi
Kunegundy
Michaliny
- 1919 – 4. Pułk Ułanów Wielkopolskich zmienił nazwę na 4. Pułk Ułanów Nadwiślańskich (późniejszy 18. Pułk Ułanów Pomorskich w Grudziądzu).
- 25. PIĄTEK**
Jakuba, Krzysztofa
Michała
- 1936 – W Inowrocławiu zmarł Aleksander Markwicz, grudziądzki dziennikarz historyk ruchów filomackich w Wielkopolsce i na Pomorzu.
- 26. SOBOTA**
Joachima
Laurentego
Mirośławy
- 1920 – Grudziądzka Fabryka Maszyn Rolniczych Augusta Ventzkiego przeszła w ręce Spółki Akcyjnej Pomorska Fabryka Maszyn.

- 27. NIEDZIELA**
Aurelego
Lilii
Natalii
- 1911 – Uroczyste poświęcenie budynku Domu Polskiego „Bazar” w Grudziądzu przez ks. wikarego Edmunda Fittkaua.
- 28. PONIEDZIAŁEK**
Aidy
Sylwiusza
Wiwiany
- 1976 – Bronisław Malinowski zdobył srebrny medal w biegu na 3000 m z przeszkodami podczas Igrzysk Olimpijskich w Montrealu.
- 29. WTOREK**
Beatrycze
Flory
Olafa
- 1939 – Obchody 250-lecia istnienia Cechu Zduńsko-Garncarskiego w Grudziądzu.
- 30. ŚRODA**
Julity
Rościstawa
Zdobystawa
- 1862 – W Grudziądzu zostało utworzone przedsiębiorstwo Joseph Herzfeld i Carl Victorius Odlewnia Żeliwa i Emaliernia.
- 31. CZWARTEK**
Ignacego
Ludomiry
Romana
- 1910 – W Małym Tarpnie powstało tajne Towarzystwo Przyjaciół (założyciel Jan Bona).
1980 – Bronisław Malinowski zdobył w Moskwie złoty medal olimpijski w biegu na 3000 m z przeszkodami.
- Także w lipcu:**
- 1927 – W Rogóźnie Zamku rozpoczęła działalność pierwsza w Polsce „Wioska Kościuszkowska” dla sierot.
1945 – Uruchomienie po odbudowie Elektrowni Miejskiej w Grudziądzu.
2012 – Przekazanie do użytku kolejnego odcinka Trasy Średnicowej, od Drogi Łąkowej do ul. Południowej.

«Sierpień»

<p>1. PIĄTEK
Alfonsa
Justyny
Piotra</p>	<p>1919 – Przemianowanie 4. Pułku Ułanów Nadwiślańskich na 18. Pułk Ułanów Pomorskich.
1990 – W Grudziądzu zmarł historyk, bibliofil, fotografik i kolekcjoner Adam Wolnikowski.</p>
<p>2. SOBOTA
Gustawa
Marii
Świątosława</p>	<p>1927 – Do Grudziądza przybył prezydent RP Ignacy Mościcki (pierwszy pobyt).
1944 – W czasie powstania warszawskiego został rozstrzelany przez Niemców wieloletni prezydent Grudziądza Józef Włodek.
1960 – W Sopocie zmarł historyk i archeolog ks. dr Władysław J. Łęga, ppłk i kapelan WP oraz b. proboszcz grudziądzkiej parafii wojskowej.</p>
<p>3. NIEDZIELA
Augustyna
Kameli
Nikodema</p>	<p>1919 – Sejm Ustawodawczy w Warszawie uchwalił ustawę o utworzeniu Województwa Pomorskiego, w którym znalazło się miasto Grudziądz i pow. grudziądzki.
2012 – Magdalena Fularczyk, wychowanka KW Wisła Grudziądz, wspólnie z Julią Michalską zdobyła w Londynie brązowy medal olimpijski w wyścigu wioślarskich dwójek podwójnych.</p>
<p>4. PONIEDZIAŁEK
Dominika
Franciszka
Jana</p>	1994 – W Grudziądzu przy ul. Dworcowej 47 została oddana do użytku zajezdnia tramwajowa, odbudowana po pożarze.
<p>5. WTOREK
Emila, Karoliny
Stanisławy</p>	1222 – Zjazd w Łowiczu potwierdził przywileje dla bp. Chrystiana, m. in. dotyczące Grudziądza.
<p>6. ŚRODA
Jakuba
Oktawii
Sławy</p>	1852 – Uruchomienie linii kolejowej Bydgoszcz-Tczew (dla Grudziądza – stacja w Warlubiu).
<p>7. CZWARTEK
Donaty
Kajetana
Klaudii</p>	1958 – Księża marianie ponownie obejmują kościół poewangelicki w Grudziądzu przy ul. Mickiewicza 43.

- 8. PIĄTEK**
Emiliana
Seweryna
Seweryny
- 1593 – Do Grudziądza przybył król Zygmunt III Waza (drugi pobyt).
1921 – Utworzenie Teatru Pomorskiego w Grudziądzu (dyrektor Stanisław Książek-Staszewski).
1944 – Podczas powstania warszawskiego zginął ppor. AK Tadeusz Maślankowski „Sosna”. Jego imię nosi ścieżka spacerowa wzdłuż Rowu Hermana w Grudziądzu.
- 9. SOBOTA**
Rolanda
Romana
Romualda
- 1942 – W Auschwitz, wraz ze św. Edytą Stein, zginęła siostra zakonna i dr med. Lisamarie Meirowsky, urodzona w Grudziądzu.
1958 – Poświęcenie kościoła Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny, zwanego „młodzieżowym”.
1999 – W Warszawie zmarł Janusz Leppek, poeta, plastyk i fotografik, pochodzący z Grudziądza.
- 10. NIEDZIELA**
Bogna
Bogdana
Borysa
- 1453 – W Grudziądzu odbył się zjazd rycerstwa Ziemi Chełmińskiej, na którym omawiano m. in. krzywdy doznane od Krzyżaków.
- 11. PONIEDZIAŁEK**
Klary
Włodzimierza
Zuzanny
- 1920 – Rozpoczęły się intensywne przygotowania do obrony Grudziądza przed Armią Czerwoną.
- 12. WTOREK**
Euzebiusza
Hilarego
Leszka
- 1970 – Oddano do użytku pierwszy dom na osiedlu Kopernika (ul. Kopernika 4).
1987 – Erygowanie parafii św. Stanisława biskupa i męczennika w Grudziądzu (Rządź).
1992 – Odświeżenie przy ul. Starorynkowej tablicy pamiątkowej poświęconej Centrum Wyszkozenia Żandarmerii.
- 13. ŚRODA**
Heleny
Hipolita
Jana
- 1911 – W Grudziądzu zostało założone Towarzystwo Oświatowe „Jedność” (prezes Paweł Günther).
- 14. CZWARTEK**
Kaliksta
Salomei
Sylwii
- 1957 – W Szczecinie zmarł artysta malarz i grafik Brunon Franowski, b. pracownik Zakładów Graficznych i Wydawniczych Wiktora Kulerskiego w Grudziądzu.

- 15. PIĄTEK**
ŚWIĘTO WOJSKA
POLSKIEGO
Napoleona, Stelli
Trzebimira
- 1883 – Uruchomienie linii kolejowej Grudziądz-Malbork.
1920 – Do Grudziądza zostaje przeniesiona z Przemysła Centralna Szkoła Jazdy, późniejsze CWK.
1935 – W Grudziądzu urodził się Waldemar Baszanowski, dwukrotny mistrz olimpijski w podnoszeniu ciężarów.
- 16. SOBOTA**
Joachima
Nory
Rocha
- 1885 – Otwarcie wystawy osiągnięć gospodarczych Grudziądza w „Tivoli” (ul. Lipowa).
- 17. NIEDZIELA**
Anity
Juliany
Joanny
- 1945 – Po przerwie wojennej wznowiła działalność Urzędnicza Spółdzielnia Mieszkaniowa w Grudziądzu.
2004 – W Watykanie podpisano decyzję o nadaniu kolegiacie pw. św. Mikołaja w Grudziądzu statusu filii Sanktuarium Matki Bożej Większej w Rzymie.
- 18. PONIEDZIAŁEK**
Bolesława
Bronisława
Klary
- 1920 – Pod Brodnicą odbyła się bitwa, która powstrzymała marsz Armii Czerwonej w kierunku Grudziądza.
1966 – Ukazanie się drukiem almanachu „Młody Grudziądz Literacki”.
- 19. WTOREK**
Konstancji
Ludwika
Ludwiny
- 1865 – Uruchomienie miejskiej gazowni w Grudziądzu i początki oświetlenia gazowego w mieście.
- 20. ŚRODA**
Sabiny
Saby
Samuela
- 1937 – W Grudziądzu na terenie lotniska wojskowego została utworzona Wyższa Szkoła Pilotażu.
- 21. CZWARTEK**
Franciszka
Joanny
Kazimiery
- 1850 – W Dusocinie urodził się Ludwik Rydygier, wybitny polski chirurg.
- 22. PIĄTEK**
Cezarego
Fabrycego
Hipolity
- 2008 – W Grudziądzu rozpoczął się XX Jubileuszowy Zjazd Kawalerzystów II RP (trwał trzy dni).

23. **SOBOTA**
Poli
Róży
Walerii
1934 – Podział powiatu grudziądzkiego na gminy zbiorcze: Grudziądz, Gruta, Łasin, Mokre, Radzyń, Rogóźno i Świecie.
2013 – W Grudziądzu rozpoczął się XXV Jubileuszowy Zjazd Kawalerzystów II RP (trwał trzy dni).
24. **NIEDZIELA**
Bartosza
Jerzego
Malwiny
1939 – Mobilizacja 64. Pomorskiego Pułku Strzelców Murmańskich i zajęcie przez niego pozycji obronnych nad Osą.
1966 – W Londynie zmarł gen. dyw. Tadeusz Komorowski „Bór”, ostatni komendant Centrum Wyszkozenia Kawalerii w Grudziądzu.
25. **PONIEDZIAŁEK**
Namysława
Patrycji, Zbigniewa
1915 – Grudziądzka Gazownia Miejska obchodziła 50-lecie swojej działalności.
26. **WTOREK**
Konstantego
Marii
Wiktor
1939 – Grudziądzkie CWK zostało ewakuowane do ośrodka zapasowego w Garwolinie.
1951 – Otwarcie odbudowanego po zniszczeniach wojennych mostu kolejowo-drogowego przez Wisłę w Grudziądzu.
1980 – Początek strajku w PZUO „Warma”, który rozprzestrzenił się na pozostałe duże zakłady Grudziądza.
27. **ŚRODA**
Małgorzaty, Moniki
Rufusa
1939 – Utworzony został Batalion Obrony Narodowej „Grudziądz”.
28. **CZWARTEK**
Erazma
Sobieława
Wyszomira
1989 – W Grudziądzu podpisano akt partnerstwa z niemieckim miastem Gütersloh.
29. **PIĄTEK**
Jana, Janusza
Jeremiego
1659 – Wojska polskie pod dowództwem Jerzego S. Lubomirskiego wypędzają Szwedów z Grudziądza.
30. **SOBOTA**
Benona
Jowity
Róży
1939 – Wojewoda pomorski Władysław Raczkiewicz mianował Damazego Raszkowskiego komisarycznym prezydentem Grudziądza.
2003 – Początek XV Jubileuszowego Zjazdu Kawalerzystów II RP z udziałem b. prezydenta RP na wychodźstwie Ryszarda Kaczorowskiego.

31. NIEDZIELA*Bohdana**Izabeli**Pauliny*

1939 – W Poznaniu wyszedł ostatni numer „Gazety Ludowej dawniej Gazety Grudziądzkiej”.

1999 – Odślonięty został przy ul. 6 Marca głaz pamiątkowy z tablicą w hołdzie żołnierzom PSZ na Zachodzie.

Także w sierpniu:

1410 – Po bitwie pod Grunwaldem miasto Grudziądz i grudziądzki zamek zajął oddział polskiego rycerstwa pod dowództwem poznańskiego kasztelana Mościca ze Stęszewa.

1944 – Zginął z rąk Niemców sierżant Jan Głaza, przywódca antyhitlerowskiego ruchu oporu w grudziądzkiej Fabryce Maszyn Rolniczych „Unia”.

2012 – Adrian Tekliński, kolarz torowy ALKS Stal Grudziądz, był rezerwowym w drużynie sprinterów na Igrzyskach Olimpijskich w Londynie.

« *Wrzesień* »

1. **PONIEDZIAŁEK**
Bronisława
Bronisławy
Reny 1939 – Wybuch II wojny światowej – ostrzał artyleryjski Grudziądza. W szarży 18. Pułku Ułanów Pomorskich pod Krojantami zginął m.in. płk Kazimierz Mastalerz.
2009 – Ks. Dariusz Kunicki został mianowany proboszczem parafii św. Mikołaja w Grudziądzu.
2. **WTOREK**
Bohdana, Bohdany
Elizy 1576 – Przybycie króla Stefana Batorego do Grudziądza.
2000 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał kompozytor Augustyn Bloch.
3. **ŚRODA**
Bronisza, Eufemii
Przeclawa 1924 – W Grudziądzu rozpoczął działalność Instytut Muzyczny im. S. Moniuszki (kierownik Wincenty Tomaszewski).
4. **CZWARTEK**
Dalii, Laurencjusza
Rościgniewa 1939 – Początki okupacji niemieckiej w Grudziądzu.
5. **PIĄTEK**
Delii
Stronisławy
Wiktoryna 1939 – Zamordowanie przez Niemców stolarza Wiktora Zawadzkiego, pierwszej ofiary okupacji niemieckiej w Grudziądzu.
1993 – Groźny pożar w zajezdni tramwajowej przy ul. Dworcowej.
2012 – Arleta Meloch, lekkoatletka grudziądzkiej Olimpii, zdobyła srebrny medal w biegu na 1500 m podczas Igrzysk Paraolimpijskich w Londynie.
6. **SOBOTA**
Betiny, Rozalindy
Uniewita 1626 - Przybycie do Grudziądza króla Zygmunta III Wazy (czwarty pobyt) wraz z synem Władysławem.
7. **NIEDZIELA**
Domasławy
Meli
Ryszardy 1767 – W Grudziądzu obradował ostatni Sejmik Generalny Prus Królewskich.
1904 – W Grudziądzu urodziła się Lisamaria Meirowsky, która wraz ze św. Edytą Stein zginęła w Auschwitz.
8. **PONIEDZIAŁEK**
Czcibora
Marii
Nestora 1921 – W Grudziądzu powstało Towarzystwo Akcyjne „Teatr Pomorski” (dyrektor Stanisław Książek-Staszewski).
1922 – Odbyło się pierwsze Walne Zgromadzenie Stowarzyszenia Urzędników Budowy Domów SM w Grudziądzu.

9. **WTOREK**
Jacka
Pimena
Ścibora
- 1941 – W Grudziądzu przed Sądem Wojennym Rzeszy rozpoczął się proces 49 członków antyhitlerowskiej organizacji „Rota”.
 2006 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał Ernest Bryll, poeta, b. ambasador RP w Irlandii.
 2006 – W Warszawie zmarł Lucjan Kydryński, znany dziennikarz, publicysta i konferansjer, pochodzący z Grudziądza.
10. **ŚRODA**
Eligiusza
Irmę
Łukasza
- 1989 – W Grudziądzu odbył się I Światowy Zjazd Oficerów Służby Stałej Kawalerii II Rzeczypospolitej Polskiej.
 2002 – Bibliotece Miejskiej w Grudziądzu przyznano medal BIBLIOTHEKA MAGNA PERENNISQUE.
11. **CZWARTEK**
Helgi
Naczesława
Prota
- 1921 – Uruchomienie w Nowej Wsi stacji radiowo-telegraficznej „GRD Grudziądz”.
 2004 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał ks. bp Józef Zawitkowski.
12. **PIĄTEK**
Amadeusza, Gwidona
Sylwina
- 1883 – W Grudziądzu Wiktor Kulerski zorganizował tajne obchody 200-lecia odsieczy wiedeńskiej dla swoich kolegów, uczniów seminarium nauczycielskiego.
13. **SOBOTA**
Aleksandra
Lubomira
Morzysława
- 1923 – Pożar budynku Teatru Miejskiego w Grudziądzu.
14. **NIEDZIELA**
Ramony
Roksany
Lozanny
- 1884 – Zmarł grudziądzki kupiec i szyper Michał Zakrocki, powstaniec z 1830 i 1863 r.
15. **PONIEDZIAŁEK**
Albina
Budżigniewa
Lolity
- 1945 – W salach Muzeum otwarto pierwszą powojenną wystawę grudziądzkich artystów plastyków: Kazimierzy Wolskiej -Jazłowińskiej, Kazimierza Krzyszkowskiego, Teodora Nowaka i Bronisława Zacharka.
 1963 – Inauguracja obchodów 900-lecia Grudziądza.
16. **WTOREK**
Kamila
Kamy
Łucji
- 1993 – W tym dniu Grudziądz miał 103 408 mieszkańców.

17. **ŚRODA**
Drogosława
Lamberty, Narcyza
1941 – Ogłoszenie wyroku w procesie grudziądzkim członków „Roty” (4 wyroki śmierci, w tym jeden zaoczny).
2012 – W Grudziądzu przy ul. Mickiewicza odsłonięto popiersie ks. prałata Zdzisława Peszkowskiego, Honorowego Obywatela Grudziądza (replika krakowskiej rzeźby autorstwa Roberta Kruczka).
18. **CZWARTEK**
Ariadny
Irminy
Zachariasza
1935 – W Owczarkach zmarł Wiktor Kulerski (1865-1935).
1996 – Rada Miejska nadała pośmiertnie Bronisławowi Malinowskiemu tytuł Honorowego Obywatela Miasta.
1999 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał prof. Stefan Stuligrosz.
19. **PIĄTEK**
Konstancji
Leopolda
Soni
1965 – W Grudziądzu został oddany do użytku budynek nowoczesnego dworca kolejowego.
1965 – Odsłonięto pomnik Światowida na kopcu Góry Zamkowej (przeniesiony do parku Miejskiego w 2005 r.).
20. **SOBOTA**
Franciszka
Olega
Szanta
1943 – Na terenie Niemiec, po ucieczce z Oflagu Doessel, został zamordowany ppor. Karol Kobyłko, b. oficer 64. Pułku Strzelców Murmańskich w Grudziądzu.
21. **NIEDZIELA**
Bożydara
Jonasza
Oty
1772 – W wyniku I rozbioru Polski Grudziądz został włączony do Królestwa Pruskiego.
1921 – Otwarcie Teatru Pomorskiego w Grudziądzu.
22. **PONIEDZIAŁEK**
Jonasza
Maurycego
Tymona
1913 – Księża Melchior Kądzioła z Krakowa i Władysław Rutz z Mokrego poświęcili Zakłady Graficzne Wiktora Kulerskiego w Tuszewie.
23. **WTOREK**
Boguchwała
Liny
Tekli
1953 – Powstanie Koła Miejskiego Polskiego Związku Filatelistów w Grudziądzu.
24. **ŚRODA**
Gerarda
Hermana
Maryny
1901 – Uruchomienie linii kolejowej Mełno-Radzyń-Chełmża.
1951 – Zmarł w Kanadzie Julian Szychowski, Honorowy Obywatel Grudziądza.
1986 – Powstanie Koła Miłośników Dziejów Grudziądza.

25. CZWARTEK 1946 – Uruchomienie, po odbudowie ze zniszczeń wojennych, linii kolejowej Grudziądz-Kwidzyn.
Gaspara, Kleofasa Władysława
26. PIĄTEK 1945 – Rozpoczęła działalność żegluga na Wiśle w Grudziądzu: w kierunku północnym do Gdańska i Elbląga i w kierunku południowym do Warszawy.
Justyna Nili Zbysława
27. SOBOTA 1422 – Podpisanie pokoju nad Jeziorem Mełno.
1981 – Na grudziądzkim moście zginął w wypadku samochodowym Bronisław Malinowski, sportowiec i mistrz olimpijski.
Damiań Kosmy Mirabeli
28. NIEDZIELA 1772 – Po I rozbiórce Polski w Grudziądzu rozpoczęła działalność pruska administracja.
Klemensa Libuszy, Nikity
29. PONIEDZIAŁEK 1989 – Zespołowi Szkół Rolniczych nadano imię Władysława Grabskiego.
2007 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymała aktorka Maja Komorowska.
Gabriela Marcelego Marceliny
30. WTOREK 1626 – Z rozkazu Zygmunta III Wazy został zbudowany w Grudziądzu pierwszy w dziejach miasta most na Wiśle. Wymarsz 11 000 żołnierzy przeciw Szwedom pod Gniew.
1984 – W Kórniku zmarł przedwojenny wiceprezydent Grudziądza Stanisław Michałowski.
Honoraty Honoriusza Samanty
- Także we wrześniu:** 1651 – Król Jan Kazimierz odbył podróż Wisłą z Warszawy do Malborka i ze statku oglądał panoramę Grudziądza.
1913 – Ukazanie się drukiem pierwszego polskiego przewodnika turystycznego po Grudziądzu wraz z planem i polskimi nazwami ulic, pióra Ignacego Żnińskiego.

«Październik»

<p>1. ŚRODA
Danuty
Igora
Klementyny</p>	1903 – Wyszedł nr 1. „Dziennika Grudziądzkiego” (wydawca Wiktor Kulerski). 1916 – Poświęcenie kościoła pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego w Grudziądzu (ul. Bydgoska). 2000 – Uruchomiono Oddział Zamiejscowy Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania UMK.
<p>2. CZWARTEK
Marty
Sławomira
Trofima</p>	1882 – Kowal August Ventzki założył w Grudziądzu warsztat naprawy maszyn rolniczych. 1894 – W Grudziądzu wyszedł nr 1. „Gazety Grudziądzkiej”. 2004 – W parafii św. Stanisława Biskupa na Rządzu ustanowiono drugiego patrona – św. Teresę Lisieux, z racji przechowywania tam figury św. Teresy, ocalonej z przedwojennego kościoła garnizonowego w Grudziądzu.
<p>3. PIĄTEK
Ewalda, Gerharda
Kandyda</p>	1910 – Kupiec Feliks Karolewicz wykupił z rąk niemieckich hotel „Pod Młodym Lwem” w Grudziądzu przy ul. Dolnotoruńskiej 28/30.
<p>4. SOBOTA
Edwina, Manfreda
Rozalii</p>	1911 – W Mniszku uruchomiona została filia grudziądzkiej fabryki Hertzfeld i Victorius.
<p>5. NIEDZIELA
Fausta, Flory
Placida</p>	1922 – Otwarcie Teatru Miejskiego w Grudziądzu.
<p>6. PONIEDZIAŁEK
Brunona, Fryderyki
Petry</p>	1945 – Po odbudowie ze zniszczeń wojennych uruchomiona została linia kolejowa Grudziądz-Toruń.
<p>7. WTOREK
Dobromiły
Krystyna
Tekli</p>	1945 – W Grudziądzu, po przerwie wojennej, rozpoczął działalność Hufiec Harcerek.
<p>8. ŚRODA
Loreny
Pelagiusza
Taidy</p>	1934 – W Grudziądzu zostało utworzone Towarzystwo Fotografów „Słońce” (prezes Henryk Gąsiorowski).

- 9. CZWARTEK**
Arnolda
Dobrawy
Przedpełka
- 1993 – Odświeżono obelisk ku czci gen. Tadeusza Komorowskiego „Bora” i AK (proj. Tomasz Czajka).
 2006 – Biskup toruński Andrzej Suski poświęcił odnowiony ołtarz główny w grudziądzkiej farze.
- 10. PIĄTEK**
Kalistrata
Mariny
Paulina
- 1920 – W Grudziądzu zostało utworzone Koło Przyjaciół Harcerstwa (przewodnicząca Helena Kunertowa).
 1982 – W Grudziądzu odbyły się I Biegi Uliczne im. Bronisława Malinowskiego.
 2005 – Pierwsza w dziejach Grudziądza inauguracja stacjonarnych studiów dziennych w Ośrodku Dydaktycznym UMK.
- 11. SOBOTA**
Burcharda
Emiliana
Zenajdy
- 1945 – Wskrzeszone po II wojnie światowej Towarzystwo Muzyczne im. Stanisława Moniuszki wznowiło „Artystyczne Wieczory Czwartkowe” w pomieszczeniach Muzeum i Biblioteki Miejskiej.
 1986 – Odświeżenie odbudowanego pomnika Niepodległości na grudziądzkim Rynku.
- 12. NIEDZIELA**
Eustachego, Krysty
Salwina
- 1953 – Ks. kardynał Stefan Wyszyński został wywieziony przez UB z Rywałdu do Stoczka Warmińskiego.
- 13. PONIEDZIAŁEK**
Edwarda, Mikołaja
Wilfrydy
- 1962 – Państwowy Teatr Popularny w Grudziądzu zmienił nazwę na Teatr Ziemi Pomorskiej.
- 14. WTOREK**
Alana
Fortunaty
Gaudentego
- 1972 – Odświeżenie pomnika Mikołaja Kopernika w Grudziądzu przy ul. Starorynkowej, dłuta Henryka Rasmusa.
 2011 – Oddano do użytku II odcinek autostrady A1 Nowe Marzy k. Grudziądza-Toruń, długości 62 km.
- 15. ŚRODA**
Jadwigi
Jagody
Zoriana
- 1938 – Z okazji 15-lecia Centrum Wyszkozenia Kawalerii do Grudziądza przybył marszałek Polski Edward Rydz-Śmigły.
 1945 – Z odbudowanej gazowni i sieci miejskiej popłynął gaz.
- 16. CZWARTEK**
Aurelii
Gawła
Marty
- 2003 – Rada Miejska podjęła uchwałę o nadaniu papieżowi Janowi Pawłowi II godności Honorowego Obywatela Grudziądza.
 2005 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał Stefan Frankiewicz, a Honorowe Obywatelstwo Grudziądza – Czesław Szachnitowski.

- 17. PIĄTEK**
Lucyny
Marity
Wiktoriusza
- 2002 – Odbiór i oddanie do eksploatacji miejsko-gminnej oczyszczalni ścieków w Nowej Wsi.
2008 – Oddano do użytku I odcinek autostrady A1 Rusocin-Nowe Marzy k. Grudziądza (dług. 90 km)
- 18. SOBOTA**
Klementyny, Reny
Ziemowita
- 1996 – Oddanie do użytku nowoczesnego, ekologicznego składowiska odpadów w Zakurzewie.
- 19. NIEDZIELA**
Ferdynanda
Ferdynandy
Frydy
- 1975 – W Grudziądzu przy ul. Klasztornej 9/11 został otwarty Klub Nauczyciela „Kaganek”.
- 20. PONIEDZIAŁEK**
Anastazego
Kantego
Witalisa
- 1851 – W miejscowości Tarbes (Francja) urodził się Ferdynand Foch, marszałek Francji, Honorowy Obywatel Grudziądza.
1917 – W Grudziądzu przebywał Władysław S. Reymont.
1955 – W Grudziądzu zmarł Alojzy Ruchniewicz, Honorowy Obywatel Grudziądza.
- 21. WTOREK**
Brygidy
Hilarego
Urszuli
- 1906 – W Ołomuńcu (Czechy) urodził się Jan Ładoś, Honorowy Obywatel Grudziądza.
1996 – Zmarła lek. med. Salomea Sujkowska, Honorowy Obywatel Grudziądza.
- 22. ŚRODA**
Halszki
Kordiana
Przybysława
- 1965 – W Grudziądzu została otwarta filia Wyższej Szkoły Ekonomicznej z Sopotu.
2010 – W Grudziądzu zmarł Stanisław Poręba, historyk, poeta, prozaik, bibliofil, działacz społeczno-kulturalny.
- 23. CZWARTEK**
Edwarda
Ignacji
Odylii
- 1993 – W Grudziądzu, po wieloletniej przerwie, została utworzona ponownie parafia garnizonowa.
- 24. PIĄTEK**
Alojzego
Antoniny
- 1587 – Do Grudziądza przybył król Zygmunt III Waza i zatrzymał się w domu mieszczanina Floriana Siegharda (pierwszy pobyt).
- 25. SOBOTA**
Bończy
Chryzanta
Kryspina
- 1925 – Duchowni prawosławni Rudyk i Kuryłas dokonali poświęcenia kaplicy prawosławnej w grudziądzkim Wojskowym Szpitalu Rejonowym.

- 26. NIEDZIELA**
Edwarda
Ewarysta
Ludmiły
- 1946 – Utworzony został Społeczny Komitet Odbudowy Grudziądza, liczący 45 osób.
2007 – Rada Miejska nadała pośmiertnie dr. Ludwikowi Rydygierowi tytuł Honorowego Obywatela Grudziądza.
- 27. PONIEDZIAŁEK**
Iwony
Sabiny
Stoigniewa
- 1945 – W Grudziądzu odbyły się uroczystości żałobne ku czci mieszkańców miasta zamordowanych przez Niemców w latach 1939-1945.
2001 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał ks. prof. Andrzej Szostek, pochodzący z Grudziądza.
2010 – W Grudziądzu przebywał z wizytą prezydent RP Bronisław Komorowski ze swoją matką Jadwigą, urodzoną w Grudziądzu.
- 28. WTOREK**
Judy, Tadeusza
Wszeciecha
- 1879 – Ukończona została budowa żelaznego mostu kolejowo-drogowego na Wiśle w Grudziądzu.
- 29. ŚRODA**
Dalii, Longina
Teodora
- 1939 – Rozstrzelanie przez Niemców 10 grudziądzkich zakładników przy al. Józefa Piłsudskiego.
- 30. CZWARTEK**
Alfonsa
Edmunda
Konstancji
- 1928 – Fabryka „Pe-Pe-Ge” w Grudziądzu zaczęła produkować dziennie 30 000 par obuwia gumowego, m.in. kaloszy, śniegowców i „pepegów”, czyli tenisówek.
2006 – Prezydent RP Lech Kaczyński odsłonił w Grudziądzu pomnik Solidarności.
- 31. PIĄTEK**
Augusta
Godzimira
Wolfganga
- 1410 – Odejście z Grudziądza w kierunku Torunia wojsk polskich pod dowództwem Mościca ze Słyszewa.
1704 – We Frankfurcie n. Odrą zmarł Jan Schulz-Szulecki, prawnik i historyk prawa, pochodzący z Grudziądza i nobilitowany przez króla Jana III Sobieskiego.
1996 – Przekształcenie fabryki GZPG w spółkę akcyjną „Stomil”.
- Także w październiku:**
- 1920 – W Grudziądzu przy Głównym Rynku 22/24 utworzone zostało Towarzystwo Akcyjne „Dom Towarowy”.
1945 – W Grudziądzu przy ul. Szewskiej 5 otwarta została Stacja Opieki nad Matką i Dzieckiem.

«*Listopad*»

<p>1. SOBOTA
WSZYSTKICH
ŚWIĘTYCH
<i>Andrzeja, Seweryny</i>
<i>Wiktoryny</i></p>	1882 – Uruchomienie linii kolejowej Grudziądz-Chełmża.
<p>2. NIEDZIELA
DZIEŃ ZADUSZNY
<i>Bogdana</i>
<i>Bożydara</i>
<i>Henryka</i></p>	1922 – Utworzenie w Grudziądzu Pomorskiej Szkoły Sztuk Pięknych (kierownik Waław Szczebleski).
<p>3. PONIEDZIAŁEK
<i>Herberta</i>
<i>Huberta</i>
<i>Wita</i></p>	<p>1998 – W Grudziądzu przy ul. Klasztornej 6 rozpoczął działalność Ośrodek „Caritasu” im. Błogosławionej Juty.
1998 – Bożesław Tafelski został prezydentem Grudziądza.</p>
<p>4. WTOREK
<i>Gerardy</i>
<i>Karola</i>
<i>Olgierda</i></p>	<p>1721 – W Rawie Mazowieckiej zmarł jezuita i hagiograf Stefan Wielowiejski, b. nauczyciel grudziądzkiego Kolegium Jezuickiego im. Działyńskich.
2009 – Rada Miejska nadała ks. infułatowi Tadeuszowi Nowickiemu tytuł Honorowego Obywatela Grudziądza.</p>
<p>5. ŚRODA
<i>Elżbiety</i>
<i>Modesty</i>
<i>Zachariasza</i></p>	<p>1939 – W Chojnicach w „Dolinie Śmierci” został zamordowany ks. Albin Pakalski, b. grudziądzki wikary, miłośnik historii i członek Koła Historycznego.
1984 – Oddano do użytku pierwszy na osiedlu Rządów dom SM (ul. J. Sujkowskiego 6).</p>
<p>6. CZWARTEK
<i>Arlety</i>
<i>Leonarda</i>
<i>Ziemowita</i></p>	<p>1910 – Otwarcie w Grudziądzu, na terenie twierdzy, Izby Pamięci niemieckiego pisarza Fritza Reutera.
2006 – Oddanie do użytku pierwszego budynku na osiedlu Nowe Tarpno.</p>
<p>7. PIĄTEK
<i>Antoniego</i>
<i>Kariny</i>
<i>Melchiora</i></p>	<p>1960 – Miejska Orkiestra Symfoniczna (dyrygent Waław Sadowski) wystąpiła w Grudziądzu z pierwszym koncertem.
2009 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał Janusz Zakrzeński, aktor teatralny, filmowy i telewizyjny.</p>

- 8. SOBOTA**
Klaudii
Sędziwoja
Wiktora
- 1980 – Szkoła Podstawowa nr 10 w Grudziądzu przyjęła na swojego patrona Ignacego J. Paderewskiego, muzyka, kompozytora i pierwszego premiera Niepodległej Polski.
- 9. NIEDZIELA**
Anatolii, Nestora
Ursyna
- 1998 – Zdzisław Żuchowski został pierwszym, po reformie administracyjnej m.in. przywracającej powiaty, starostą powiatu grudziądzkiego. Na przewodniczącą Rady Powiatu wybrano Dorotę Becker.
- 10. PONIEDZIAŁEK**
Leona
Luby
Natalii
- 1805 – Utworzenie więzienia przy obecnej ul. Wybickiego w Grudziądzu.
2002 – Andrzej Wiśniewski wybrany został, w wyborach bezpośrednich, na prezydenta Grudziądza.
- 11. WTOREK**
ŚWIĘTO
NIEPODLEGŁOŚCI
Bartłomieja
Marcina
Trudy
- 1931 – Odświeżenie pomnika marszałka Józefa Piłsudskiego (Centrum Wyszkozenia Żandarmerii).
1933 – Odświeżenie pomnika marszałka Józefa Piłsudskiego (park Dworcowy).
1955 – Powstanie grudziądzkiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego.
1990 – Przywrócenie herbu miasta Grudziądza z 1937 r. (biskup na tle murów z wieżyczkami).
- 12. ŚRODA**
Jonasza
Konrada
Witolda
- 1938 – W Grudziądzu-Franciszkwie (okolica obecnej ul. Granicznej) został otwarty i poświęcony Dom Społeczny.
- 13. CZWARTEK**
Arkadii, Mikołaja
Stanisławy
- 1921 – Zaczęła urzędowanie pierwsza z wyboru polska Rada Miejska Grudziądza.
- 14. PIĄTEK**
Emilia
Laury
Rogera
- 1956 – W Grudziądzu odbył się popis amatorskich zespołów jazzowych i estradowych województwa bydgoskiego i gdańskiego. Była to pierwsza tego rodzaju impreza w Polsce.
- 15. SOBOTA**
Amelii
Leopolda
Przybygniewa
- 1878 – Uruchomienie linii kolejowej Grudziądz-Jabłonowo.
1879 – Uruchomienie linii kolejowej Grudziądz-Laskowice.
1906 – Na terenie Rejencji Kwidzińskiej (m. in. w powiecie grudziądzkim) strajkowali polscy uczniowie w 160 szkołach ludowych.

16. **NIEDZIELA** 1918 – W Grudziądzu została wydana odezwa Koła Polskiego przy
Edmunda Parlamencie Rzeszy Niemieckiej oraz Sejmie Pruskim
Marka (Berlin) – „Twórzmy państwo swoje”.
Otomara
17. **PONIEDZIAŁEK** 1919 – Pożar zniszczył część grudziądzkiego ratusza.
Floryny 1945 – Odnaleziono akt erekcyjny pomnika Niepodległości,
Salomei wmurowany 10 lutego 1930 r. w fundament monumentu.
Walerii 1996 – Zmarł dr Stefan Gliński, autor publikacji klinicznych
i z historii medycyny.
18. **WTOREK** 1945 – W Grudziądzu przebywał premier Tymczasowego
Klaudyny Rządu Jedności Narodowej Edward Osóbka-
Romana, Tomasza Morawski.
19. **ŚRODA** 1972 – W Grudziądzu otwarto Klub Międzynarodowej Prasy
Matyldy i Książki.
Pawła 2007 – W Grudziądzu przekazano do użytku nową arterię
Salomei komunikacyjną Droga Łąkowa (dług. ponad 2 km) łączącą
wyjazd z mostu na Wiśle z Trasą Średnicową.
20. **CZWARTEK** 1945 – W Grudziądzu, po odbudowie ze zniszczeń
Edyty, Feliksa wojennych, uruchomiono linię tramwajową nr 1.
Rafała
21. **PIĄTEK** 1995 – W Grudziądzu został utworzony oddział Izby
Marii Przemysłowo-Handlowej.
Remigiusza, Reny 2010 – Robert Malinowski ponownie został wybrany na
prezydenta Grudziądza (druga kadencja).
22. **SOBOTA** 2001 – Przekazanie do użytku schroniska dla bezdomnych
Jonatana kobiet w Wielkich Lniskach.
Stefana
Zdobystawa
23. **NIEDZIELA** 1991 – Likwidacja Oddziału Polskiego Towarzystwa Turystyczno-
Felicyty Krajoznawczego im. ks. dr. ppłk. Władysława J. Łęgi
Klemensa, Ornesta w Grudziądzu.
24. **PONIEDZIAŁEK** 1883 – Założenie niemieckiego Towarzystwa Starożytności
Delfiny w Grudziądzu.
Flory
Romana

25. **WTOREK**
Katarzyny
Klemensa, Tęgomira 1997 – Przy parafii Wniebowzięcia NMP w Grudziądzu, ul. Moniuszki 8, została otwarta Izba Pamięci Stowarzyszenia Kolejarzy im. św. Józefa.
26. **ŚRODA**
Lechosława
Leona, Leonarda 1919 – Inż. Józef Włodek mianowany zostaje komisarycznym prezydentem Grudziądza.
2006 – Robert Malinowski został prezydentem Grudziądza.
27. **CZWARTEK**
Franciszka
Kseni
Walerego 1968 – W wypadku drogowym zginął kustosz Muzeum w Grudziądzu Józef Błachnio, znany historyk i krajoznawca.
28. **PIĄTEK**
Jakuba, Romy
Stefana 1956 – W wyniku przemian październikowych reaktywowano Aeroklub Grudziądzki.
29. **SOBOTA**
Błażeja
Fryderyka
Saturnina 1918 – Powstanie Rady Żołnierzy Polaków w Grudziądzu.
30. **NIEDZIELA**
Andrzeja
Maurycjusza
Ondraszka 1930 – Odświeżenie pomnika Niepodległości na grudziądzkim Rynku.

Także w listopadzie: 1920 – Utworzenie w Grudziądzu Centralnej Szkoły Podoficerów Piechoty nr 2.
1938 – Upadek działalności Stronnictwa Ludowego w Grudziądzu i powiecie grudziądzkim.

«Grudzień»

<p>1. PONIEDZIAŁEK
<i>Bianki, Natalii</i>
<i>Natalia</i></p>	1992 – Podniesienie kościoła św. Mikołaja w Grudziądzu do rangi kolegiaty.
<p>2. WTOREK
<i>Balbiny</i>
<i>Ksawerego</i>
<i>Pauliny</i></p>	1936 – W Grudziądzu zostało utworzone 4-letnie Gimnazjum Kupieckie. 1941 – W Warszawie zmarł marszałek Edward Rydz-Śmigły, Honorowy Obywatel Grudziądza. 2001 – Utworzenie na terenie Grudziądza i powiatu grudziądzkiego czterech dekanatów: Grudziądz I i II oraz łańskieckiego i radzyńskiego.
<p>3. ŚRODA
<i>Hilarego</i>
<i>Kasjana</i>
<i>Łucji</i></p>	1918 – Udział delegatów Grudziądza w Polskim Sejmie Dzielnicowym w Poznaniu. 1945 – Ministerstwo Odbudowy w Warszawie przyznało 1 mln zł na odbudowę Grudziądza.
<p>4. CZWARTEK
<i>Barbary, Bernarda</i>
<i>Lubomiły</i></p>	1998 – Fortyfikacje Wielkiej Księżej Góry zostały wpisane do rejestru zabytków.
<p>5. PIĄTEK
<i>Anastazego</i>
<i>Kryspina, Sabiny</i></p>	1948 – Uroczyste oddanie do użytku odbudowanego ze zniszczeń wojennych budynku teatralnego w Grudziądzu.
<p>6. SOBOTA
<i>Dionizji</i>
<i>Jaremy</i>
<i>Mikołaja</i></p>	2008 – W Londynie zmarł Piotr Janowski, wybitny skrzypek, zwycięzca V Międzynarodowego Konkursu im. H. Wieniawskiego w Poznaniu. 2010 – Uroczysta proklamacja dekretu Stolicy Apostolskiej o podniesieniu kolegiaty św. Mikołaja w Grudziądzu do godności Bazyliki Mniejszej.
<p>7. NIEDZIELA
<i>Agaty, Dalii</i>
<i>Sobiesława</i></p>	1996 – Linia tramwajowa nr 2 w Grudziądzu została przedłużona od ul. Południowej do osiedla Rządź (o 1,9 km).
<p>8. PONIEDZIAŁEK
<i>Delfina, Marii</i>
<i>Wirgiliusza</i></p>	1970 – W tym dniu Grudziądz liczył 75 511 mieszkańców. 2010 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał Andrzej Ryczek, projektant obiektów sakralnych.

9. **WTOREK**
Anety, Joachima
Wiestawa
1859 – Grudziądzcy Żydzi opracowali statut dla swojej gminy.
1959 – Najniższy w Grudziądzu poziom wody w Wiśle – 1,15 m.
10. **ŚRODA**
Daniela, Julii
Radziszawy
1881 – W Zakrzewie k. Złotowa urodził się Damazy Klimek, kupiec, drogerzysta, działacz narodowy i Honorowy Obywatel Grudziądza.
1925 – Założenie Chóru Męskiego „Echo” w Grudziądzu.
2010 – Zmarł Bolesław Krzemień, nauczyciel, samorządowiec, społecznik, honorowy prezes GTK.
2011 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymała Barbara Wachowicz, pisarka, autorka biografii wielkich Polaków, scenarzystka, publicystka.
11. **CZWARTEK**
Damazego
Waldemara
Wojmira
1931 – Jadwiga Smosarska wystąpiła gościnnie w Teatrze Miejskim w Grudziądzu.
2009 – W Grudziądzu oficjalnie przekazano do użytku kompleks szpitalny przy ul. Rydygiera.
12. **PIĄTEK**
Aleksandra
Dagmary
Suliwoja
1954 – W Grudziądzu zmarł gen. bryg. w st. spoczynku Franciszek Zieliński, kawaler Orderu Virtuti Militari kl. V, mieszkaniec Robakowa.
13. **SOBOTA**
Juliusza
Łucji
Włodzisławy
1655 – Zdobycie Grudziądza przez Szwedów.
1885 – Otwarcie Rzeźni Miejskiej w Grudziądzu.
1981 – W Grudziądzu zostało aresztowanych i internowanych 16 miejscowych działaczy NSZZ „Solidarność”. Wywieziono ich do Potulic.
14. **NIEDZIELA**
Alfreda, Izydora
Zoriny
1932 – Został utworzony grudziądzki okręg „Caritasu”.
15. **PONIEDZIAŁEK**
Celiny
Ignacego
Waleriana
1993 – W Warszawie zmarł ks. dr prof. Janusz Pasierb, b. wikary w Grudziądzu. Jest patronem nagrody ustanowionej przez grudziądzki KIK.
16. **WTOREK**
Albiny, Euzebiusza
Zdzisława
1962 – W Grudziądzu został utworzony Oddział Kujawsko-Pomorskiego Towarzystwa Kulturalnego.

17. **ŚRODA**
*Jolanty, Łukasza
Olimpii* 1867 – W Łasinie zostało założone Towarzystwo Rolnicze.
2012 – Grudziądz otrzymał bezpośrednie połączenie
z autostradą A1.
18. **CZWARTEK**
*Bogustawa
Deotymy
Gracjana* 1994 – W Warszawie zmarła Jadwiga Korczakowska, autorka
książek dla dzieci i młodzieży, b. mieszkanka Grudziądza.
19. **PIĄTEK**
*Dariusza, Gabrieli
Urbana* 1984 – W Grudziądzu zmarł Paweł Osiński, nauczyciel, dyrygent
i działacz śpiewaczy.
20. **SOBOTA**
*Bogumiły
Dominika, Zefiry* 1990 – Ostatnia premiera w Teatrze Ziemi Pomorskiej
w Grudziądzu – widowisko „Pastorałka Małozszowska”.
21. **NIEDZIELA**
*Honoraty
Jana
Tomisława* 1382 – W Grudziądzu została utworzona Fundacja im. Bartłomieja
Herwesta, mieszczanina i założyciela przytułku dla
ubogich.
22. **PONIEDZIAŁEK**
*Bożeny, Judyty
Zenona* 1267 – W Grudziądzu odbył się zjazd biskupów z Pomezanii,
Chełmna i Warmii.
23. **WTOREK**
*Dagny
Jana Kantego
Sławomira* 1899 – Uruchomienie wodociągów w Grudziądzu.
1923 – Poświęcenie kościoła pod wezwaniem Najświętszego Serca
Pana Jezusa w Małym Tarpnie.
24. **ŚRODA**
WIGILIA
*Adama
Ewy
Grzegorza* 1997 – W Grudziądzu zmarł działacz kulturalny i popularyzator
dziejów Grudziądza Edwin Brzostowski.
25. **CZWARTEK**
BOŻE NARODZENIE
*Glorii
Piotra
Spirydiona* 1922 – W Grudziądzu urodził się Witold Piechocki, dr praw,
sędzia i pisarz, związany z Olsztynem.

- 26. PIĄTEK**
*Szczepana
Dionizego
Wróciwoja* 1922 – W Królewskiej Hucie zmarł Michał Wolski, aptekarz i działacz narodowy, główny założyciel Towarzystwa Przemysłowego w Grudziądzu (1888).
- 27. SOBOTA**
*Fabioli
Maksyma
Żanety* 1918 – Wywieszenie polskiej flagi na budynku Domu Polskiego „Bazar” w Grudziądzu przez członków Polskiej Rady Robotników i Żołnierzy.
- 28. NIEDZIELA**
*Antoniego
Cezarego
Teofilii* 1918 – Z inicjatywy Polskiej Rady Ludowej na Powiat Grudziądz -Wież oraz Polskiej Rady Ludowej na Miasto Grudziądz powstał Oddział Polski przy Niemieckim Czerwonym Krzyżu.
- 29. PONIEDZIAŁEK**
*Dawida, Dominika
Jonatana* 1912 – Powstanie Katolicko-Polskiej Partii Ludowej w Grudziądzu.
- 30. WTOREK**
*Eugeniusza
Łazarza
Sabiny* 1950 – Nazwę grudziądzkiej fabryki wyrobów gumowych „Pe-Pe-Ge” zmieniono na Grudziądzkie Zakłady Przemysłu Gumowego.
2005 – Otwarto Ośrodek Balneologii w Grudziądzu.
- 31. ŚRODA**
*Melanii
Sylwestra
Sylwii* 1934 – Z wieży Klimek został odegrany po raz pierwszy „Hejnał”, kompozycji Stanisława Szpileckiego.
1996 – Rozformowanie Ośrodka Szkolenia Specjalistów Ubezpieczenia Lotów przy ul. Chełmińskiej w Grudziądzu. Działał 16 lat.
- Także w grudniu:** 1918 – W Grudziądzu rozpoczęło działalność Dowództwo II Okręgu tajnej Organizacji Wyzwolenia Pomorza (OWP), z siedzibą w hotelu Feliksa Karolewicza, przy ul. Toruńskiej 28-30.
1947 – Otwarcie Biblioteki Miejskiej w Łasinie.

Daty do *Calendarium* zostały opracowane przez Stanisława Porębę oraz Wiesławę Bielawę, Ryszarda Bynera, Eugeniusza Chmielewskiego, Jerzego Krzysia i Tadeusza Rauchfleisza.

KALENDARZ NA 2015 R.

STYCZEŃ

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
			1	2	3	
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

LUTY

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28

MARZEC

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

KWIECIEŃ

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30		

MAJ

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30
31						

CZERWIEC

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30		

LIPIEC

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

SIERPIEŃ

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30	31					

WRZESIEŃ

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30		

PAŹDZIERNIK

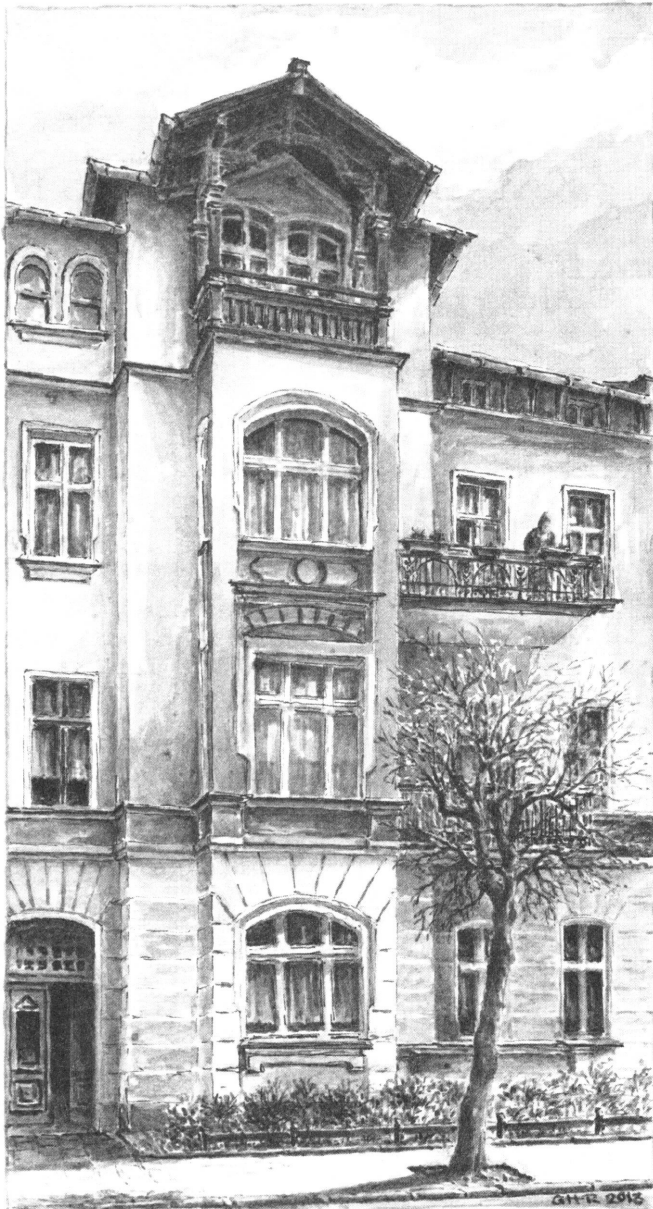
N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
			1	2	3	
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

LISTOPAD

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30					

GRUDZIEŃ

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

Kamienica przy ul. Kilińskiego 8 w Grudziądzu

Rys. Grzegorz Rygielski

PATRONI ULIC GRUDZIĄDZA

Noty biograficzne patronów ulic Grudziądza zamieszczamy od 2001 r. w kolejnych rocznikach *Kalendarza Grudziądzkiego*.

ALEJA BISKUPA CHRYSIANA (Starówka, trasa spacerowa wzdłuż murów miasta, łączy ul. Szkolną z al. Królowej Jadwigi).

Christian (ur. przed 1180 r. w Chociwlu na Pomorzu Zachodnim – zm. 4 grudnia 1245 r.) misjonarz, cysters, pierwszy i jedyny biskup Prus. Jego macierzystym klasztorem był Kołbacz na ziemi stargardzkiej, położony blisko miejsca urodzenia, następnie opactwo w Oliwie. Od 1205 r. opat cysterski w Łęknie (Wielkopolska), skąd w 1209 r. wyruszył na apostolskie wyprawy w celu krzewienia wiary w Prusach. Po śmierci mnicha Filipa przewodniczył misji pruskiej. Podczas IV Soboru Laterańskiego w Rzymie (1215/16) otrzymał z rąk papieża Innocentego III połączoną z sakrą nominację na misyjnego biskupa Prus oraz uprawnienia legata papieskiego. Następny papież Honoriusz III nadał mu uprawnienia do powoływania diecezji i wyświęcania biskupów. W ramach swojej misji Chrystian zaczął tworzyć nie tylko organizację kościelną, ale także scholle, w których młodzie ochrzczeni Prusowie mogli się uczyć by w przyszłości podjąć działania ewangelizacyjne, oraz przytułki dla dziewcząt. Misję cysterską popierali papieże oraz biskupi i książęta polscy, którzy zadbali o jej uposażenie. Książę Konrad Mazowiecki dokumentem z 1222 r., zwanym łowickim, nadał Chrystianowi ziemię chełmińską jako tzw. kasztelanię majątkową. Wśród grodów wymienionych w tym dokumencie na pierwszym miejscu figuruje „quondam castrum Grudenz” (niegdyś gród Grudziądz). Z kolei biskup

płocki Gedeon przekazał Chrystianowi swoje prawa kanoniczne i majątkowe wobec ziemi chełmińskiej. Tym samym Chrystian stał się pasterzem ziemi chełmińskiej i stanowisko to utrzymał aż do śmierci. Po objęciu Grudziądza gród ten był główną siedzibą biskupa w ziemi chełmińskiej. W okolicy Grudziądza Chrystian zakładał parafie i budował kościoły. Na terenie Pomezanii założył klasztor cysterski w Santyrze (zwanym też Sąciż lub Zantyr) – grodzie usytuowanym w rozwidleniu Wisły i Nogatu, w pobliżu Malborka, otrzymanym prawdopodobnie od księcia Świętopełka, który po swoim ojcu Mściwoju I przejął trud opieki nad misją. Za radą biskupa Chrystiana utworzony został, oparty na regule cysterskiej, zakon Rycerzy Chrystusa z Prus, zwany też od ich siedziby – Dobrzynia nad Wisłą – zakonem Braci Dobrzyńskich. Akcja chrystianizacyjna nie przekroczyła granic Pomezanii i Pogezanii, czyli pogranicza pomorsko-pruskiego. Okazała się zadaniem niezwykle trudnym i skomplikowanym, po pierwszych sukcesach, niestety, pojawiły się niepowodzenia. W 1234 r. Chrystian zorganizował wyprawę misyjną do Sambii – historycznej krainy w Prusach (okolice dzisiejszego Kaliningradu). Tam dostał się do niewoli, w której spędził cztery lata. W tym czasie Krzyżacy dokonali wielu podbojów, niwecząc misyjne dokonania Chrystiana, a także przejęli część jego posiadłości, m.in. główną siedzibę w Pomezanii – Zantyr. Krzyżacy zabiegali o zniesienie urzędu generalnego biskupa Prus, który stanowił poważną przeszkodę w realizacji ich planów na tych terenach, zmierzających do stworzenia tam własnego państwa zakonnego. Krzyżakom udało się w 1234 r. uzyskać od papieża nadanie im wszystkich ziem w Prusach. W 1243 r. Prusy podzielono na cztery diecezje, jedną z nich – chełmińską miał otrzymać Chrystian. Nigdy nie pogodził się z tą decyzją i po odzyskaniu wolności zabiegał o zachowanie swojej pozycji biskupa generalnego Prus. Korzystna dla niego zmiana miała nastąpić w trakcie soboru w Lyonie w 1245 r. To wówczas papież Innocenty IV, wbrew sugestiom Krzyżaków, prawdopodobnie utworzył metropolię pruską a Chrystiana mianował jej arcybiskupem. Niestety hierarcha nie zdążył rozpocząć kierowania tą nową kościelną prowincją, gdyż zmarł 4 grudnia 1245 r. Śmierć zaskoczyła go w drodze powrotnej z soboru, prawdopodobnie w Marburgu. Miejsce jego pochowania nie jest znane.

Krzyżacy, których bp Chrystian był zagorzałym przeciwnikiem, w następnych latach starali się za wszelką cenę zniszczyć nie tylko jego dzieło, ale i pamięć po nim. Sylwetka biskupa umieszczona na najstarszych pieczęciach i herbach Grudziądza i Lubawy nawiązuje do biskupa misyjnego Chrystiana.

UL. IKARA (Osiedle Lotnisko, łączy ul. Nauczycielską z ul. Polskich Skrzydeł).

Ikar, jeden z bohaterów mitologii greckiej. Syn Dedala i Naukrate, niewolnicy władcy Krety – Minosa. Ojciec Ikara był ateńskim kowalem. Na Krecie na życzenie króla wybudował Labirynt, budowle mającą być siedzibą Minotaura, potwora o kształcie pół człowieka, pół byka. Minos nie chciał wypuścić z wyspy Dedala, uwięził go wraz z synem w Labiryncie. Ponieważ morze i ląd było pilnie strzeżone przez wojska kreteńskie, Dedal postanowił wraz z Ikarem uciec z wyspy, wzbijając się w powietrze za pomocą własnoręcznie skonstruowanych skrzydeł. Ikar wzniósł się zbyt wysoko, a wtedy słońce roztopiło wosk, którym były związane pióra. Chłopiec zginął, spadając do Morza Ikaryjskiego, którego nazwa według mitu pochodzi od jego imienia. Dedal krążył nad tym miejscem, dopóki ciało nie wypłynęło, a następnie pochował je na wyspie zwanej później Icaria (obecnie Nikaria). Lot i upadek Ikara stanowią szeroko rozpowszechniony symbol ludzkiego dążenia do realizacji własnych celów wbrew naturalnemu porządkowi świata, a jednocześnie symbol nadmiernej ambicji.

UL. JANA PAWŁA II (fragment Trasy Średnicowej między rondem S. Wyszyńskiego, gdzie krzyżują się drogi do Kwidzyna i Łasina a rondem W. Andersa – rejon skrzyżowania Drogi Łąkowej i ul. Lotniczej).

Jan Paweł II, papież Polak, właśc. Karol Józef Wojtyła (ur. 18 maja 1920 r. w Wadowicach – zm. 2 kwietnia 2005 r. w Watykanie), kardynał, teolog i filozof, poliglota, błogosławiony Kościoła katolickiego.

Przed wojną studiował filologię polską na UJ, interesował się teatrem, występował na scenie, a także grał w piłkę nożną, jeździł na nartach, uczestniczył w wycieczkach krajoznawczych. Podczas okupacji pracował fizycznie m.in. w kamieniołomach i przygotowywał się do kapłaństwa (tajna nauka w seminarium w Krakowie), w 1946 r. przyjął święcenia kapłańskie. W latach 1946-1948 studiował na Papieskim Uniwersytecie Św. Jana z Akwinu, był wykładowcą teologii i filozofii na UJ i KUL. Już jako duchowny

kontynuował młodzieńcze pasje – pisał wiersze, poematy, sztuki i recenzje teatralne. Od 1958 r. biskup, od 1964 arcybiskup metropolita krakowski. Uczestniczył w pracach Soboru Watykańskiego II, przewodniczył dwóm komisjom Episkopatu Polski. 16 października 1978 r. został wybrany na papieża i przyjął imię Jana Pawła II. Do historii przeszedł jako pierwszy po 455 latach papież nie będący Włochem. To nie jedyne znaczące wyróżnienie jego pontyfikatu: jest on uznawany za jeden z najdłuższych – trwał ponad 26 lat; papież odbył 104 podróże zagraniczne, w tym 8 do Polski (podczas pielgrzymki w 1999 r. odwiedził m.in. Toruń i Bydgoszcz); ogłosił błogosławionymi i kanonizował 1338 osób, na kardynałów powołał 2331 duchownych katolickich. Dzięki JP II ogromne zmiany nastąpiły w Watykanie, także w postrzeganiu osoby papieża przez społeczność zarówno katolicką, jak i pozostałych chrześcijan i wyznawców innych religii. JP II poświęcił wiele czasu na budowanie jedności Kościołów chrześcijańskich. Wielką wagę przywiązywał do stosunków z ludźmi innych religii i ateistów. Jego wybór na głowę Kościoła wpłynął znacząco na wydarzenia w Europie Wschodniej i Azji w latach 80. XX w. W 1981 i 1982 r. na życie papieża dokonano nieudanych zamachów. Mimo choroby, na którą cierpiał od 1992 r. i sugestii ustąpienia z funkcji pełnił ją aż do śmierci. Zmarł 2 kwietnia 2005 r. Na uroczystości pogrzebowe przybyło do Rzymu 2-5 mln wiernych i wyznawców innych religii. JP II spoczął w krypcie Bazyliki Św. Piotra. Rozpoczęty dwa miesiące po śmierci proces beatyfikacyjny JP II został zakończony 14 stycznia 2011 r. mszą beatyfikacyjną, której przewodniczył papież Benedykt XVI. Termin kanonizacji wyznaczono na 27 kwietnia 2014 r. Kawaler Orderu Orła Białego. Honorowy Obywatel Grudziądza. Od 2 kwietnia 2013 r. w kaplicy pod wezwaniem błogosławionego JP II w Regionalnym Szpitalu Specjalistycznym im. W. Biegańskiego w Grudziądzu znajduje się relikwia pierwszego papieża Polaka.

UL. KAZIMIERZA WIELKIEGO (Mały Kuntersztyn, okolica ul. Waryńskiego, łączny ul. Bolesława Chrobrego z ul. Władysława IV).

Kazimierz III Wielki (ur. 30 kwietnia 1310 r. w Kowalu – zm. 5 listopada 1370 r. w Krakowie), najmłodszy syn Władysława III Łokietka i Jadwigi Bolesławówny. Król Polski w latach 1333-1370, ostatni monarcha z dynastii Piastów na tronie polskim. Kazimierz III Wielki unormował stosunki

z Czechami i zakonem krzyżackim. W 1335 r. uzyskał od czeskiego króla Jana Luksemburskiego zrzeczenie się pretensji do polskiego tronu. W 1348 r. w Namysłowie zawarł pokój z Czechami i zrzekł się praw do księstw śląskich. Na mocy pokoju kaliskiego z 1343 r. odzyskał zajęte przez Krzyżaków Kujawy i ziemię dobrzyńską, w zamian rezygnując z praw do Pomorza Gdańskiego. Z pomocą Węgier w latach 1340-1349 przyłączył do Polski większą część Rusi Halicko-Włodzimierskiej. W polityce wewnętrznej doprowadził do kodyfikacji prawa (statuty wiślicko-piotrkowskie), rozbudowy systemu obrony państwa oraz rozwoju miast. W 1364 r. ufundował Akademię Krakowską. Nie pozostawił legalnego następcy, dlatego po śmierci Kazimierza – na mocy wcześniejszych układów – tron polski przypadł jego siostrzeńcowi, Ludwikowi Węgierskiemu.

UL. WOJCIECHA KOSSAKA (Osiedle Mniszek, przedłużenie Drogi Kujawskiej wzdłuż południowego brzegu Jeziora Rudnickiego).

Wojciech Kossak, herbu Kos, (ur. 31 grudnia 1856 r. w Paryżu – zm. 29 lipca 1942 r. w Krakowie), syn Juliusza i ojciec Jerzego, Marii Jasnorzewskiej-Pawlikowskiej i Magdaleny Samozwaniec. Polski malarz, przedstawiciel nurtu malarstwa o tematyce historycznej i batalistycznej. Studiował w szkołach i akademiach sztuk pięknych w Krakowie, Monachium i Paryżu. Profesor Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie w latach 1915-1919. Jego twórczość ukształtowała się pod wpływem dzieł ojca i Józefa Brandta. Autor wielu obrazów przedstawiających wydarzenia z okresu wojen napoleońskich i powstania listopadowego, I wojny światowej i wojny polsko-bolszewickiej, scenki rodzajowe, portrety i konie. Wraz z Janem Styką współautor *Panoramy Racławickiej*.

UL. JACKA MALCZEWSKIEGO (Osiedle Mniszek, wzdłuż zachodniego brzegu Jeziora Rudnickiego, łączy Drogę Jeziorną z Drogą Kujawską).

Jacek Malczewski, herbu Tarnawa, (ur. 14 lipca 1854 r. w Radomiu – zm. 8 października 1929 r. w Krakowie), polski malarz, jeden z głównych przedstawicieli symbolizmu przełomu XIX i XX w. Pochodził ze starej, ale pozbawionej majątków ziemskich rodziny szlacheckiej. W 1867 r. rodzice wysłali Jacka do majątku wuja Feliksa Karczewskiego w Wielgiem, gdzie jego opiekunem i nauczycielem był Adolf Dygasiński. Cztery lata później

17-letni Malczewski przeprowadził się do Krakowa, gdzie uczył się w gimnazjum oraz został wolnym słuchaczem Szkoły Sztuk Pięknych, a następnie na prośbę Jana Matejki studiował tylko w SSP. W październiku 1875 r. wyjechał na studia do Paryża. Do pracowni Matejki powrócił jesienią 1877 r. Na początku lat 80. odbył podróże do Włoch, Lwowa i na Podole, wziął udział w wyprawie archeologicznej do Azji Mniejszej. Od momentu śmierci ojca w malarstwie Malczewskiego pojawił się powracający motyw śmierci. W latach 1894-1897 zaczął tworzyć obrazy symbolistyczne. Był artystą znanym, cenionym i nagradzonym. Angażował się w działalność pedagogiczną w SSP i na kursach im. Baranieckiego, ucząc malarstwa kobiety, które wówczas nie miały prawa studiować w SSP. W 1897 r. należał do grona założycieli Towarzystwa Artystów Polskich „Sztuka”. W 1900 r. po konflikcie z Julianem Fałatem opuścił krakowską ASP. Na uczelnię powrócił w 1910 r., aby dwa lata później zostać jej rektorem. Funkcję tę pełnił do wybuchu I wojny światowej. W 1921 r. ustąpił z funkcji profesora ASP. W latach 1923-1926 mieszkał w XIX-wiecznym dworze w Luśławicach, założył tam szkołkę malarską dla utalentowanych dzieci wiejskich. W 1923 r. namalował tryptyk *Mój pogrzeb*. Odznaczony Orderem Polonia Restituta IV klasy (1921), laureat nagrody artystycznej miasta Warszawy (1927), uhonorowany Wielkim Złotym Medalem na Wystawie Krajowej w Poznaniu (1929). Pod koniec życia artysta stracił wzrok. Jego prochy spoczywają w Krypcie Zasłużonych na Skałce w Krakowie. Zgodnie z ostatnim życzeniem pochowany został we franciszkańskim habicie tercjarskim.

UL. KAZIMIERZA MASTALERZA (Osiedle Rząd, boczna ul. ks. dr. Władysława Łęgi).

Kazimierz Władysław Mastalerz (ur. 20 listopada 1894 r. w Czeladzi – poległ 1 września 1939 r. pod Krojantami), pułkownik kawalerii Wojska Polskiego. Był synem Jana, maszynisty kolejowego i Zofii z d. Dobke. Uczęszczał do gimnazjum polskiego Gustawa Kościńskiego w Częstochowie. Od 1914 r. służył w 1. Szwadronie 1. Pułku Ułanów I Brygady Legionów Polskich. Po kryzysie przysięgowym od lipca 1917 do 1918 r. był internowany w Szczypiornie, a następnie w Łomży. Od listopada 1918 r. pełnił służbę w 1. Pułku Szwoleżerów. Uczestniczył w obronie Lwowa, później w wojnie polsko-bolszewickiej. W kwietniu 1919 r. został miano-

wany podporucznikiem, a w sierpniu 1920 r. otrzymał awans na porucznika i rotmistrza. W 1920 r. walczył na froncie litewsko-białoruskim. 23 grudnia 1924 r. został przeniesiony do Korpusu Ochrony Pogranicza i wyznaczony na stanowisko dowódcy 4. Szwadronu Kawalerii w Niewirkowie. Awansowany 3 maja 1926 r. na stopień majora. W latach 1926-1930 ponownie w 1. Pułku Szwoleżerów na stanowisku zastępcy dowódcy pułku. 24 grudnia 1929 r. został mianowany podpułkownikiem. W marcu 1930 r. objął dowództwo 8. Pułku Ułanów im. Księcia Józefa Poniatowskiego w Krakowie. Funkcję tę pełnił do 1939 r. Awansowany na stopień pułkownika, 1 sierpnia 1939 r. został przeniesiony na stanowisko dowódcy 18. Pułku Ułanów Pomorskich, który wchodził w skład Pomorskiej Brygady Kawalerii. Podczas walk w pierwszym dniu wojny podjął decyzję dotyczącą przeciwnatarcia, w szyku konnym, na wycofujące się z rejonu Chojnic jednostki niemieckie. Pułkownik Mastalerz sam objął dowództwo i zerwał szwadrony do szarży. Pod koniec zakończonej sukcesem ułanów walki na polu bitwy pojawiły się niemieckie samochody pancerne. Ogień jednego z nich sięgnął pułkownika Mastalerza, śmiertelnie go raniąc. Pochowany został na cmentarzu w Chojnicach przy ul. Kościelnej (kwatery wojskowa nr 5). Symboliczna inskrypcja znajduje się na grobowcu rodzinnym Mastalerzów, w kwaterze 2, rząd II, grób 7.

UL. WINCENTEGO RAPACKIEGO (Osiedle Wyzwolenia, przedłużenie al. 23 Stycznia w kierunku wschodnim).

Wincenty Rapacki (ur. 22. stycznia 1840 r. w Lipnie – zm. 12 stycznia 1924 r. w Warszawie), polski aktor i reżyser teatralny. Czołowy aktor polskiej sceny schyłku XIX w. Jeden z pierwszych twórców realistycznych postaci scenicznych, mistrz charakteryzacji. W młodości zafascynował się wędrownymi trupami aktorskimi i postanowił zostać aktorem. Początkowo chodził do szkoły w Lipnie, ale po ucieczce z domu dotarł do Płocka i tam kontynuował naukę. W 1858 r. rozpoczął naukę w Szkole Dramatycznej w Warszawie. Uczył się i jednocześnie zarabiał na swoje utrzymanie, imając się różnych zajęć. Nie mogąc znaleźć zatrudnienia w Warszawie, wyjechał do Druskienik, gdzie w 1861 r. zadebiutował w sztuce J. I. Kraszewskiego *Stare dzieje*. Później występował w różnych teatrach. Podczas pobytów w Paryżu i Wiedniu zapoznawał się z zachodnimi koncepcjami teatralnymi.

Rozwijając swój kunszt aktorski, opierał się na wnikliwej obserwacji, tworząc dokładny portret osoby kreowanej. W 1869 r., podczas występów w Teatrze Narodowym w Warszawie, w ciągu 37 dni zagrał w 11 rolach, które spotkały się z dużym uznaniem zarówno krytyki, jak i publiczności. W 1870 r. otrzymał tam stałą pracę. W Warszawie grał i reżyserował (w latach 1875-1876). Był pierwszym wielkim aktorem, który przyznawał się do realizmu. Wysokiej klasy pedagog, od 1893 r. wykładał w klasie dykcji i deklamacji w Warszawskim Towarzystwie Muzycznym, a w latach 1908-1909 w warszawskiej Szkole Aplikacyjnej. Od 1919 r. aż do śmierci występował w warszawskim Teatrze Rozmaitości. Dla potrzeb teatru zaadaptował i przetłumaczył wiele dzieł. Był autorem powieści, opowiadań i nowel, twórcą dramatów historycznych, które wyróżniały się wielką scenicznością. Napisał obszerne pamiętniki, których nie pozwolił opublikować za życia, a które spłonęły podczas powstania warszawskiego. Ich odratowane fragmenty opublikowano w wydanych w Warszawie w 1965 r. *Wspomnieniach aktorów (1800-1825)*. Także po jego śmierci ukazała się książka *Sto lat sceny polskiej w Warszawie*. W 1919 r. został pierwszym członkiem honorowym Związku Artystów Scen Polskich. W 1921 r. obchodził 60-lecie pracy scenicznej i jako pierwszy z polskich aktorów otrzymał Order Polonia Restituta za szczególne zasługi dla teatru. 27 września 1926 r. jednej z ulic w stolicy nadano jego imię. Prochy Wincentego Rapackiego spoczywają w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

DOM BARTŁOMIEJA HERWESTA

Spacerując dzisiejszą ul. Solną, nie wszyscy mieszkańcy Grudziądza zdają sobie sprawę, że w narożnej kamienicy u wylotu ul. Kościuszki, pod numerem 12, znajdował się przytułek dla ubogich założony przed ponad sześcioma wiekami (!). Przytułek kilka razy zmieniał lokalizację. Zaczął funkcjonować w miejscu, gdzie obecnie stoi przylegający do ratusza kościół pojezuicki. Darczyńcą domu, a potem jego patronem, był grudziądzanin Bartłomiej Herwest. Fundacja jego imienia istniała jeszcze w latach międzywojennych i zawiadywała ewangelickim domem opieki przy ul. Solnej.

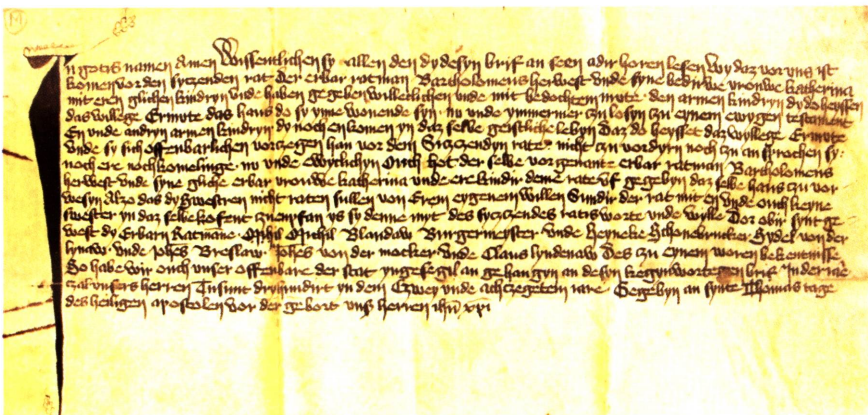
Ciekawa historia tej placówki opiekuńczej rozpoczyna się dokładnie 21 grudnia 1382 r., gdy radca Bartłomiej Herwest oraz jego żona Katarzyna przekazali swój dom mieszkalny na wzniosły cel. Z przeznaczeniem na przytułek oddali go, w wieczne używanie, Konwentowi Sióstr Dobrowolnej Pracy dla Biednych Wdów i Wychowania Sierot. Jednocześnie darczyńcy postanowili, żeby sprawa umieszczenia sióstr zakonnych w tym domu i zarząd nad nim leżały w gestii rady miejskiej. Od początku panny zakonne sprawowały w nim opiekę nad ubogimi, opuszczonymi i zaniedbanymi dziećmi. Dom Herwestów znajdował się początkowo w miejscu dzisiejszego kościoła pod wezwaniem św. Franciszka Ksawerego przy ul. Ratuszowej. Ten stan rzeczy utrzymywał się niezmiennie przez 190 lat.

W 1572 r. ówczesny proboszcz kościoła św. Mikołaja przeszedł na luteranizm i oddał kościół farny wraz z przynależnościami radzie miasta Grudziądza, składającej się w większości z protestantów. Od tego czasu dom ofiarowany przez Herwestów przestał być azylem dla zakonnicy, a stał

się schroniskiem dla biednych osób wiary protestanckiej. Rada miejska uznała to za bezprawie i spodziewała się uzyskać tytuł własności poprzez przedawnienie. Na tym tle powstał spór o charakterze politycznym, gdyż kwestia religijna była ściśle związana z przynależnością narodową. Celem odparcia roszczeń dotyczących wydania przytułku Kościołowi katolickiemu, rada miejska orzekła w 1599 r., że zarząd schroniska przysługuje wyłącznie jej. Ostatecznie potwierdzono tę przynależność dekretem *Excerptum ex decreto Comissionis regiae* z 20 maja 1609 r.

Wraz z przybyciem do Grudziądza jezuitów, którzy pragnęli w tym miejscu wybudować kościół, miasto zawikłało się w kosztowny proces w 1650 r., zakończony klątwą rady i ławników oraz skazaniem ich na zapłacenie 3000 guldenów w złocie. Ostatecznie papież Innocenty X, dokumentem z 14 czerwca 1650 r., udzielił pozwolenia na zamianę realności należącej do jezuitów, wartości 200 dukatów, z realnością miasta, wartą 210 dukatów. Aby spór zakończyć, magistrat w 1654 r. ofiarował 2070 florenów na wybudowanie plebanii katolickiej, jezuitom zaś przekazał dawniejszą plebanię oraz dom Herwestów. Obustronną rezygnację z dalszych roszczeń potwierdził biskup J. Gembicki 20 lutego 1654 r.

Nowy przytułek, drogą zamiany na inny plac należący do jezuitów, zbudowano przy dzisiejszej ul. Tkackiej, po lewej stronie Bramy Łasińskiej. Istniał on jeszcze w tym miejscu na początku XIX w., skąd przeniesiono go

Oryginalny dokument fundacyjny darowizny Bartłomieja Herwesta z 1382 r.

Fot. ze zbiorów Archiwum Państwowego w Toruniu

w okolicy Rynku Rybnego (między ówczesną strugą, ogrodem a ulicą Kwidzyńską). Nieruchomość tę miasto wykupiło jednak celem rozbiórki i założenia w tym miejscu placu targowego.

Po raz kolejny przytułek zmienił adres w 1859 r., kiedy to zakupiono, za 3000 talarów, dom przy ul. Solnej 6-12. Należy przy tym dodać, że dobrze sytuowani obywatele Grudziądza już od XVIII w. darowiznami i zapisami spieszyli ubogim z pomocą. Na przykład Jan Kujawa zapisał przytułkowi wielki ogród, Samuel Bohr zaś testamentem z 1734 r. zapisał kościołom ewangelickim w mieście łąki i grunta orne, z czego 1/3 zysku przeznaczono dla powyższego przytułku. Właściciel majoratu, Piotr Chomse, zapisał testamentem przytułkowi kwotę 1000 guldenów, natomiast Andrzej Frosanke, testamentem z 1849 r. zapisał 2200 talarów, przeznaczonych na wybudowanie nowego budynku. Według danych rachunkowych z 1878 r., cały majątek przytułku oszacowano na kwotę 93171 marek 19 fenigów. Pozwoliło to na umieszczenie w domu 20 osób, zaopatrzenie ich w opał i przyznanie miesięcznie na swoje potrzeby 8 marek 10 fenigów.

Podobnie jak inne zakłady dobroczynne, zakład posiadał statut – uchwalony 25 stycznia 1880 r., zatwierdzony przez regencję królewską miesiąc później. W myśl tego statutu dom Herwestów był samoistnym zakładem dobroczynnym miasta, przyznającym zapomogi, zapewniającym opiekę i mieszkanie ubogim płci żeńskiej, potrzebującym na starość pomocy. Zarząd przytułku powierzono deputacji złożonej z trzech obywateli miasta, wybieranych na 5-letnią kadencję.

Budynek przy ul. Solnej w obecnym kształcie wzniesiono na miejscu starego w latach 1901-1902. Pomimo ciężkich walk w 1945 r. jego stan praktycznie się nie zmienił. Tak jak przed laty wyróżnia się neogotyckim stylem i charakterystyczną wieżyczką narożną.

Według księgi adresowej z 1868 r., kierownikiem szpitala ewangelickiego, jak nazywano wcześniej domy starców, był burmistrz miasta Haase. W następnych latach placówką kierowali panowie Spaencke, Schleiff oraz Braun. Po 1920 r. kierownikami zostali – radca miejski Holm, Georg Duday i Gustaw Kuhn, a gospodynią M. Henrize. W skład ostatniego zarządu Żeńskiego Przytułku Ewangelickiego w 1939 r. wchodził inż. Artur Damic, Gustaw Gaede oraz Artur Martin, który jako skarbnik bezskutecznie próbował zrezygnować z pełnionej funkcji, ze względu na zły stan zdrowia.

Po prawej stronie widoczny przytułek dla starców, wybudowany na początku XX w. W 1913 r. schronienie znalazło tu 27 kobiet.

Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

Zarząd miejski nie zgodził się na tę rezygnację z uwagi na brak zastępstwa.

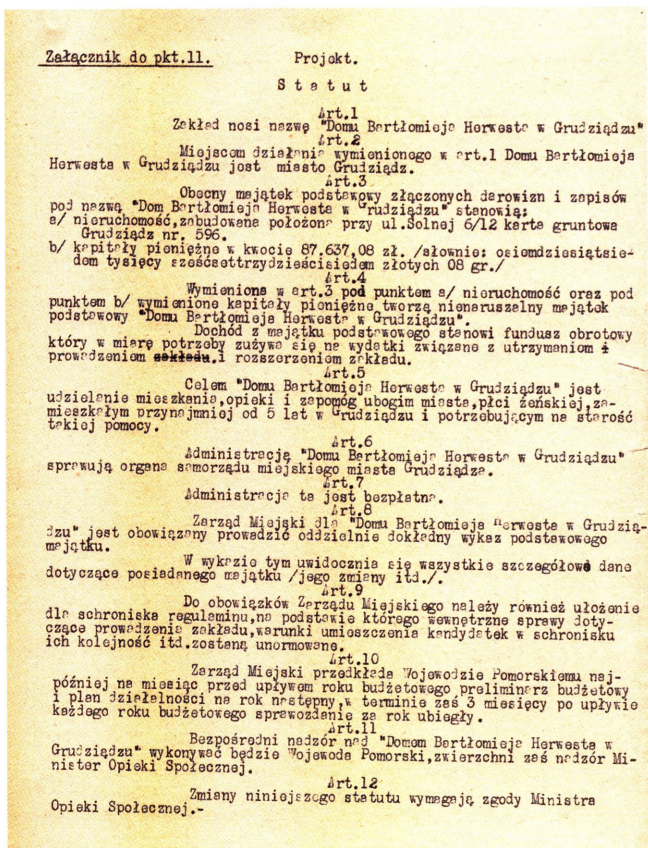
Urząd miejski pod koniec lat 30. XX w. uznał, że statut zakładu stał się z biegiem lat przestarzały i nieodpowiedni na skutek przeobrażeń politycznych i gospodarczych. Z tych też względów rada miejska zatwierdziła nowy statut fundacji 17 czerwca 1939 r., nadając przytułkowi nazwę – Dom Bartłomieja Herwesta w Grudziądzu. Oznaczało to nawiązanie do początków historii zakładu. Z nowego statutu wynikało, że nie zmieniły się cel i zadania placówki: udzielanie mieszkania, opieki i zapomóg ubogim miasta, płci żeńskiej, zamieszkałym przynajmniej pięć lat w Grudziądzu i potrzebującym na starość takiej pomocy (art. 5); bezpłatnie administrowaniem domu zajmują się organa samorządu miejskiego (art. 6 i 7). Na majątek podstawowy złączonych darowizn i zapisów składały się w 1939 r., oprócz nieruchomości przy ul. Solnej, kapitały pieniężne w kwocie przekraczającej 87 tys. zł. (art. 3).

Niestety, rychły wybuch II wojny światowej zakończył wielowiekową ciągłość istnienia przytułku. Na przestrzeni setek lat ulegał on

przeobrażeniem z domu opieki nad dziećmi pod zarządem zakonnic, w przytułek dla starszych osób płci żeńskiej wiary ewangelickiej. Do historii przeszedł jako jeden z najstarszych, jeżeli nie najstarszy i z najdłuższym stażem zakład opiekuńczy w mieście, dziś niestety mało znany.

* * *

Wkrótce po zakończeniu wojny w narożnym budynku przy ul. Solnej/Kościuszki mieściły się m.in. gabinety lekarskie, obecnie w całości jest wykorzystywany na cele mieszkaniowe. W ostatnich latach dom został odzyskany przez miejscową parafię ewangelicko-augsburską św. Jana.

Projekt statutu Domu Bartłomieja Herwesta w Grudziądzu z 1939 r.

Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

Kamienica przy ul. Kosynierów Gdyńskich 19 w Grudziądzu

Rys. Grzegorz Rygielski

RODZINA VON SCHÖNBORNÓW

W centrum Grudziądza, przy al. 23 Stycznia, tuż przed budynkami należącymi niegdyś do HV, uwagę zwraca tajemniczy, stary obiekt. To kaplica nieistniejącego już cmentarza ewangelickiego. Na jej frontonie widnieje napis: „Seinen Brüdern in Christo J.M. von Schönborn 1840”. Okazuje się, że owa rodzina von Schönbornów pozostawiła po sobie trwały ślad w historii Grudziądza i regionu.

Protoplastą rodziny i pierwszym udokumentowanym Schönbornem mieszkającym w Grudziądzu był rajca miejski Martin Vertraugott Schönborn – kupiec, który dorobił się fortuny na handlu zbożem. Pomnożył on swój stan posiadania po powtórny ożenku. W 1786 r. poślubił Zuzannę Adelkedę Bischoff, wdowę po zamożnym grudziądzkim browarniku. Druga żona wniosła do ich wspólnego majątku niebagatelną sumę 33 000 guldenów. Martin Vertraugott Schönborn należał w owym czasie do grona najbogatszych grudziądzan. Na jego kapitał nieruchomy składały się dwa domy i spichrz zbożowy. W 1789 r. w magazynach Schönborna przechowywano 21 proc. zboża zgromadzonego w grudziądzkich spichlerzach. Zmarł w grudniu 1797 r., pozostawiając majątek oszacowany na niebotyczną kwotę 100 000 guldenów.

Martin Vertraugott Schönborn miał z pierwszego małżeństwa dwóch synów, którzy przejęli po ojcu spadek wobec braku potomstwa z drugiego małżeństwa. Jeden z nich – Christian Gottlieb na stałe osiadł w Gdańsku, gdzie pełnił służbę państwową jako urzędnik Kamery i radca kryminalny. Zmarł nagle w 1802 r. i jego majątek przeszedł na brata, Jakoba Martina.

Jakob Martin Schönborn, podobnie jak ojciec, zajmował się handlem zbożem oraz prowadził działalność finansową. Mając tak olbrzymi kapitał, udzielał hojnie pożyczek na wysoki procent zarówno osobom prywatnym, jak i licznym instytucjom. Jednak pozycja patrycjusza i bogatego kupca nie zaspokajała jego ambicji. Marzyły mu się wielkie majątki ziemskie i godność szlachecka. W 1804 r. za kwotę 174 000 talarów nabył od Rozalii Mostowskiej swoją pierwszą posiadłość ziemską w Ostromecku położonym niedaleko Fordonu. Następnie w kwietniu 1810 r. za 14 890 zł zakupił od Jana Nazarewicza 20-włótkowe Wielkie Lniska w powiecie grudziądzkim, potem w 1818 r. – Wronie w powiecie wąbrzeskim, a około 1825 r. do tworzącego się klucza dóbr doszły jeszcze dwa majątki: Nowa Wieś Szlachecka koło Jabłonowa Pomorskiego w powiecie brodnickim oraz Osetno i Wardęgowo w powiecie nowomiejskim.

W 1819 r. Jakob Martin Schönborn, posiadający już znaczne dobra ziemskie, zrealizował swoje kolejne marzenie. Otrzymał bowiem w Królestwie Kongresowym certyfikat szlachectwa. Uroczyste wręczenie dokumentu nastąpiło w Warszawie. Następnym przedsięwzięciem szlachcica Jakoba Martina von Schönborna było wybudowanie w Ostromecku reprezentacyjnego pałacu, którego blask podkreślałby na zewnątrz świetność rodu. Nie doczekał on jednak zakończenia rozpoczętego dzieła. Zmarł w Gdańsku 14 marca 1840 r.

Rok później budowę nowej okazałej rezydencji, którą możemy do dziś podziwiać, dokończył jego jedyny syn i zarazem spadkobierca, Gottlieb Martin Vertraugott von Schönborn. Jego żoną była Martha, z domu Schlichten. Nowy dziedzic olbrzymiej fortuny, podobnie jak ojciec, był energiczną i prężną osobą. By upamiętnić śmierć swojego ojca i stryja, wznosił własnym sumptem na ówczesnym cmentarzu ewangelickim w Grudziądzu wspomnianą wcześniej neogotycką kaplicę. W 1845 r. dla całego klucza swych dóbr uzyskał od króla Prus rangę majoratu. Tak więc od tego czasu jego wielki majątek rodziny stał się niepodzielny, niezbywalny i mógł przejść tylko na jednego spadkobiercę.

W 1861 r. Gottlieb Martin Vertraugott von Schönborn zakupił jeszcze folwark Gierkowo w powiecie toruńskim, ale nie włączył go jednak do majoratu. Zmarł w Nicei 8 lutego 1874 r.

Po jego śmierci jedyną spadkobierczynią tej olbrzymiej fortuny została córka Martha Matyllda von Schönborn (1845-1915). Rok wcześniej (1873) związała się ona węzłem małżeńskim z niemieckim arystokratą, Albrechtem hrabią von Alvenslebenem (1840-1904). Ród von Alvenslebenów należał do najbardziej rozgałęzionych i znanych w Niemczech starych rodów rycerskich. Jego początki sięgają XII w. Alvenslebenowie na przestrzeni wieków dostarczyli państwu pruskiemu licznych wysokich urzędników państwowych, a także wielu wybitnych wojskowych. Z upływem stuleci ród rozpadł się na trzy linie: czerwoną, białą i czarną. Hrabia Albrecht wywodził się z linii czarnej z Saksonii, z miejscowości Erxleben nieopodal Magdeburga.

Owocem małżeństwa Marthy z Albrechtem było liczne potomstwo: czterech synów i trzy córki. Zarówno Ostromecko, jak i cały majorat pod rządami Albrechta von Alvenslebena szybko się rozwijały. W 1880 r. powierzchnia wszystkich dóbr tej olbrzymiej posiadłości wynosiła aż 6796 ha,

Kaplica w Grudziądzu przy al. 23 Stycznia ufundowana przez Gottlieba Martina Vertraugott Schönborna w 1840 r.

Fot. Adam Stenzel

co czyniło z niej jeden z największych majątków ziemskich na całej ziemi chełmińskiej. W skład majątku wchodziły, m.in. dwie cegielnie, gorzelnia oraz znana do dziś wytwórnia wód mineralnych w Ostromecku. Ponadto pod koniec XIX w., z inicjatywy hrabiostwa, został wzniesiony we Wroniu zachowany do dziś neogotycki pałacyk myśliwski, który jest obecnie unikatowym tego typu obiektem w województwie kujawsko-pomorskim.

Po śmierci Albrechta, pieczę nad majoratem przejęła hrabina Martha, a po jej zgonie (1915) ich najstarszy syn, Joachim Martin hrabia von Alvensleben (1877-1967), zwany Jomarem. W 1908 r. poślubił on w Londynie Katarzynę Emilię hrabiankę Bnińską (1884-1969) herbu Łódzia, córkę

Joachim Martin hrabia von Alvensleben, zwany Jomarem

Fot. ze zbiorów autora

Bolesława i Katarzyny z Taczanowskich, dziedziców dóbr ziemskich w Dąbkach koło Samostrzela. Młode małżeństwo zaraz po ślubie wyjechało do Argentyny, gdzie Jomar starał się podreperować swą kieszeń, zajmując się hodowlą koni, co było jego pasją. Zamiast z fortuną wrócił do Ostromecka z żoną oraz jej dzieckiem (Albrechtem), gdyż był pewny i to całkiem słusznie, że nie jest jego biologicznym ojcem. Albrecht hrabia von Alvensleben (1908-1967), zwany Tito, przyszedł bowiem na świat jako owoc argentyńskiego romansu Katarzyny Bnińskiej i latynoskiego profesora Rodriqueza. Między innymi z tego powodu małżonkom nie układało się. W 1921 r. ogłoszono rozwód, pomimo urodzenia przez Katarzynę w 1910 r. syna Ludolfa (1910-1996), zwanego pieścziotliwie Lulu. Wyrokiem sądu dzieci pozostały przy ojcu. Ich matka początkowo zamieszkała w Sopocie, a później osiadła na stałe w znanym kurorcie Obersdorf.

Rządy hrabiego Joachima (Jomara) w ostromeckim majoracie przypadły w większości na okres dwudziestolecia międzywojennego. Pomimo, iż w jego żyłach płynęła niemiecka krew, czuł się Polakiem. W 10. rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości (1930) wybudował w Ostromecku Pomnik Wolności. Swoją rozparcelowaną przymusowo w ramach reformy rolnej ziemię (ok. 3000 ha) sprzedał polskim rolnikom. W 1939 r. przekazał z depozytu majoratu na Fundusz Obrony Narodowej 6000 zł.

Ponieważ Joachim hrabia von Alvensleben zamierzał uczynić swym spadkobiercą młodszego syna Ludolfa, Albrecht wielokrotnie bezskutecznie procesował się z przybranym ojcem o majątek. W drugiej połowie lat 30. Albrecht wstąpił do SS. To za jego sprawą we wrześniu 1939 r. aresztowano ojczyrna i osadzono w Dachau, a później w Buchenwaldzie. Zwolniono go dopiero w 1941 r. z inicjatywy syna Ludolfa, który lata II wojny światowej spędził we Włoszech oraz Alberto Bellardicciego – ambasadora włoskiego w Berlinie, który w okresie międzywojennym często jako gość polował we Wroniu i Ostromecku.

Albrecht (Tito) niechlubnie zapisał się na kartach historii. Po napaści hitlerowskich Niemiec na Polskę kierował Selbstschutzem w powiecie chełmińskim. W 1942 r. za sprawą swej matki jako nie aryjczyk został pozbawiony nazwiska, majątku i wydalony z SS. Po zakończeniu wojny miał stanąć przed polskim sądem. Za zbrodnie wojenne wyrokiem Sądu

Okręgowego w Toruniu został skazany zaocznie na karę śmierci. Zmarł w Niemczech, w Zelle w 1967 r.

Ostatni dziedzic Ostromecka, Joachim hrabia von Alvensleben, w którego żyłach po kądzieli płynęła także krew grudziądzkich Schönbornów, do swej rodowej posiadłości pod Bydgoszczą nigdy nie wrócił. Po opuszczeniu obozu koncentracyjnego w Buchenwaldzie, zamieszkał bowiem w Obersdorfie u swojej pierwszej żony Katarzyny (w 1927 r. ożenił się z węgierską aktorką, śpiewaczką i tancerką – Gizelą Kaszony). Zmarł w wieku 90 lat i w Obersdorfie został pochowany.

Wrone. Pałac myśliwski wzniesiony przez rodzinę von Schönborn – Alvensleben
Fot. ze zbiorów autora

Jerzy Domastowski

DZIEŁO AUGUSTA MENKENA

Mimo dawnej popularności nazwisko Augusta Menkena, od którego przedwczesnej śmierci minęło już 110 lat, dziś na ogół niewiele mówi nikomu poza kręgiem historyków architektury XIX w. A przecież Grudziądz należy do miast, które mają specjalne powody by o nim pamiętać, bowiem zaprojektowane przez niego dzieło nie tylko przetrwało burzliwy XX w., ale mimo wszelkich przemian nadal należy do budowli wyróżniających się formą i wielkością. Dziełem tym jest parafialny kościół rzymskokatolicki pod wezwaniem Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny przy ul. Mickiewicza, obsługiwany przez księży marianów, popularnie zwany młodzieżowym, który jednak został wzniesiony jako ewangelicko-unijny, a po drodze służył jeszcze ewangelikom wyznania augsburskiego i wiernym Kościoła Polskokatolickiego. To rzeczywiście sporo, jak na jedno stulecie.

Ten niemiecki architekt pochodził z Nadrenii. August Aloysius Johannes Menken urodził się 23 czerwca 1858 r. w Kolonii w rodzinie prawnika Clemensa Menkena i Marii z domu Wiese. Po ukończeniu nauki w humanistycznym Gimnazjum Apostołów w rodzinnym mieście, August Menken w latach 1877-1882 studiował architekturę w Akademii Budowlanej (Baukademie) w Berlinie pod okiem, m. in. profesorów Johanna Eduarda Jakobsthala, znanego ze studiów nad ornamentem, Juliusa Carla Raschdorffa, specjalisty od architektury neorenesansowej i Carla Schäfera preferującego formy neogotyckie. Naukę zakończył z tytułem budowniczego. W 1883 r. został członkiem berlińskiego Towarzystwa Architektów i Inżynierów, jednak już w latach 1884-1886 postanowił

uzupełnić studia. Po ich pomyślnym ukończeniu, na pół roku opuścił stolicę dla Królewca. To był jednak dopiero początek wędrówki, bowiem kolejne dwa lata spędził w Italii i stamtąd udał się do Kolonii, gdzie zawarł związek małżeński z Anną Marią Henriettą Kellner, z którą miał później dwie córki i trzech synów. W 1890 r. powrócił do Berlina, tym razem już na stałe. Początkowo – przez dwa lata – działał w państwowej służbie budowlanej, następnie rozpoczął działalność prywatną pod doskonałym adresem przy Kurfürstendamm.

Jego twórczość pod względem stylistycznym należy do późnej fazy historyzmu. W budowlach sakralnych dominuje zamiłowanie do form średniowiecznych, przede wszystkim neogotyckich – w duchu kamiennej szkoły nadreńskiej i ceglanej odmiany hanowersko-berlińskiej, pojawiają się ponadto motywy romańskie. Budynki świeckie widział raczej w formach nowożytnych: neorenesansowych i neobarokowych. Na terenie całych ówczesnych Niemiec zaprojektował łącznie 61 budowli, w tym 20 kościołów, głównie katolickich, choć nie wszystkie zostały zrealizowane. Pierwszym poważnym zadaniem był neogotycki kamienny (z kamienną okładziną ceglanych murów) kościół św. Józefa w Essen (projekt z 1889 r., budowa w latach 1894-1895). Za najważniejszy należy uznać kościół garnizonowy św. Jana w Berlinie Neukölln, z lat 1894-1897, największą z tamtejszych świątyń katolickich, neoromańską bazylikę kamienną o formach „nadreńskich”, obecnie będącą nie tylko katedrą polowego biskupa Bundeswehry, ale także głównym ośrodkiem duszpasterskim Polskiej Misji Katolickiej w stolicy Niemiec. Konsekracja reprezentacyjnej budowli, obliczonej na 1500 miejsc i kosztującej niebagatelną kwotę 780 tysięcy marek, odbyła się z osobistym udziałem pary cesarskiej, co w przypadku świątyń katolickich było rzadkim przywilejem. Wyróżnia się ponadto ceglany „wczesnogotycki” kościół św. Ludwika w Berlinie Wilmersdorf (1895-1897). Była to budowla centralna na planie krzyża z wieżą nad skrzyżowaniem naw. Godna uwagi jest ponadto kaplica św. Gertrudy wzniesiona w duchu ozdobnego dojrzałego ceglano-gotyku „marchijskiego” wraz z klasztorem dominikanek w dzielnicy Prenzlauer Berg (1895-1896). Odosobniony w jego twórczości pozostaje kościół św. Klary w Berlinie Neukölln. Został on zbudowany jako ceglana budowla

dwunawowa (podobnie jak zburzony grudziądzki kościół garnizonowy Ferdinanda Schönhalsa), co wzbudziło kontrowersje z powodu ograniczonej widoczności prezbiterium. Do grupy świątyń kamiennych należą z kolei: kościół parafialny św. Antoniego we Frankfurcie nad Menem z lat 1898-1900, kamienny neoromański kościół Różańcowy w Bad Neuenahr, wzniesiony w latach 1898-1901, neogotycki kościół Apostołów w Dortmundzie (1899-1900), Świętej Rodziny w Kamen (1899-1901) i zbudowany pośmiertnie w latach 1903-1906 kościół Serca Jezusowego w Dreźnie Striesen. Spośród innych projektów godne wzmianki są klasztory – karmelitanek w Kolonii Lindenthal (realizacja 1898-1899) i kapucynek od Wiecznej Adoracji w Koblencji Pfaffendorf (1903-1904), rozbudowa szpitala św. Jadwigi w Berlinie, szpitala św. Jana Nepomucena w Erfurcie oraz lecznicy Trójcy Świętej w Kolonii Braunsfeld. Zaprojektował też koszary artylerii w Fuldzie (1899-1903), z neogotyckim gmachem sztabu wyróżniającym się bogatą ornamentyką architektoniczną, kasyno oficerskie fizylierów w Berlinie, koszary piechoty w Halberstadt, zrealizowane dopiero w latach 1905-1909, a także niezachowany Dom Katolicki Trewiris w Trewirze z lat 1897-1900. Ponadto Menken brał udział w konkursach architektonicznych na projekt ratusza w Elberfeld (1893), Stuttgartarcie (1894-1895), domu zdrojowego w Salzschlirf (1902-1903), Akademii Cesarza Wilhelma w Berlinie (1903) i średniej szkoły handlowej w Kolonii (1903).

Na dzisiejszych ziemiach polskich projektował wyłącznie budowle ceglane – dwa neogotyckie kościoły ewangelickie: w Grudziądzu (1896-1898) i w Obornikach Wielkopolskich (1899-1901) oraz katolickie, wzniesione już po jego zgonie: neogotycki parafialny św. Józefa w Gdańsku Emaus (część dzielnicy Siedlce; 1904-1906) i ceglany, lecz konsekwentnie neoromański św. Józefa w Rudzie Śląskiej (1904-1905). Do mniejszych realizacji należała rozbudowa szpitala katolickiego w Gdańsku przy ul. Łąkowej na Dolnym Mieście (1898-1900) i budowa plebanii w Ostrowie Wielkopolskim (1898).

August Menken zmarł 18 września 1903 r. w Berlinie i został pochowany w rodzinnym grobie na cmentarzu w dzielnicy Melaten w Kolonii, gdzie mogiła zachowała się do dzisiaj. W 2004 r. w wydawnictwie Michaela Imhofa w Petersbergu ukazała się pierwsza obszerna naukowa monografia jego

twórczości, której autorką jest Anne Koelblin z Uniwersytetu we Fryburgu Bryzgowijskim.

Teren pod budowę nowego ewangelickiego kościoła parafialnego w Grudziądzu, to dawne „tabacznne pole” nad Trynką, zakupione w 1881 r. od miasta za 23 248 marek. To miejsce jako najbardziej korzystne przewidywał już 100 lat wcześniej król Fryderyk Wielki, gdy przystępowano do wznoszenia poprzedniej, od początku zbyt ciasnej świątyni na Rynku, ale wtedy zostało uznane za leżące zbyt na uboczu życia miejskiego. Na przełomie XIX i XX w. sytuacja była już zupełnie inna, w bliskim sąsiedztwie wzniesiono kilka gmachów publicznych i coraz bliższa była gęsta mieszkalna zabudowa śródmieścia, choć elementem niezbyt korzystnym było bliskie sąsiedztwo miejskiej gazowni i jej dymiącego komina.

Mimo że fundusze na ten cel zbierano przynajmniej od 1843 r. (!), prace budowlane ruszyły z dużym opóźnieniem. Dopiero w 1889 r. powstała pierwsza plebania, jednak bardziej pilne od kościoła okazało się założenie nowego cmentarza za parkiem miejskim, otwartego w 1894 r. W końcu 21 maja 1896 r. odbyła się uroczystość poświęcenia kamienia węgielnego, Odtąd już wszystko poszło gładko i po dwóch latach prac, w poniedziałek 20 czerwca 1898 r., superintendent generalny dr Gustav Adolf Doeblin z Gdańska dokonał aktu konsekracji. Powstała ceglana, neogotycka budowla o trójnawowym korpusie, transepcie (nawą poprzeczną) i płytkim kwadratowym prezbiterium, krytych drewnianymi stropami, z wieżą w fasadzie i szeregiem przybudówek, łagodzących monumentalną bryłę, mieszczących przy wieży klatki schodowe na empory, przy prezbiterium wieżyczki schodowe, zakrystię w formie wysuniętej na osi pięciobocznie zamkniętej kaplicy – na wzór kaplic mariackich średniowiecznych katedr – i mniejsze pomieszczenia. Wieżę wieńczyły cztery narożne iglice i strze-listy hełm, dzięki któremu osiągała wysokość 67 m. Przestrzeń naw bocznych wypełniały drewniane balkony empor, wsparte na żeliwnych filarach, druga kondygnacja kolumn podtrzymywała strop. Kościół, osiągający 35 m długości, 25 szerokości i 15 m wysokości we wnętrzu, był obliczony na 1446 miejsc siedzących – było to dużo, ale w tamtych czasach ewangelicy stanowili ponad połowę mieszkańców szybko rozwijającego się

miasta. Mimo że ceglany neogotyk często odnoszono do architektury czasów krzyżackich, w rzeczywistości zastosowane tu formy niewiele mają wspólnego z lokalną tradycją. Są to głównie odwołania do berlińskiej szkoły architektonicznej, nawiązującej głównie do przykładów znanych z terenów brandenburskich, przy czym ostateczny efekt jest całkowicie odmienny od tego, co znamy ze średniowiecza zarówno jeśli chodzi o bryłę, jak i rozwiązania wnętrza – wystarczy spojrzeć na grudziądzką farę, czy kościoły Torunia i Chełmna.

Mało tu akcentów kolorowej glazurowanej cegły czy kunsztownych detali dekoracyjnych. W przeciwieństwie do szaty zewnętrznej, w której dominuje czerwień ceglanych ścian i jasne akcenty wnek – z wyjątkiem kolorowego akcentu mozaiki z Barankiem Bożym nad wejściem (a po wojnie zabrakło też ciemnego krytego łupkiem dachu) – współcześni podkreślali bogactwo barwnego wystroju wnętrza. Trzy okna z każdej strony (w nawie?) wypełniało szkło katedralne. W dużych oknach po lewej stronie (w transepcie?) znajdowały się witraże z wizerunkami ewangelistów, fundacji przemysłowca inż. Augusta Ventzkiego, założyciela fabryki maszyn rolniczych. W oknach po prawej widniały podobizny proroków, ufundowane z zapisu Comnicka. Księgi adresowe z 1889 i 1895 r. wzmiankują Ferdinanda Comnicka, rentiera z ul. Nadgórznej 18, jednak nie ma pewności, czy rzeczywiście chodzi o niego. Wcześniej był w Grudziądzu wzmiankowany Josef Gustav Comnick, który w 1839 r. jako kandydat teologii zdawał egzamin na duchownego, a następnie został pastorem i kierownikiem szkoły w Mirosławcu. Fundatorem prawie na pewno nie był Franz Komnick (1857-1938), pochodzący spod Malborka, wówczas właściciel fabryki maszyn we Lwówku, później właściciel słynnej fabryki samochodów w Elblągu, bowiem brak śladów jego związków z Grudziądem. Autorem witraży był Carl Busch (1871-1948) z Berlina Schöneberg (firma Didden und Busch). Ściany pokrywały malowidła dekoracyjne pędzla Ferdinanda Buscha z Berlina, zapewne brata Carla: w łuku tęczowym medaliony z wizerunkami aniołów, roślinne bordiury, ornament „tapetowy” pokrywający ściany i wreszcie w nawach bocznych ornament geometryczny, naśladujący wążek kamienny. Nad ołtarzem przykuwało wzrok malowidło przedstawiające Ostatnią Wieczerzę – jednak wbrew

rozpowszechnionym mniemaniom, nie była to kopia renesansowego obrazu Leonarda da Vinci, lecz kompozycja utrzymana w formach dostosowanych do stylu kościoła, z neogotyckimi malowanymi arkadami w tle. Fundatorem malowidła był Gustav Roethe z Berlina, były wydawca grudziądzkiego dziennika „Der Gesellige” i jednocześnie teść miejscowego superintendenta Eduarda Ebla. Zbliżony program malarski Busch zrealizował w kościele w Obornikach, jednak również tam nie przetrwał do naszych dni. Ołtarz z piaskowca został ozdobiony czerwonymi kolumnkami z porfiru. Dębową, złożoną nastawę z arkadami z figurami czterech postaci starotestamentowych ofiarników: sprawiedliwego Abla, króla-kapłana Melchizedecha, patriarchy Izaaka i arcykapłana Aarona, zwieńczoną krucyfiksem, wykonał znany artysta dworski z Brunszwiku Wilhelm Sagebil (1855-1940), autor wystroju około 90 kościołów, w tym słynnego Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche w Berlinie. 35-głosowe organy zbudowała berlińska firma Gebrüder Dinse, istniejąca od 1839 r., której dziełem jest ponad 600 instrumentów w różnych miejscach Niemiec i Europy. Mimo odwołań do odległego średniowiecza, w kościele przy Mickiewicza (w tamtych czasach ulica nosiła imię nadburmistrza Alexandra Pohlmana) zastosowano najnowsze osiągnięcia techniki, jak ogrzewanie powietrzne i oświetlenie gazowe. Koszt budowy wyniósł około 250 tysięcy marek (podawana jest też kwota 278 tysięcy). Wprawdzie znacznie przekraczało to planowane 170 tysięcy, ale i tak świadczy o oszczędności, bowiem wznoszony z funduszy państwowych w latach 1897-1900 ewangelicki kościół garnizonowy obok cytadeli, choć o jedną trzecią mniejszy, kosztował więcej, ale za to był sklepiony i zawierał więcej elementów dekoracyjnych, w tym kamiennych. Budowę kościoła przy Mickiewicza finansowała sama parafia zarówno z wcześniej posiadanych zapisów i fundacji, jak i doraźnie gromadzonych dochodów. Symbolem niemiecko-patriotycznych uczuć parafian, dochodzących do głosu podczas uroczystości konsekuracyjnych, była Biblia ołtarzowa, ufundowana przez cesarzową Augustę Wiktorię.

Kościół wzniesiony przez Augusta Menkena w Grudziądzu nie różni się wiele od historyzujących fundacji cesarskich, powstających masowo (około 40) w Berlinie na przełomie XIX i XX w. jako zapory mające chronić ludność

gwałtownie industrializującego się miasta przed zgubnymi wpływami ideologii socjalistycznej. Do dziś ich strzeliste sylwetki pozostają ważnym elementem urbanistyki stolicy Niemiec, choć od początku wielkość budowli stanowiła wyzwanie z uwagi na koszt utrzymania. Były projektowane przez różnych architektów, jednak wykształconych w tym samym środowisku, co przesądzało o mniejszym czy większym podobieństwie form. Oczywiście, sami twórcy starali się modernizować kolejne projekty, by uniknąć całkowitej monotonii, co dostrzegamy również w okresie samodzielnej aktywności budowlanej Menkena, trwającej zaledwie 10 lat. Ewangelickie kościoły w Grudziądzu i w Obornikach, o zbliżonym wyglądzie, podobnie

Kościół ewangelicki w Grudziądzu zaprojektowany przez znanego berlińskiego architekta Augusta Menkena, ok. 1939

Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

jak większość stołecznych realizacji, wywodzą się genetycznie z hano-werskiej szkoły architektonicznej drugiej połowy XIX w. Ceglana, oszkarpowana „wczesnogotycka” budowla na planie krzyża, z wyniosłą wieżą zegarową i rozbudowaną partią wokół prezbiterium, to cechy widoczne już w kościele Zbawiciela w Berlinie Rummelsburgu, którego budową Menken kierował w latach 1890-1892. Pracował pod kierunkiem Augusta Adolfa Maxa Spitty (1842-1902), pochodzącego z Leszna w Wielkopolsce, lecz związanego całkowicie z Berlinem, który zaprojektował hełm wieży, niemal dosłownie powtórzony w Grudziądzu. W budowanym przez Menkena w latach 1892-1895 kościele Zmartwychwstania w Berlinie Friedrichshain wieża jest wprawdzie nieco inna i nie ma transeptu, za to nad nawami bocznymi wznoszą się poprzeczne daszki, podobnie są skonstruowane okna elewacji bocznych, prezbiterium otaczał wianuszek przybudówek. W kościele św. Ludwika w Wilmersdorfie (1895-1897) zbliżone są członowane blendami trójkątne szczyty a także wieżyczki schodowe przy prezbiterium. Kościół ewangelicki w Obornikach, budowany zaraz po ukończeniu grudziądzkiego, siłą rzeczy jest najbliższy w tym zestawie. Jest mniejszy, również na planie krzyża, z wysoką wieżą i z prosto zamkniętym płytkim prezbiterium.

Obok kościoła grudziądzkiego wzniesiono kolejne budynki dla pastorów i pracowników kościelnych, przeważnie w formach nawiązujących do ceglanego niderlandzkiego manieryzmu. Uwieńczenie prac nastąpiło w 1910 r. wraz z poświęceniem neogotyckiego Domu Ewangelickiego z salą widowiskową na 1200 miejsc, mogącą w razie potrzeby służyć do urządzania dodatkowych nabożeństw. W parafii pracowało trzech duchownych, wspomaganych w pracy charytatywnej przez 7 siostr diakonis przybyłych z Gdańska. Z parafią ponadto związana była misja miejska z dużą kaplicą przy ul. Ogrodowej (dziś ewangelicko-metodystyczną przy ul. Kosynierów Gdyńskich), Grudziądzkie Towarzystwo Biblijne, zakłady dla sierot – osobno dla chłopców i dla dziewcząt, szpital ewangelicki – czyli dom opieki – przy ul. Solnej, schroniska dla podróżnych przy ul. Radzyńskiej (obecnie Marszałka Focha). W 1919 r. na 40 tysięcy mieszkańców cywilnych i wojskowych przypadało 27 tysięcy ewangelików, myślano więc o budowie drugiego kościoła parafialnego na Chełmińskim Przedmieściu.

Odzyskanie niepodległości i powrót miasta do Polski w styczniu 1920 r. spowodowały odływ ludności niemiecko-ewangelickiej sięgający 90 proc. stanu przedwojennego. Jednak kilkutysięczna parafia i tak nadal zaliczała się do największych w województwie pomorskim. Wnętrze wzbogaciło się o pomnik żołnierzy poległych podczas I wojny światowej, umieszczony przy arkadzie prezbiterium. Miał on niepraktykowaną w kościołach ewangelickich formę ołtarza bocznego, nad którym na ścianie górował krzyż przybierający kształt miecza. Dom parafialny był odtąd siedzibą amatorskiej Sceny Niemieckiej i miejscem koncertów. Choć przed rozbiorem wśród grudziądzkich ewangelików byli również Polacy, w ciągu XIX w. nastąpiła całkowita germanizacja parafii. Przybywający do miasta po odzyskaniu niepodległości nieliczni Polacy-ewangelicy byli pozbawieni opieki duszpasterskiej w ojczystym języku. Wskutek podjętych starań, pierwsze polskie nabożeństwo dla żołnierzy odprawił ks. kapelan Józef Mamica z Poznania 31 maja 1923 r. właśnie w tym wynajętym kościele. Jednak pod pretekstem nieprzewidzianej obecności osób cywilnych, rada kościelna wypowiedziała umowę i kolejne nabożeństwa odbywały się mniej czy bardziej regularnie na terenie koszar. Po kilku latach sytuacja uległa zmianie i gdy doszło do formalnego zorganizowania cywilnej polskiej parafii Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, począwszy od 7 kwietnia 1931 r. dzięki przychylności niemieckiego pastora Reinholda Dieballa (1875-1960) nabożeństwa bez przeszkód odprawiano w kościele unijnym przy ul. Mickiewicza aż do wybuchu wojny.

Podczas walk o Grudziądz w 1945 r., w wyniku ostrzału kościół mocno ucierpiał. Zmieciony został potężny hełm, uszkodzeniu uległy mury wieży, dach i oszklenie. Na odbudowę trzeba było czekać kilkanaście lat. W tym czasie świątynia kilkakrotnie zmieniała gospodarza (patrz artykuł w *Kalendarzu Grudziądzkim 2007*). Ostatecznie dopiero w sierpniu 1958 r. zdewastowaną budowlę, z uszkodzonym dachem i emporami, przegniłymi deskami stropu, zniszczonymi polichromiami, organami i oknami otrzymała formalnie parafia św. Mikołaja. Wg projektu inż. Jana Jędrzejewskiego odbudowano mury wieży, jednak bez pierwotnego hełmu, przez co stracił nie tylko kościół. Ważnego akcentu wysokościowego została pozbawiona panorama miasta. O ile bryła świątyni po odbudowie nie zmieniła się poza

tym w większym stopniu, wewnątrz nastąpiły poważne zmiany, po których pierwotny pozostał jedynie rzut poziomy i strop. Zostały rozebrane empory, w ich miejsce powstał betonowy chór organowy nad wejściem. Później zmontowano tam nowe organy. W związku z tą zmianą, zamurowana została dolna strefa małych okien, uznanych za zbędne jako źródło światła. W 1962 r. dwukondygnacyjne żeliwne filary obudowano i otynkowano, nadając im zupełnie inną, jednolitą i prostą formę, przez co kościół nabrał wyglądu świątyni o wnętrzu halowym. Jasne tynki pozbawione dekoracji i drewniane stropy stwarzają wrażenie tzw. neogotyku angielskiego, co wszakże nie było efektem zamierzonym przez Menkena. Ambonę przestawiono z prawej na lewą stronę, potem zupełnie usunięto. Zdemontowano też ocalałe elementy ołtarza. W miejsce zniszczonych witraży stopniowo wykonano współczesne, o zupełnie innym charakterze stylowym, pod tynkami zniknęły resztki pierwotnego wystroju malarskiego. Wystrój prezbiterium zaprojektował architekt Szymański z Warszawy

Kościół rzymskokatolicki przy ul. Mickiewicza w Grudziądzu – obecnie

Fot. Jerzy Domasłowski

w 1969 r., natomiast stół ołtarzowy został zdobiony dekoracją ceramiczną projektu Krzysztofa Candra (1936-2006) grudziądzkiego, a następnie bydgoskiego artysty malarza, profesora Wydziału Sztuk Pięknych UMK w Toruniu. Górzący nad mensą ołtarzową wielki drewniany krucyfik zamówiono w Warszawie. Figurę Matki Boskiej ustawioną obecnie w niszy na lewo od wejścia do prezbiterium oraz stacje Drogi Krzyżowej wykonała znana warszawska rzeźbiarka Zofia Trzcńska-Kamińska (1890-1977), autorka m. in. pomnika Tadeusza Kościuszki i pomnika prezydenta Wilsona w Poznaniu oraz szeregu rzeźb sakralnych. W 1971 r. erygowano parafię, w latach 1985-1987 wzniesiono nowy dom parafialny, mieszczący m. in. Klub Inteligencji Katolickiej.

Kościół poewangelicki od dawna wpisał się w krajobraz Grudziądza jako jedna z większych budowli. Wraz z niedalekimi budynkami szkolnymi, pocztą i dawnym żydowskim zakładem sierot daje przegląd odmian historyzujących form stosowanych w architekturze Prus w drugiej połowie XIX w. Otoczony soczystą zielenią, wydaje się idyllicznym zakątkiem, w którym nic nie przypomina o ponurych latach wojny i powojennym opuszczeniu. Od dawna nie istnieje też problem gazowni. Tym bardziej więc doskwiera brak hełmu wieży, której smukła sylwetka zdążyła przez lata wrosnąć w panoramę miasta jako charakterystyczny akcent wysokościowy. 70 lat to okres stanowczo zbyt długi, by nie móc rozwiązać tego problemu z korzyścią dla dzieła architektury i dla Grudziądza.

Zamkowy młyn górny przy ul. Młyńskiej w Grudziądzu

Rys. Grzegorz Rygielski

Zbigniew Zawadzki

NIEZNANY KALENDARZ Z KOŃCA XIX W.

Wśród pozyskanych w ostatnim czasie pamiątek grudziądzkich jako kolekcjoner cenię sobie zdobycie nieznanego dotąd wydawnictwa regionalnego – *Vater Freimuth's. Illustirter Familien Kalender 1899*. Jest to wydany w formie książkowej ilustrowany kalendarz rodzinny przeznaczony dla niemieckich prowincji wschodnich: Prus Zachodnich, Prus Wschodnich, Poznań i Pomorza. Jego autor – Paul Fischer – był znanym w Grudziądzu dziennikarzem, redaktorem naczelnym pruskiej gazety „Der Gesellige” i autorem pierwszego przewodnika po Grudziądzu i Twierdzy Courbiere`a. Kalendarz wydała drukarnia i księgarnia Julius Gaebel`s.

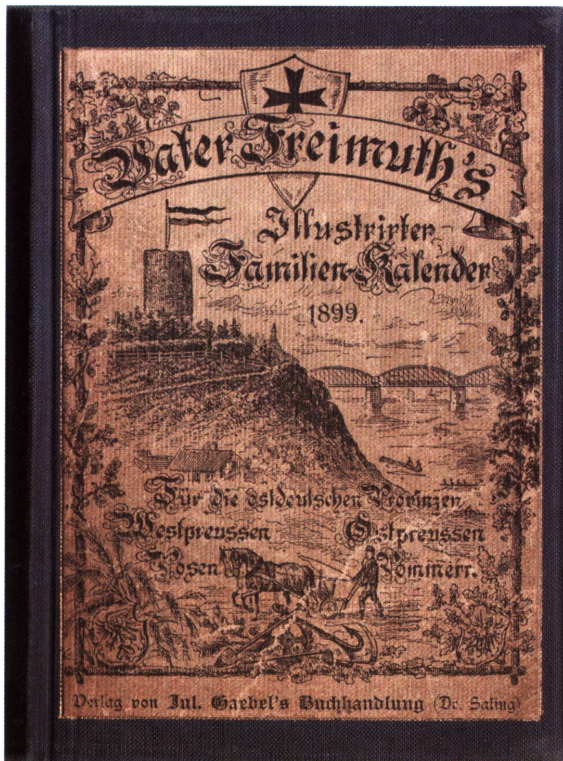
Wobec faktu, że pozycji tej nie ma w zbiorach ani grudziądzkiej Biblioteki Miejskiej i czytelni Adama Wolnikowskiego, ani Biblioteki Akademickiej w Toruniu i Biblioteki Narodowej, trudno powiedzieć, czy kalendarz ukazywał się w cyklu rocznym i do którego roku był wydawany. Posiadany egzemplarz to trzecie wydanie, formatu kieszonkowego, zawierające 256 stron.

Kalendarz zaczyna się niemieckim pozdrowieniem od autora i wydawcy, oraz listem czytelnika z dalekiej Ameryki (Chicago), datowanym na 15 lutego 1897 r. Stąd wniosek, że może to być rok pierwszego wydania.

Strony miesięczne kalendarza zawierają imiona protestanckie i katolickie, godziny wschodu i zachodu Słońca i Księżyca oraz wykaz oznaczeń tekstów (ewangelii i lekcji) czytanych podczas mszy św. w poszczególne niedziele roku kościelnego. Przerwywnikami są różnego rodzaju informacje i ciekawostki. Przy wykazie świąt stałych i ruchomych przypominano na przykład, że Wielkanoc przypada zawsze w niedzielę po

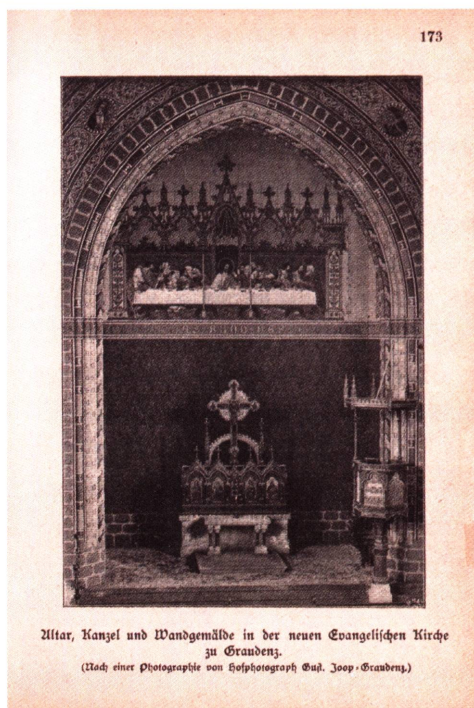
wiosennej pełni Księżycy, a jeżeli pełnia przypada w niedzielę, to Wielkanoc obchodzona jest w następną niedzielę. Rok 1899 był rokiem z trzema zaćmieniami Słońca i dwoma Księżycy. Odnotowano godziny początku i końca wydarzeń w głównych miastach prowincji, podane są odległości i czasy obiegu planet. Prof. dr Förster z obserwatorium astronomicznego w Berlinie dzieli się wiadomościami na temat spadających gwiazd i meteorytów w 1899 r. Czytelnik znajdzie też dużo porad praktycznych, taryfy opłat pocztowych, telegraficznych oraz dane ze spisu ludności z 2 grudnia 1895 r. dotyczące wschodnich prowincji, z podziałem na płeć i wyznanie. Berlin według tego spisu liczył 1 667 304 mieszkańców.

Na podstawie informacji Królewskiego Pruskiego Urzędu Statystycznego przedstawiony jest wykaz jarmarków i targów z datą,

Okładka kalendarza z 1899 r.

Fot. ze zbiorów Zbigniewa Zawadzkiego

Altar, Kanzel und Wandgemälde in der neuen Evangelischen Kirche
zu Grudziądz.
(Nach einer Photographie von Hofphotograph Maj. Joep. Scandrus.)

Prezbiterium kościoła ewangelickiego w Grudziądzu poświęconego w 1898 r.

Fot. ze zbiorów Zbigniewa Zawadzkiego

czasem trwania i określeniem oferowanego na nich asortymentu towarów.

Na szczególną uwagę zasługuje artykuł dotyczący budowy nowego ujścia Wisły w rejonie Świbna i Mikoszewa. Przedstawiono w nim historię tego wielkiego przedsięwzięcia, sylwetki budowniczych i zdjęcia. Przekop wykonano, aby umożliwić szybki odpływ wód powodziowych i lodów najkrótszą drogą do morza. Budowa trwała od lata 1891 do jesieni 1895 r. Wytyczono groblę długości 7,5 km i szeroką na 1 km, trzeba było wykupić 67 budynków mieszkalnych i 25 zabudowań gospodarczych. Otwarcia przekopu dokonano poprzez odblokowanie kilkusetmetrowego rowu szerokości ok. 1 m na telegraficzny sygnał cesarza Wilhelma II.

Z artykułu *Dwaj honorowi obywatele Grudziądz* (biogramy) dowiadujemy się, że w I kwartale 1898 r. zmarli obdarzeni tym tytułem: były prezes Sądu Ziemskiego Ignatz Wetzki (ur. 18 V 1808 – zm. 1 III 1898) oraz grudziądzki archiwista państwowy Xaver Froelich (ur. 25 V 1822 – zm. 15 I 1898),

autor *Geschichte des Graudenzer Kreises*. Ten dwutomowy zapis historii powiatu grudziądzkiego był uwieńczeniem jego 10-letniej mozolnej i wnikliwej pracy. Publikacja Froelicha stała się źródłową pracą dla pokoleń autorów piszących o Grudziądzu i powiecie.

Artykuł *Z żałobnej karty* poświęcony jest niemieckiemu biskupowi dr. Leo Rednerowi, ordynariuszowi diecezji chełmińskiej z siedzibą w Pelplinie. Był on synem nauczyciela z Nowego nad Wisłą. Zmarł 1 IV 1898 r. w wieku 70 lat, w 45. roku pracy duszpasterskiej i 12. roku sprawowania posługi biskupiej.

Interesujący jest obszerny opis uroczystości poświęcenia w poniedziałek, 20 czerwca 1898 r. kościoła ewangelickiego, wybudowanego według projektu rządowego mistrza budowlanego Augusta Menkena z Berlina (patrz artykuł na str. 79). Z opublikowanych dwóch zdjęć fotografików grudziądzkich jedno jest wyjątkowe i mało znane. Przedstawia ono fragment ówczesnego wnętrza świątyni – prezbiterium z amboną i ołtarzem, nad którym umieszczone zostało malowidło ścienne nawiązujące do biblijnej sceny Ostatniej Wieczerzy.

W artykule o podróżach Wilhelma II do marchii wschodnich odnotowano, że 21 grudnia 1897 r. cesarz przeprowadził inspekcję wojskową Twierdzy Courbiere`a i miasta Grudziądza. Na ul. Klasztornej dostojnika uroczyście witali burmistrz Kühnast i radni miasta. Gość zamieszkał w tym samym budynku, w którym w pierwszej połowie listopada 1806 r. cesarz Wilhelm I nocował w czasie pamiętnej ucieczki przed Napoleonem.

Ostatnie stronice, jak zwykle w kalendarzach, zawierają reklamy. Wyróżniają się one ładną szatą graficzną, a ponadto są dodatkowym źródłem ciekawych informacji o mieście i firmach w nim działających.

W większości artykułów daje się odczuć gloryfikację pruskich przywódców i ich dokonań, zwraca też uwagę patetyczny język. Nie było to przypadkowe. Kalendarz zapewne miał być konkurencją dla fenomenu wydawniczego jakim była „Gazeta Grudziądzka”. Pierwsza w mieście polska gazeta szybko zdobywała sobie liczne rzesze czytelników. Założona i redagowana przez Wiktora Kulerskiego, zaczęła ukazywać się w 1894 r., a więc trzy lata przed pierwszym wydaniem *Vater Freimuth` s*.

KAMIENIE GRANICZNE TWIERDZY

Nowoczesna twierdza fortowa, jaką na przełomie XIX i XX w. był Grudziądz, stanowiła bardzo skomplikowaną strukturę. Składały się na nią nie tylko właściwe fortyfikacje, ale także sieć dróg, obiekty koszarowe i magazynowe, lotnisko, strzelnice, place ćwiczeń itp. Nad ich funkcjonowaniem czuwały liczne służby i sztaby. Bezpośredni nadzór nad obiektami twierdzy sprawował specjalny urząd, zwany Fortyfikacją Grudziądz (Fortifikation Graudenz). Miał on swoją siedzibę w kamienicy przy ul. Kwiatowej (w której jeszcze do niedawna mieściła się Wojskowa Komisja Uzupelnień). Wobec dynamicznego rozwoju twierdzy utworzono w 1913 r. odrębny urząd – Fortyfikację Północ (Fortifikation Nord) w Kuntersztynie (urząd zajmował budynek przy obecnej ul. Piłsudskiego, w którym teraz mieści się MOPR i Straż Miejska). Do zadań obu urzędów Fortyfikacji należał także nadzór nad gruntami fortecznymi. Cechą charakterystyczną dla tamtej epoki był fakt, że tereny te dokładnie ewidencjonowano i znakowano specjalnymi kamieniami (słupkami granicznymi). Co ciekawe, nie było to wynikiem isście pruskiej pedanterii. Słupki takie stawiano także w innych krajach Rzeszy Niemieckiej, w Monarchii Austro-Węgierskiej i we Francji.

Wędrując po terenach fortecznych, możemy także dziś napotkać liczne kamienie graniczne, które cechują się dużą różnorodnością formy i oznakowań. Nie można im odmówić walorów estetycznych i historycznych. Większość słupków wykonano z granitu, sporadycznie natomiast z piaskowca lub betonu. Wyryte na nich napisy odznaczają się ładną czcionką i starannym wykonaniem. Jako świadectwo minionej epoki z pewnością można zaliczyć słupki graniczne do istotnych elementów

dziedzictwa kulturowego, a nawet określić jako obiekty zabytkowe. Analizując zachowane mapy twierdzy i plany katastralne, na których zaznaczano poszczególne kamienie, można z pewnością stwierdzić, że ustawiono ich kilka tysięcy. Bez wątplenia wymagało to ponoszenia dużych kosztów i zaangażowania licznych kamieniarzy.

Wyróżnia się dwa rodzaje oznakowań literowych: FG i FR. Warto wyjaśnić, co one oznaczają. Napis FG nie jest (wbrew powszechnie przyjętej opinii) skrótem od Festung Graudenz, tylko Fortifikationsgrenze (granica Fortyfikacji) lub Festungsgelände (teren twierdzy). Słupki z takim oznaczeniem wyznaczały granice terenów stanowiących własność urzędu Fortyfikacji, czyli faktycznie skarbu państwa.

Zupełnie inną rolę pełniły oznaczenia FR – Fortifikationsrayon – rejon forteczny. Rejony te wiązały się z całym systemem ograniczeń budowlanych, które określano ukazami królewskimi. W Grudziądzu obowiązywał I i III rejon forteczny. W I rejonie, rozciągającym się na odległość do 600 m od fosy fortów, obowiązywał bezwzględny zakaz stawiania budynków mieszkalnych i innych stałych konstrukcji. W III rejonie

Kamienie graniczne FR 29 i FG 19 w Lesie Rudnickim

Fot. Włodzimierz Grabowski

(odległym do 2250 m od fosy fortów) nie wolno było zmieniać ukształtowania terenu, a zwłaszcza urządzać kamieniołomów, żwirowisk, grobli, dróg, modyfikować struktur wodnych, a także wznosić wież (np. kościelnych). Prace takie można było wykonywać tylko za zgodą władz wojskowych. Wszystkie te ograniczenia z jednej strony pozwalały utrzymywać odpowiednie pole ostrzału z fortów i dogodne przeszkody terenowe, a z drugiej – uniemożliwiały wrogowi skryte podejście do twierdzy oraz ustanawianie dogodnych punktów obserwacyjnych. I właśnie granice tych rejonów oznaczano słupkami FR. Większość z nich miała jeszcze dodatkową cechę. Na górnej powierzchni, oprócz oznaczenia liczbowego według ewidencji, ryto także dwie proste linie, rozchodzące się promieniście od środka, wskazujące umiejscowienie w terenie kolejnego słupka.

Górna powierzchnia kamienia FR 25 z Lasu Rudnickiego, linie wskazują umiejscowienie sąsiednich kamieni

Kamienie graniczne można znaleźć w Grudziądzu w wielu miejscach. Najciekawsze znajdują się w Lesie Rudnickim – na przedpolu fortu Las Miejski (zazwyczaj przy głównych drogach leśnych), przy fortach Księżych Gór. Prawie wszystkie słupki zachowały się wokół fortu Świerkocin. Nie znaczy to jednak, że nie są one zagrożone zniszczeniem. Liczne kamienie zostały wykopane i wykorzystane do budowy fundamentów budynków i ogrodzeń. W ostatnich latach prawdziwe spustoszenie uczyniły prace przy modernizacji dróg wylotowych z miasta. Osoby kierujące budową rzadko mają niestety świadomość wartości historycznej takich obiektów. Na szczęście uratowano trzy ze słupków z napisami FR i umieszczono je na bulwarach nadwiślańskich, u podnóża Bramy Wodnej. I tam właśnie najłatwiej je odnaleźć i zapoznać się z ich strukturą, choć są one w tym miejscu zupełnie oderwane od kontekstu historycznego i krajobrazowego. Tym bardziej zachęcam do poszukiwań kamieni granicznych w warunkach terenowych, zwłaszcza w lasach. Różnorodne gatunki mchów i porostów, pokrywających kamienne powierzchnie i ryty, mają duże walory estetyczne i oglądanie ich usatysfakcjonuje także miłośników przyrody.

Słupki graniczne są w polskich warunkach niedoceniane jako obiekty historyczne i zabytkowe, w przeciwieństwie do krajów zachodnich, gdzie lokalne stowarzyszenia miłośników fortyfikacji (np. w twierdzy Strasburg i Kolonia) zajmują się ich katalogowaniem i ochroną. W razie zagrożenia przenoszą je do skansenów fortecznych. Należy mieć tylko nadzieję, że praktyka taka znajdzie zastosowanie także w naszej grudziądzkiej twierdzy.

Ryszard Boguwolski, Ryszard Byner

GRÓDEK RYCERSKI W PLEMIĘTACH

O Plemiętach – małej wiosce w podgrudziądzkiej gminie Gruta zrobiło się głośno w połowie lat 70. XX w., po dokonaniu odkryć archeologicznych uznanych za sensacyjne. Największą rewelacją okazało się ujawnienie szczątków drewnianej wieży rycerskiej, która została zniszczona w wyniku gwałtownego pożaru podczas wojny polsko-krzyżackiej w 1414 r. Równie cennym odkryciem było znalezienie w rumowisku ponad dwóch tysięcy przedmiotów codziennego użytku i militariów, z których wiele ma kapitalne znaczenie dla historii uzbrojenia europejskiego. To jedyny taki zbiór zabytków pozyskany z późnośredniowiecznego gródka rycerskiego i jeden z najlepiej zbadanych tego typu obiektów w Polsce.

Archeolodzy natrafili także na ślady dramatu, jaki się tu rozegrał – pod szczątkami bramy wejściowej znaleziono szkielety 9 osób.

Na tropie średniowiecznego osadnictwa

Grodzisko w Plemiętach jest położone ok. 5 km na północny zachód od Radzyna Chełmińskiego, w środku wsi, przy drodze prowadzącej z Wiktora do Okonina. Jest ono usytuowane na łagodnym skłonie terenu tuż przy bezimiennym cieku, płynącym środkiem fosi szerokości 15 m. Około 25 m na zachód u podnóża grodziska znajduje się niewielki staw o powierzchni 16 arów, mający połączenie przez wspomniany ciek z Jeziorem Okonińskim położonym o 3,5 km na północ. Grodzisko ma kształt regularnego stożka ściętego, wypiętrzonego od dna fosi na wysokość ok. 9 m. Stok północno-wschodni oraz południowy uległy częściowemu zniszczeniu i zniwelowaniu podczas budowy drogi do Okonina i budynków mieszkalnych. Zachowana średnica podstawy obiektu

wynosi 40 m przy średnicy majdanu dochodzącej do 20 m.

Po raz pierwszy grodzisko w Plemiętach wzmiankowane było w literaturze przedmiotu w latach powojennych. Wstępne penetracje archeologiczne przeprowadzono tu wiosną 1971 r. Na podstawie materiału ruchomego występującego na powierzchni oceniono wtedy wstępnie chronologię obiektu na późne średniowiecze.

Badania weryfikacyjno-sondażowe ekspedycja archeologiczna pod kierownictwem mgr. Ryszarda Boguwolskiego rozpoczęła we wrześniu 1974 r. Prace wykopaliskowe w Plemiętach były jednym z elementów zakrojonej na szeroką skalę akcji badawczej nad średniowiecznym osadnictwem obronnym północnej części ziemi chełmińskiej, podjętej na początku lat 70. minionego wieku przez Muzeum w Grudziądzu. Już wstępna obserwacja nawarstwień kulturowych oraz analiza ich układu stratygraficznego i pozyskanie bogatego materiału ruchomego świadczyły o natrafieniu na relikwium bliżej nie określonego domostwa, zniszczonego niewątpliwie w wyniku gwałtownego pożaru. Badania systemowe prowadzone w latach 1975–1977 doprowadziły do odkrycia szczątków drewnianej wieży rycerskiej oraz licznych zabytków ruchomych. Wyniki tych badań wzbogacają w istotny sposób wiedzę o charakterystycznej odmianie fortyfikacji w późnym średniowieczu jaką był gródek na stożku. Dostarczyły też bezcennych danych istotnych dla rekonstrukcji średniowiecznych wież mieszkalnych w Polsce, mimo że odkryto jedynie najniższą część takiej budowli.

Oryginalna konstrukcja wieży

Przy budowie wieży na dawnym pagórkowatym wzniesieniu zastosowano rozwiązania konstrukcji nośnej nie spotykane na ziemiach polskich. Na jego górnej powierzchni wykopano najpierw 24 doły, w których umieszczono słupy nośne (o średnicy 40–60 cm) głównej konstrukcji wieży. Następnie na całym obwodzie ustawiono ściany boczne (w ich konstrukcję wchodziło 16 słupów skrajnych), wykonane z przepoławionych belek, obkładając je płaszczem glinianym. Dolną kondygnację wieżowego budynku obłożono nasypem gliniano-ziemnym o miąższości do 2,6 m. W ten sposób podniesiono nie tylko znacznie dziedziniec gródka, ale i wzmocniono stabilność całej konstrukcji wieży, która w rzucie poziomym miała formę

Widok ogólny zrekonstruowanej wieży wraz z palisadowym obwodem obronnym (wg G. Wilke, wykonali E. i H. Siwicy)

Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

prostokąta o rozmiarach 7,5 × 9,4 m. Należy dodać, że poza archeologicznie udokumentowaną piwnicą, wieża posiadała wysoki parter i dwie dalsze kondygnacje. Łącznie ze stromym dachem pokrytym gontem, wieża miała wysokość 10-12 m ponad poziom dziedzińca grodowego. W czasie prac wykopaliskowych dokonano bezprecedensowego w badaniach archeologicznych w Polsce odkrycia korytarzowego wejścia do dolnej, piwnicznej kondygnacji wieży. Prowadziło ono przez jej północną ścianę. W wejściu tym, o szerokości 1,4-1,7 m i zachowanej długości 5,6 m, znajdowały się drewniane schody o 18 stopniach, prawie całkowicie strawione ogniem pożaru wieży. Pierwotnie całe to wejście było beczkowo przesklepione płaszczem glinianym, którego fragmenty pach przyścienne były jeszcze dobrze widoczne w momencie odkrycia.

Na ogół średniowieczne wieże posiadały również drugie wejście, które ze względów bezpieczeństwa prowadziło na górną kondygnację. Do wejścia prowadziły schody, odpowiednio przygotowane do demontażu czy zmiany pierwotnego położenia na wypadek zbrojnej napaści wroga. Stąd

również w Plemiętach jest mało prawdopodobne, by dostać się z dziedzińca grodowego do górnych kondygnacji wieży, trzeba było używać okężnej drogi przez piwnicę. Zapewne i tutaj istniało drugie, wyżej położone wejście do wieży.

W wykopach sondażowych w Plemiętach, usytuowanych na krawędzi zachowanego stożka, a więc i krawędzi dawnego dziedzińca grodowego (który miał średnicę ok. 24 m), odkryto obwód warowny w postaci słupów pionowych wkopanych w ziemię, tworzących palisadę. W obwodzie palisadowym musiała znajdować się też główna brama prowadząca na dziedziniec. Z układu współczesnej formy wzgórza, gdzie posadowiona była wieża wynika, że wejście to prowadziło od strony południowej.

Ze źródeł pisanych dowiadujemy się, że przy gródku istniał folwark – brak jest jednak informacji o jego położeniu. Na podstawie wstępnych badań powierzchniowych zlokalizowany został on na płacie wysoczyznowym, położonym bezpośrednio na północ od gródka z tamtej strony stawu. Tu zapewne funkcjonowały zabudowania gospodarcze, m.in. stajnia, obora, chlew i stodoła. W sferze hipotez pozostanie (do czasu dalszych badań wykopaliskowych na terenie folwarku plemińskiego) sprawa codziennej komunikacji między gródkiem a folwarkiem: czy odbywała się przez wspomnianą bramę, czy też przerzuconym przez fosę pomostem długości 30 m? W tym drugim przypadku musiałby jednak w obwodzie palisadowym znajdować się kolejny otwór bramny lub przynajmniej furta.

Elementami fortyfikacyjnymi gródka w Plemiętach były: przewyższenie, osłonięcie oraz budowla wieżowa usytuowane na szczycie sztucznie uformowanego stożka ziemnego. To właśnie stożek usypany na niewielkim naturalnym pagórku, wypiętrzony około 9 m ponad poziom pobliskiego stawu i dna fosy odcinającej go z północnej strony od pozostałej części wysoczyzny, zapewniał gródkowi przewyższenie w terenie. Przewyższenie to stanowiło bowiem pewnego rodzaju przeszkodę terenową, utrudniającą swobodne podejście do fortyfikacji gródka i dalej do wieży.

Na styku krawędzi stożkowego wzgórza z dziedzińcem grodowym pojawia się następny element fortyfikacyjny – osłonięcie. W przypadku Plemięt rolę tę spełniała jednorzędowa palisada, zbudowana z okrągłaków o średnicy dochodzącej do 20-25 cm, z zapewne odpowiednio

zabezpieczoną bramą. Brak było natomiast tutaj wału dookólnego, czyniącego z podobnych gródków jakby miniaturowe warownie kształtu pierścieniowatego. Trzecim, głównym elementem fortyfikacyjnym była już sama wieża, dość wyniosła i monumentalna, z której otworów okiennych można było prowadzić ostrzał z łuków czy kusz. Mieszkańcy Plemiąt dysponowali odpowiednią ilością takiej broni, wiele szczątków tego uzbrojenia odkryto w rumowisku wieży.

Gródki tak skonstruowane były przeważnie siedzibami średnio zamożnego rycerstwa. Nie były to fortyfikacje o wielkim znaczeniu militarnym. Odporność gródka w wypadku poważniejszego oblężenia czy nagłego najazdu przeciwnika dość silnego liczbą i uzbrojeniem, przedstawiała się dość skromnie. Fortyfikacja ta mogła natomiast skutecznie zabezpieczać mienie i życie mieszkańców przed skutkami napadów zbójcekich, sąsiedzkich waśni czy też drobniejszych konfliktów pogranicznych rozstrzyganych w ograniczonym czasie i przy zaangażowaniu ograniczonych sił militarnych.

Dolna kondygnacja wieży – korytarzowe wejście odsłonięte w trakcie badań archeologicznych

Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

Unikalne militaria

O naukowej randze odkryć w Plemiętach zdecydowały nie tylko elementy konstrukcyjne gródka. Niezwykle cenne okazały się również przedmioty codziennego użytku i militaria znalezione wewnątrz obiektu. Te drugie zarówno wzbogaciły naszą wiedzę o historii uzbrojenia europejskiego, jak i ułatwiły rekonstrukcję okoliczności towarzyszących katastrofie gródka.

Nawarstwienia kulturowe wnętrza wieży ujawniły obraz gwałtownego zniszczenia tego obiektu, spowodowanego zbrojnym napadem zakończonym gwałtownym pożarem. Dzięki temu jednak udało się odsłonić relikty piwnicznej części wieży, zachowane w postaci wypalonych negatywów jej drewnianej konstrukcji oraz część pierwotnego wyposażenia. Zachowały się głównie przedmioty metalowe i ceramika (ok. 1800 egzemplarzy), których nie strawił pożar oraz żelazny osprzęt samego budynku.

Z licznych militariów pozyskanych w Plemiętach do unikalnych w Polsce i bardzo rzadkich w Europie należą dwa kapaliny – specyficzny rodzaj żelaznych hełmów w typie kapeluszy. Znalaziono też fragmenty zbroi – kutego kirysu folgowego i pancerzy kolczych. Wśród ujawnionych 410 grotów i bełtów zwracają uwagę okazy typu mongolsko-tatarskiego rozsiane wśród zgliszcz wieży. Jeden z tych grotów zaopatrzone był w specjalny zbiorniczek z palną substancją do wzniecenia ognia. To pozwala sądzić, że w szeregach napastników i niszczycieli gródka znajdowali się wojownicy uzbrojeni na sposób orientalny. Pozostałe militaria to np. części kusz, miecz, noże bojowe, toporki, elementy rzędu końskiego i oporzędzenia jeździeckiego – wędzidła, strzemiona, ostrogi, podkowy (ponad 400 egz.). Licznie były reprezentowane narzędzia kowalsko-ślusarskie, świadczące o istnieniu w pobliżu wieży kuźni oraz fragmenty ceramiki, z której ułamków w wielu przypadkach udało się odtworzyć całe naczynia – garnki, dzbany itp. Ponad tysiąc egzemplarzy liczył zbiór różnego rodzaju detali osprzętu i wyposażenia wieży, takich jak okucia otworów drzwiowych, zawiasy, klucze, skoble, haki, gwoździe, łańcuchy. Zespół 23 narzędzi rolniczych należy do najliczniejszych znalezisk średniowiecznych na jednym stanowisku. Unikalny jest też strug do gontów, zwany nutownikiem.

Katastrofa i jej ofiary

Z analizy zebranego materiału i źródeł pisanych z tamtego okresu wynika, że najbardziej prawdopodobną datą katastrofy gródka jest 1414 r. Trwała wówczas wojna polsko-krzyżacka, zwana głodową. Głównym jej celem było zniszczenie potencjału gospodarki zakonu krzyżackiego. Wojska polsko-litewskie, te ostatnie z zagonami tatarskimi, zniszczyły folwarki, dwory, młyny na terenie komturii kowalewskiej i brodnickiej, a także radzyńskiej, w której granicach leżały Plemięta. To zapewne z łuków Tatarów zostały wystrzelone strzały z grotem zapalającym, i to oni są bezpośrednimi sprawcami tragicznego w skutkach pożaru. Musiał on być gwałtowny i dla mieszkańców wieży zaskakujący.

O gwałtowności pożaru świadczy rumowisko wieży odkryte w jej piwnicznej kondygnacji oraz nawarstwieniach, które powstały z destrukcji wieży. Rumowisko utworzyło potężny płaszcz na górnej powierzchni dziedzińca grodowego. Za gwałtownością pożaru przemawia także i to, iż nie zrabowano wyposażenia, a pod zgliszczami wieży zginęli tragicznie ostatni jej mieszkańcy – dwóch mężczyzn, trzy kobiety i czworo dzieci.

Łącząc zniszczenia gródka z wypadkami wojny polsko-krzyżackiej, jego właścicieli należy widzieć wśród znanych w tym czasie posiadaczy dóbr ziemskich na prawie rycerskim w Plemiętach. Byli nimi Henryk z Bąkowa i Kuntze. Wśród doznanych zniszczeń ich majątności mógł się znajdować również gródek z wieżą obronno-mieszkalną.

Jednak jak uważa wybitny historyk i archeolog prof. Andrzej Nadolski, nie ma podstaw, aby wśród ofiar dopatrywać się

Sprzęt gospodarstwa domowego
Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr.
Władysława Łęgi w Grudziądzu

członków rodziny jednego ze szlacheckich współwłaścicieli Plemiąt. W obliczu grożącej potężnej inwazji rycerstwo chełmińskie skupiło się w ważniejszych zamkach, uzupełniając ich załogę, a zarazem chroniąc w murach zamkowych swoich najbliższych i cenniejsze ruchomości. W drobnych gródkach i niebronionych dworach pozostali tylko służebni. Tak zapewne było i w przypadku Plemiąt.

Skansen w sferze planów

Kolekcja średniowiecznych zabytków z Plemiąt była pokazywana na wielu wystawach w muzeach polskich i zagranicznych. M.in. urządzoną w salach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie wystawę ukazującą wyniki badań na terenie gródka plemińskiego zwiedzili uczestnicy VIII Kongresu Międzynarodowego Stowarzyszenia Muzeów Broni i Historii Wojskowej, obradującego w stolicy w 1978 r. Dziesięć lat później zabytki z Plemiąt były prezentowane w Łodzi na wystawie poświęconej średniowiecznym i nowożytnym siedzibom obronnym w Polsce. Obecnie są ozdobą stałej wystawy archeologicznej w salach grudziądzkiego Muzeum – *Średniowieczny gródek rycerski w Plemiętach*. Otwarcie jej i innej stałej ekspozycji – *Pradzieje ziemi chełmińskiej* było połączone z przekazaniem do użytku odrestaurowanych spichrzów nr 13 i 15 i uświetniło główne obchody 100-lecia Muzeum w Grudziądzu.

Zanim powstała wystawa stała, zrodził się jeszcze inny pomysł na zaprezentowanie bogactwa zabytków z Plemiąt, zwłaszcza tych związanych z wieżą mieszkalną. Na miejscu wykopalisk proponowano utworzenie skansenu. Zwłaszcza, że żadne z analogicznych stanowisk badanych dotychczas przez polskich archeologów nie przewyższyło Plemiąt na tym polu. Zdecydował o tym znakomity stan zachowania podziemia wieży, wraz z wiodącą doń klatką schodową i śladami po słupowej konstrukcji nośnej. Wielka szkoda, że ten jedyny w swoim rodzaju negatyw odcisnięty w wypalanej glinie zniknął bezpowrotnie, że nie udało się go utrwalić *in situ* (w miejscu odkrycia) – ubolewał prof. Andrzej Nadolski. O utworzenie skansenu w Plemiętach usilnie zabiegali m.in. odkrywcy gródka. Niestety z braku środków plan ten nie został zrealizowany.

Wyniki badań reliktyw gródka w Plemiętach doczekały się licznych opracowań, w tym zbiorowej monografii *Plemięta. Średniowieczny gródek*

w ziemi chełmińskiej pod redakcją Andrzeja Nadolskiego (1985). Z okazji 120-lecia grudziądzkiego Muzeum w 2005 r. ukazała się monografia *Plemięta. Wieżowa siedziba rycerska z XIV-XV wieku w ziemi chełmińskiej* przybliżająca w popularnej formie wiedzę o odkryciach archeologicznych w Plemiętach. Do jej przygotowania udało się nakłonić przyjaciół grudziądzkiego Muzeum, będących w latach 70. aktywnymi uczestnikami badań wykopaliskowych w Plemiętach – prof. Andrzeja Kolę i dr. Gerarda Wilke, pracowników ówczesnego Instytutu Archeologii i Etnografii UMK. Wydanie tej monografii było możliwe dzięki finansowemu wsparciu Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej i Muzeum Prus Zachodnich mającego siedzibę w Münster.

Niezwykle bogactwo inwentarza zabytkowego z wnętrza wieży rycerskiej w Plemiętach, mimo upływu czterdziestu lat od jego odkrycia, jest nadal przedmiotem wielkiego zainteresowania zarówno archeologów, jak i historyków. Fascynuje także licznych miłośników przeszłości regionu, odwiedzających sale grudziądzkiego Muzeum.

CASTRUM CLEMENTUS

Ze źródeł pisanych wynika, że Plemięta już w XIII w. były własnością rycerską. O istnieniu w tej miejscowości grodu informuje kronikarz krzyżacki Piotr Dusburg w swym dziele ukończonym w 1326 r.

Z tej najstarszej wzmianki o grodzie w Plemiętach „castrum Clementus” (gród Klemensa) dowiadujemy się, że Prusowie (Sudawowie) pod wodzą Skomanda podczas niszczycielskiego najazdu na ziemię chełmińską – najprawdopodobniej w 1277 r. – doszczętnie spalili gród w Plemiętach. Napastnicy zabili stu mężczyzn, a kobiety i dzieci uprowadzili. Przekaz Dusburga jest jedynym źródłem średniowiecznym wzmiankującym o istnieniu w Plemiętach grodu. Z innych zachowanych źródeł pisanych można wnioskować tylko o niektórych średniowiecznych posiadaczach tej majątności rycerskiej.

Kamienica przy ul. Rybackiej 11A w Grudziądzu

Rys. Grzegorz Rygielski

Dorota Lichnerowicz

HARCERSTWO W GRUDZIĄDZU W LATACH 1914-1920

Zapoczątkowany w Wielkiej Brytanii w 1907 r. skauting, szybko stawał się popularny poza Wyspami. Jego twórca, Robert Stephenson Smyth Baden-Powell, baron of Gilwell nie przewidział, że jego pomysł na wychowanie młodych ludzi przekroczy granice państw i dotrze na wszystkie kontynenty, a myśl i skautowe idee będą żywe i atrakcyjne przeszło 100 lat od ich narodzin.

Początki skautingu na ziemiach polskich sięgają lat 1908-1910. Jednak polska młodzież na Pomorzu musiała trochę poczekać na harcerską przygodę.

Organizacją, która przyczyniała się w bardzo dużym stopniu do rozpowszechniania wieści o skautingu, było Towarzystwo Tomasza Zana (TTZ). Na Pomorzu Towarzystwo skupiało nieliczną młodzież polską szkół średnich, która żyła tradycjami wileńskich filomatów i filaretów. Członków stowarzyszenia nazywano później filomatami pomorskimi. Kółka działały w gimnazjach w Chojnicach, Chełmnie, Wejherowie, Wałczu, Brodnicy, Grudziądzu i innych miastach.

Towarzystwo Tomasza Zana organizowało corocznie dla zrzeszonej młodzieży wycieczki do Krakowa, Wieliczki i innych miejscowości Galicji. W okresie rodzenia się polskiego skautingu, właśnie podczas tych kilkutygodniowych wycieczek, filomaci pomorscy zetknęli się z ideą nowego ruchu. Pierwsze, niezbyt jasne, wiadomości o tajnym skautingu przywiózł Bronisław Sowiński, gimnazjalista z Chojnic (w Polsce niepodległej był m. in. kapelanem przy Więzieniu Centralnym w Grudziądzu).

Informacje o ruchu i jego założeniach rozpowszechniały się na terenie Pomorza właśnie w kołach Towarzystwa Tomasza Zana. Jak wspominał Stefan Łukowicz, organizator drużyny skautowej w Chojnicach, nie zachowały się żadne dokumenty z tego okresu, gdyż w obawie przed niemieckimi represjami nie tworzono nawet spisu członków według pseudonimów, nie mówiąc o protokołach ze spotkań. Praca odbywała się w trudnych warunkach: dyrekcje szkół, żandarmi, agenci policji pruskiej tępiли najmniejsze przejawy polskości.

Drużyny skautowe powstawały z inicjatywy uczestników wycieczek do Galicji, zawsze przy kołach TTZ. Ze względu na to, iż pomorscy skauci oprócz samokształcenia, organizowali zajęcia terenowe rozwijające sprawność fizyczną, istniało duże zagrożenie ze strony pruskiego zaborcy. Sytuację drużyn pogarszały niekorzystne stosunki ludnościowe – w niektórych ośrodkach miejskich ludność narodowości niemieckiej zdecydowanie przeważała. Dlatego tak trudna i niebezpieczna była praca tajnych drużyn skautowych na Pomorzu.

Pierwsza pomorska drużyna skautowa powstała w Chojnicach, 5 września 1911 r. pod komendą Stefana Łukowicza i liczyła dwadzieścia osób.

W latach 1912-1913 inicjatywę organizowania drużyn skautowych wykazał opiekun Towarzystwa Tomasza Zana na Pomorzu z ramienia Związku Młodzieży Polskiej „Zet” – Szczepan Gracz. Z jego zachęty powstały drużyny tajnego skautingu w Brodnicy, Chełmnie, Świeciu nad Wisłą, Nakle, Grudziądzu. Był także wielkim propagatorem wycieczek na Kaszuby, Warmię i Mazury, których celem były kontakty z miejscową ludnością i krzewienie wśród niej polskości.

W swej relacji z powstania i istnienia tajnego skautingu przy kołach Towarzystwa Tomasza Zana na Pomorzu, Szczepan Gracz twierdzi, że jako komisarz, zakładając koło w Grudziądzu, zobowiązał Makowskiego i księdza Łęgę do zorganizowania tajnego skautingu. Natomiast Stefan Łukowicz podaje, iż Tajny Skauting w Grudziądzu zorganizował na przełomie 1912 i 1913 r. Marian Grodzki. W sierpniu 1912 r. wyjechał on w grupie 40 Pomorzan na wycieczkę do Galicji. W Nowym Sączu przeszedł przeszkolenie wojskowe w miejscowej Polskiej Drużynie Strzeleckiej, a następnie ukończył kurs instruktorski w Skolem (Karpaty Wschodnie). Tam

zapoznał się z podręcznikiem Andrzeja Małkowskiego *Scouting jako system wychowania młodzieży*.

Po powrocie do Grudziądza rozpoczął przygotowania do założenia drużyny skautowej. Podczas wakacji latem 1913 r. grudziądzkie koło Towarzystwa Tomasza Zana zorganizowało wycieczkę na Warmię i Mazury, a na początku 1914 r. udało się wreszcie Marianowi Grodzkiemu założyć drużynę skautową w Grudziądzu – on też objął funkcję drużynowego (według innych źródeł dopiero latem 1914 r. M. Grodzki odbył wspomniane kursy).

Nie są znane bliższe szczegóły działalności drużyny. W czasie letnich wakacji w lipcu 1914 r. była ona współorganizatorem wycieczki na Warmię i Mazury – wraz z drużynami z Chełmna i Świecia. Wycieczka dostarczyła wielu wrażeń: jej uczestnicy w drodze na Warmię i Mazury zwiedzili w Grudziądzu zakłady graficzne Wiktora Kulerskiego, zatrzymali się także na polach bitwy stoczonej z zakonem krzyżackim pod Grunwaldem. Dalej trasa wiodła przez Szczytno, Pisz, Ełk, jeziora – Śniardwy i Mamry, a następnie z Giżycka do Olsztyna. Wszędzie korzystali z gościnności przeważnie polskich dworów i plebanii.

Grudziądz reprezentował na tej wycieczce Bolesław Wardziński. Zachowała się fotografia uczestników wyprawy, wykonana przez polskiego fotografa w Szczytnie.

O początkach grudziądzkiego harcerstwa tak pisano w 1936 r.:

Jeszcze Grudziądz się miotał w okowach zaborcy, a już kiełkować zaczęło zdrowe ziarno idei harcerskiej. Było to w 1914 roku, krótko, bo zaledwie cztery miesiące przed wybuchem wojny światowej. Dh Grodecki [właściwie: Grodzki] (obecnie zamieszkały w Poznaniu, major 67. pp.) zorganizował zawiązek drużyny męskiej. Wojna przez pobór harcerzy zniszczyła świetnie się zapowiadające żniwo.

Ta pierwsza grudziądzka drużyna skautowa działała około pół roku i uległa rozwiązaniu z chwilą wybuchu I wojny światowej. Jej drużynowy wyjechał na stałe z Grudziądza, wielu członków drużyny powołano do wojska. Na przeszło dwa lata zamarła praca skautowa w Grudziądzu, podobnie jak w większości miejscowości Pomorza.

W miarę upływu czasu i coraz większych szans na powstanie niepodległego państwa, odradzał się ruch skautowy, znacznie bogatszy w treści i formy działania niż skauting z pierwszego okresu. Podstawowym

celem jego działania była niepodległość Polski, a gdy już w 1918 r. stała się ona faktem – ruch ten dążył do wyswobodzenia Pomorza, pozostającego nadal pod panowaniem pruskim.

W 1916 r. w Grudziądzu wznowiło działalność koło Towarzystwa Tomasza Zana. Jego przewodniczącym został Julian Kulerski. Pierwszymi członkami byli: Czesław Jankowski, Stefan Łaszewski, Zygmunt Łazarewicz, Bolesław Wardziński.

W drugiej połowie 1917 r. Zygmunt Łazarewicz założył wśród gimnazjalistów tajną drużynę harcerską. Prócz typowych zajęć: technik, ćwiczeń skautowych, uczył on druhów języka polskiego, bo nie wszyscy nim poprawnie władali w słowie i piśmie. Od 1919 r. drużyna ta miała swą siedzibę w Domu Polskim, zwanym „Bazarem”.

Ostatnie miesiące panowania pruskiego w Grudziądzu tak zostały później opisane:

Wieczorem wokół nędznych obejść położonych nad Wisłą i na peryferiach miasta, coraz częściej można było zauważyć małe grupki młodzieży.

Policja niemiecka ze wzmocnioną uwagą śledziła owe krótkie zgromadzenia. Raz po raz do głównych władz szły raporty o jakichś nieuchwytnych awanturkach, którzy kręcą jakąś grubszą awanturę. Ale jaką? Na to policmeni niemieccy nie umieli dać odpowiedzi.

Instynkt nie mylił jednak doświadczonych agentów. Mało, że młodzież zaczęła coraz częściej chodzić po mieście, jeszcze często gęsto wychodzono pojedynczo za miasto, tam się grupowano, czymś nieokreślonym zajmowano znowu w przykładowym porządku w pojedynkę wracano do miasta. Coś wisiąło w powietrzu...

Ajenci donosili sumiennie. Wiedziano, że młodzież wita się i żegna słowy „Czuj Duch”! i jeszcze kilka innych drobnych wiadomości.

Ostoją ruchu polskiego w Grudziądzu był Dom organizacji polskich, tak zwany „Bazar”. Tam to prawie dzień w dzień widzieć można było prócz Sokołów – młodzież, która sposobem prowadzenia zgromadzeń dużo się od nich różniła.

Polskość w Grudziądzu coraz więcej dawała znać o sobie. Już nierzadko można było słyszeć na mieście mowę polską. Głośno i otwarcie mówiono o bliskim oswobodzeniu się spod jarzma gwałtu i niewoli (*Przegląd Harcerstwa Grudziądzkiego*, Grudziądz 1935).

23 stycznia 1920 r. do Grudziądza wkroczyły oddziały „błękitnej armii” generała Hallera. W dniu tym na ulicach miasta pojawiła się młodzież

harcerska w zielonych rogatywkach, entuzjastycznie witając przybywające wojsko polskie pod dowództwem generała Stanisława Pruszyńskiego.

W ogólnym podnieceniu w bojowym duchu nadszedł uroczysty dzień dla Grudziądza. 23 stycznia 1920 r. Załogi niemieckiego garnizonu grudziądzkiego w posępnym milczeniu wycofały się z miasta. Jak iskra elektryczna przebiegł zew, że wojsko, wojsko polskie się zbliża.

Daleko, daleko za miastem, na głównym trakcie obecnej ulicy gen. Hallera zaczynał się korowód wyczekujących. Nie czekano długo. Ogromny entuzjazm, poryw szalonego przywiązania do polskości porwał tłumy grudziądzan na widok polskiej konnicy pod wodzą gen. Prószyńskiego [właśc. Pruszyńskiego]. Entuzjazm rósł i potęgował. Dziesiątki organizacji znanych i nieznanych, stało w szpalerach. A dziarscy polscy ułani, jechali z dumą w sercu – rozglądając się po szpalerach. Jedne organizacje były im znane, drugie nie.

Nagle, radość żołnierzy uwidoczniła się silnie na zewnątrz w radosnych okrzykach. Było to na ulicy Radzyńskiej, obecnie Marsz. Focha, naprzeciw teatru. Po obu stronach ulicy stały podwójne szpalery w zielonych czapkach. Było ich dużo. Przeszło stu. To harcerze! Harcerze Grudziądza! Harcerze, w dniu zajęcia Grudziądza stanęli ochotnie do pracy organizacyjnej.

Ich dziełem było przemianowanie niemieckich nazw ulic na polskie brzmienie, co uskutecznił przez zaklejanie germańskich szyldów papierem. Duszą tych prac był dh Kruszewski.

W pierwszych dniach niepodległości młodzież harcerska znacznie się przyczyniła do przywrócenia polskiego oblicza miasta: harcerze zajęli się zdejmowaniem i zaklejaniem niemieckich napisów i szyldów oraz przeprowadzili akcję przemianowania niemieckich nazw ulic na polskie.

W wolnym, polskim Grudziądzu drużyna przyjęła nazwę I Grudziądzkiej Drużyny Harcerzy im. Zawiszy Czarnego.

W latach 1919-1920 tworzone były podstawy późniejszego grudziądzkiego Hufca Harcerzy. Zmieniały się koleje losu prekursorskiej drużyny działającej przy Gimnazjum Królewskim.

W grudniu 1929 r. w raporcie I Grudziądzkiej Drużyny im. Zawiszy Czarnego ówczesny drużynowy podaje, iż drużyna założona została 15 września 1919 r. przez Bolesława Błęckiego, ucznia klasy VI, i w momencie założenia liczyła 40 członków, a podlegała bezpośrednio Komendzie Okręgu w Toruniu (skądinąd wiadomo, iż drużyna ta działała nieprzerwanie od połowy 1917 r.). Początkowo patronem był Stanisław

Szczepanowski. Praca harcerska nie rozwijała się prawidłowo, „ponieważ dh Błęcki nie miał wcale wyrobienia harcerskiego, tak samo nie było zastępowych, którzy by mogli dobrze prowadzić zastępy i wszystko dopiero powoli układało się. Toteż w krótkim czasie dh Błęcki, widząc, iż jest za słaby, aby móc prowadzić drużynę, wystąpił zupełnie z harcerstwa”.

Po owym niefortunnym drużynowym pieczę nad grudziądzkimi harcerzami przejęła kobieta – druhna Janina Karpińska, przybyła z Kijowa. Pełniła jednocześnie funkcję Komendantki Obwodu – nie było w tym momencie w Grudziądzu odpowiedniego mężczyzny na to stanowisko.

Okres przewodzenia druhny Janiny Karpińskiej to czas pomyślnego rozwoju drużyny. Posiadając prawdopodobnie doświadczenie skautowe z Kijowa, zorganizowała w Grudziądzu kurs zastępowych, dzięki któremu uzyskano kilku dobrze przygotowanych funkcyjnych, bardzo pomocnych w organizowaniu pracy drużyny. Ponadto w zastępach odbywały się kursy na III stopień (najniższy stopień harcerski). Nie posiadając swej izby, drużyna korzystała w czasie zbiórek z pomieszczenia Komendy Obwodu.

Jak wynika z późniejszego rocznego raportu drużyny, w okresie pełnienia funkcji drużynowej przez druhnę Janinę Karpińską, drużynie patronował Tadeusz Kościuszko, a sama drużyna była koedukacyjna. Z niej to powstała I Grudziądzka Drużyna Harcerek im. Tadeusza Kościuszki (później im. Bałki Wołodyjowskiej).

Przyczyną takiego stanu rzeczy było pewnie to, iż drużyna działała przy gimnazjum, które w tym czasie było jeszcze koedukacyjne; ponadto brakowało odpowiednio przygotowanej kadry do prowadzenia tak harcerzy, jak i harcerek.

Przybycie do Grudziądza Wojska Polskiego i założenie garnizonu przyczyniło się znacznie do spolszczenia miasta. Wraz z oficerami przybyły ich rodziny, często mające wcześniejszy kontakt ze skautingiem we Lwowie i innych miastach Galicji. Ponadto osiedlała się tu inteligencja z południowo-wschodniej Polski, niezbędna do prawidłowego funkcjonowania miasta: adwokaci, nauczyciele, urzędnicy, lekarze. W parze z przyrostem polskiej ludności Grudziądza, następował też rozwój liczny harcerstwa.

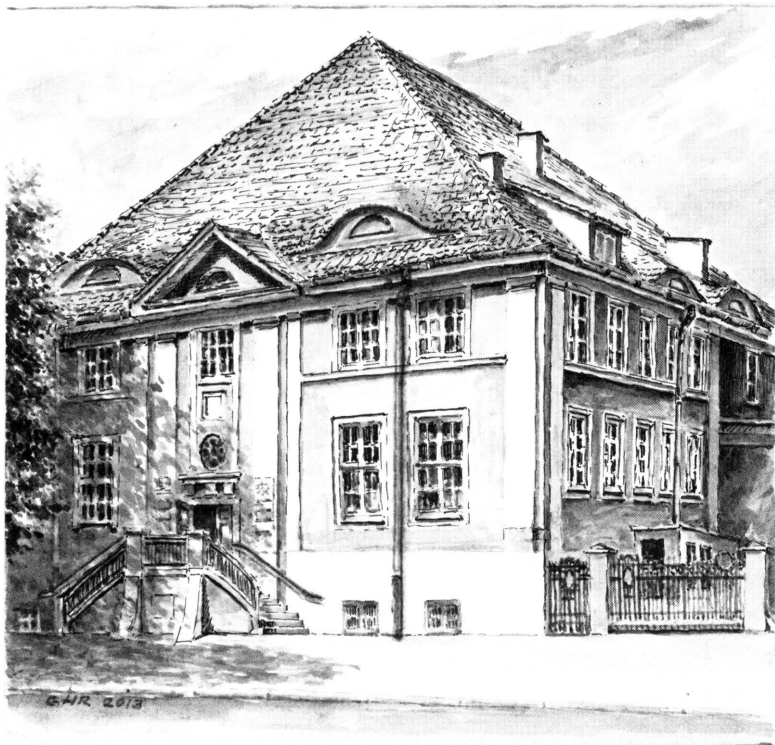
Oficerowie i podoficerowie miejscowych jednostek wojskowych włączali się do organizowania pracy harcerskiej.

3 stycznia 1920 r. drużna Karpińska opuściła Grudziądz. Po niej drużynowym harcerzy z gimnazjum został druż Aleksander Wojno – żołnierz piechoty. Bardzo starał się podwyższyć poziom pracy drużyny. Z książek ofiarowanych przez harcerzy utworzył biblioteczkę zawierającą około 200 tomów. Wśród pierwszych harcerzy wymienia się drułów: Józefa Kisielewskiego, Zbigniewa Wagnera, Tyneckiego, Murawskiego, Ładosia, Eklerta, Migawę, Reszutę, Kunerta. To także moment, kiedy usamodzielnili się harcerki: na początku roku szkolnego 1920/21 dyrektorką gimnazjum żeńskiego została dr Maria Lewicka. Dzięki jej opiece oraz nauczycielki gimnazjum Anny Makowskiej, harcerstwo na terenie szkoły rozwijało się bardzo pomyślnie. Drużyna, którą po pierwszej drużynowej objęła drużna Zofia Wojtkówna, liczyła 116 harcerek.

Ze względu na krwawe wydarzenia 1920 r., w drużynie dziewcząt powstało pogotowie, w skład którego wchodziło sześć harcerek-sanitariuszek. Miały one pod swoją opieką 14 rannych żołnierzy-harcerzy. Komendantką pogotowia była drużna Bolesława Duczyńska.

Kolejnym drużynowym chłopców, po druż Aleksandrze Wojno, został druż Władysław Ruszkowski, podporucznik WP. W 1920 r. powstały z inicjatywy Ruszkowskiego nowe drużyny: przy Państwowej Szkole Budowy Maszyn, Seminarium Nauczycielskim, Gimnazjum Matematyczno-Przyrodniczym, szkole powszechnej przy ul. Brackiej oraz pozaszkolna z młodzieży rzemieślniczej. Ponadto dr Maria Lewicka dała się też namówić w 1922 r. do objęcia kierownictwa Komendy Żeńskich Drużyn Harcerskich Okręgu Pomorskiego. Jej znajomość terenu i oddanie idei dało silną podbudowę żeńskiemu harcerstwu w mieście. W tym okresie Grudziądz był siedzibą Komendy Okręgu Pomorskiego (drużyn żeńskich). To także okres skonkretyzowania harcerskich form organizacyjnych dzięki utworzeniu Komendy Hufca Harcerzy (wówczas Komenda Obwodu – drużyn męskich).

Pierwsze lata trudnej pracy dały trwałe podstawy do późniejszej działalności grudziądzkiego Hufca Harcerek i Hufca Harcerzy ZHP. (cdn)

Kamienica przy ul. Chełmińskiej 104 w Grudziądzu

Rys. Grzegorz Rygielski

Jerzy Krzys

UTRACONY TRYPTYK

Do dziś nie wiadomo co się stało z oryginalnym nabytkiem Centrum Wyszkożenia Kawalerii w Grudziądzu. Latem 1939 r. CWK wzbogaciło się o monumentalny tryptyk autorstwa słynnego malarza-batalisty Jerzego Kossaka. Na trzech samodzielnych obrazach odtworzono główne fazy przebiegu legendarnej bitwy kawaleryjskiej pod Komarowem stoczony 31 sierpnia 1920 r. Dzieło zaginęło podczas zawieruchy wojennej. Jest mało prawdopodobne, żeby zostało wywiezione w ramach ewakuacji CWK do Garwolina.

Twórca tryptyku Jerzy Kossak (ur. 11 września 1896 r. w Krakowie – zm. 11 maja 1955 r. także w Krakowie), wywodził się ze słynnej rodziny malarzy i literatów. Niezwykły talent odziedziczył po dziadku Juliuszu i ojcu Wojciechu Kossakach. Dodać trzeba, że jego siostrami były poetka Maria Jasnorzewska-Pawlikowska i pisarka satyryczna Magdalena o pseudonimie *Samozwaniec*, a kuzynką powieściopisarka Zofia Kossak-Szczucka.

W twórczości wymienionej trójki mistrzów pędzla przejawiała się wielka miłość do kawalerii, koni i niezwykła biegłość oraz artyzm w odtwarzaniu rumaków, zwłaszcza w galopie i w boju. Sam Jerzy Kossak miał długoletnią styczność z wierzchowcami – służył bowiem w kawalerii (austriackiej jako porucznik na froncie włoskim podczas I wojny światowej), ponadto przez wiele lat posiadał własnego konia i uczestniczył w różnych imprezach jeździeckich, myśliwskich i militarnych. Z talentem i upodobaniem malował więc szczególnie sceny z życia wojskowego i bitwy z udziałem kawalerzystów i ich wspaniałych rumaków. Szeroko znane są jego obrazy wojenne z czasów napoleońskich, bojów legionowych i wojny polsko-sowieckiej.

Szczególną uwagę artysty, w 1938 r., przyciągnęła zwycięska bitwa sześciu pułków ułańskich z przeważającymi siłami – dwudziestoma pułkami – sowieckiej 1. Armii Konnej na polach pod Komarowem koło Zamościa. Uwiecznił ją na trzech olbrzymich płótnach (każde długości 8 m i wysokości 4,52-4,83 m), apoteozujących polską kawalerię.

Tryptyk zamówiło CWK za komendantury płk. Tadeusza Komorowskiego, albowiem najważniejszym miejscem dla niego była Grudziądzka Alma Mater Equitum w stolicy polskiej kawalerii, słynącej z kompleksu szkół wojskowych, szkolących i wychowujących w duchu patriotycznym liczne roczniki przyszłych oficerów. Obrazy umieszczono na głównej ścianie w odrębnej Sali Honorowej Szkoły Podchorążych Kawalerii, poświęconej najnowszej historii polskiej kawalerii. Tryptyk niedługo zdobił tę salę i nie utrwalił się we wspomnieniach ani kadry, ani podchorążych. Kilka tygodni później wybuchła wojna i tak wspaniałe dzieło gdzieś przepadło, zagarnięte prawdopodobnie przez Niemców. Szczegółowe losy nie są znane. Na szczęście zachowały się dodatkowe repliki, namalowane w pracowni Jerzego Kossaka. Repliki dotyczą obydwóch skrzydeł bocznego tryptyku. Można je oglądać w Gabinetce Sztuki Muzeum im. Lubomirskich w Ossolineum we Wrocławiu. Część centralną znamy teraz tylko z dokładnej reprodukcji fotograficznej.

Odtworzono więc dokładnie na odbitkach cenne dzieło, które niegdyś znajdowało się w Grudziądzu. Gdyby tryptyk kawaleryjski ocalał z zawieruchy II wojny światowej, jakże pięknie zdobiłby dziś Salę Tradycji Jazdy Polskiej grudziądzkiego Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi.

Boje o wzgórze 255

Szarża na sowiecką obsadę wzgórza oznaczonego na mapach wojskowych numerem 255 i jego poranne zdobycie przez 2. Pułk Szwoleżerów Rokitniańskich z VII Brygady Jazdy. Wzgórze to, na skraju lasu, dawało daleki wgląd na okolicę, na jeszcze zamglone pola Woli Śniatyckiej, aż po widniejący z dala Komarów z charakterystyczną wieżą kościelną. Jak widać, bolszewicy uciekają galopem w popłochu do lasu, razem z zaprzęgiem trójkonnej taczanki. Tylko jeden z nich, na siwym koniu, puściwszy wodze, składa się do strzału z karabinu. Ale w niego już celuje z pistoletu oficer szwoleżerów. Pozostali atakujący Polacy mają wzniesione szable, gotowe do

Lewe skrzydło tryptyku

Fot. ze zbiorów autora

zadawania ciosów. Tak plastycznie przedstawiono decydujący atak „białych szwoleżerów”, rozpoznawalnych po białym kolorze otoków okrągłych czapek, ufixowanych paskami pod brodą. Tym pułkiem z przeszłością legionową dowodził wówczas rtm. Rudolf Rupp. Ciężkie boje o utrzymanie wzgórza toczyły się przez wiele godzin. (lewe skrzydło tryptyku)

Wsparcie szwoleżerów

Około godziny 10, dowództwo polskie było zmuszone wesprzeć ciężko walczących na wzgórzu 255 szwoleżerów. Zadanie to miał wykonać świeżo przybyły na pole bitwy, po dwudziestokilometrowym porannym marszu, 9. Pułk Ułanów Małopolskich, rozpoznawalny po amarantowych otokach rogatywek. Dowódca pułku mjr Stefan Dembiński (późniejszy długoletni dowódca 18. Pułku Ułanów Pomorskich) poderwał pułk do szarży na zgrupowanie nieprzyjacielskie, usiłujące zdobyć bronione wzgórze. Widzimy więc galopujące pododdziały pułku do walki wręcz z wyciągniętymi do boju szablami oraz pochylonymi lancami. Dlatego ułani szarżując, mają karabiny przerzucone przez plecy. Wiejską drogą pędzi trójkonny zaprzęg pułkowej taczanki, a konie pogania jeszcze jej woźnica. Szarżę Polaków wspiera ogień okopanej na sąsiednim wzgórzu baterii artylerii konnej. Walki trwały jeszcze cały dzień. (centralne skrzydło tryptyku)

Centralna część tryptyku

Fot. ze zbiorów autora

Rozstrzygająca szarża

Już o zmroku bitwę rozstrzygnęła brawurowa szarża 8. Pułku Ułanów ks. Józefa Poniatowskiego pod dowództwem rtm. Kornela Krzeczunowicza. Ułani z żółtymi otokami rogatywek uderzyli zmasowanie na główne siły nieprzyjacielskie i tak, jak przy dawnych atakach husarii, przełamali sowieckie szyki i wdarli się aż na tyły oraz stanowisko dowodzenia korpusem. Wróg rozpoczął paniczny odwrót, a Polacy stali się tym samym zwycięzcami i panami placu boju. Szarżę wspierali inni ułani ze wzgórza ogniem karabinów ręcznych i maszynowego z taczanki. (prawe skrzydło tryptyku)

Triumf pod Komarowem

Zwycięstwo pod Komarowem było dopełnieniem triumfu odniesionego pod Warszawą. Po stronie polskiej walczyła 1. Dywizja Jazdy licząca 1500 żołnierzy, około 70 ciężkich karabinów maszynowych i 16 dział. Od 12 tygodni była ona w nieustannej walce z armią Budionnego, która słynęła z ogromnego okrucieństwa i mordowania ludności cywilnej. Dywizja wchodziła, od 24 sierpnia 1920 r., w skład Grupy Pościgowej gen. Stanisława Hallera. Właściwy marsz na Komarów rozpoczął się 29 sierpnia i prowadził

przez Waręż i Tyszowce. Natomiast przez Łaszczów, Wożuczyn, Siemierz i Wólkę Łabuńską maszerowała 13. Dywizja Piechoty wchodząca w skład 1. Dywizji Jazdy.

1. Armia Konna Siemiona Budionnego składała się z czterech Dywizji Kawalerii i Brygady Specjalnej, liczących ponad 6000 żołnierzy, około 350 ciężkich karabinów maszynowych i około 50 dział. Oddziałami dowodzili m.in. przyszli sowieccy marszałkowie – Kliment Woroszyłow i Siemion Timoszenko.

Krwawa bitwa pod Komarowem, okupiona około trzystoma poległymi i rannymi polskimi ułanami, odmieniła losy wojny. Powstrzymano natarcie sowieckiej 1. Armii Konnej, idącej z odsieczą wojskom Tuchaczewskiego, i która zadała tyle strat Wojsku Polskiemu. Historycy wojskowości podkreślają, że to była największa bitwa kawaleryjska nie tylko w wojnie polsko-bolszewickiej, ale w całym XX w. W dodatku była ostatnią taką bitwą jazdy w dziejach światowej kawalerii, kiedy walczono wręcz w bezpośrednim starciu, przeważnie bronią sieczną (szablami), a więc zadając ciosy, cięcia lub pchnięcia lub je odparowując tak, jak to przez wieki walczyli nasi konni rycerze. Armia Biudionnego straciła dwie trzecie swego stanu osobowego, ok. 4000 żołnierzy. Jej siła została złamana i więcej już jej nie odzyskała.

Prawe skrzydło tryptyku

Fot. ze zbiorów autora

Jerzy Kossak odtworzył wspaniale trzy najważniejsze epizody walki, a więc główne szarże pułków VII Brygady Jazdy, decydujące o sukcesach całej bitwy. W niej brała też udział VI Brygada Jazdy, a w jej składzie walczył 12. Pułk Ułanów Podolskich, dowodzony przez rtm. Tadeusza Komorowskiego, późniejszego komendanta CWK. Całość polskich sił kawaleryjskich pozostawała pod rozkazami płk. Juliusza Rómmla.

* * *

Od kilku lat, w ramach obchodów Święta Kawalerii, na polach Woli Śniatyckiej można oglądać 31 sierpnia rekonstrukcję tej sławnej bitwy.

Adam Stenzel

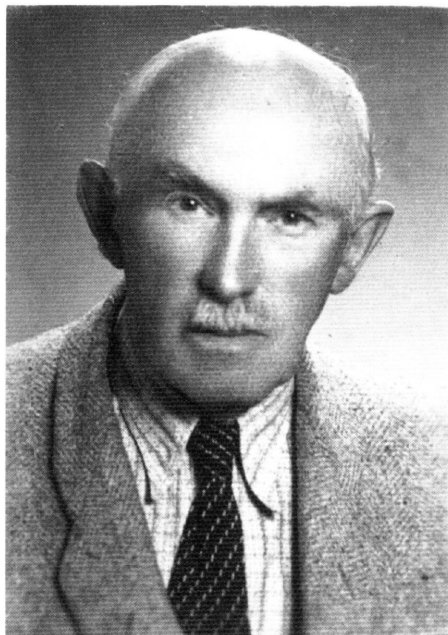
NESTOR FARMACEUTÓW

W sierpniu 2014 r. minie 140. rocznica urodzin Jana Stenzla seniora – nestora grudziądzkich farmaceutów, działacza społecznego, gospodarczego i politycznego. Był właścicielem znanej apteki Pod Łabędziem na Rynku.

Jan Stenzel przyszedł na świat w austriacko-niemieckiej rodzinie urzędniczej osiadłej w Galicji, w pierwszej połowie XIX w., która dość szybko się spolszczyła. Urodził się 21 sierpnia 1874 r. we Lwowie. Był synem nadinspektora i dyrektora ruchu Uprzywilejowanej Kolei Galicyjskiej arcyksięcia Albrechta Habsburga we Lwowie – Jana Stenzla (1847-1915) oraz pochodzącej z Wiednia Austriaczki – Marii Rozalii, Józefiny Lipp (1856-1920).

Dziadek Jana Stenzla – także Jan (1808-1891), w latach 1841-1856 jako poddany cesarza Austro-Węgier Franciszka Józefa I sprawował w Gorlicach urząd syndyka sądowego, tzn. posiadał uprawnienia do osądzania ludności z niższych warstw społecznych. Później był m.in. burmistrzem Sambora (1859-1873), a następnie radcą Cesarsko-Królewskiego Sądu Galicyjskiego we Lwowie.

Jan Stenzel senior (ur. 1874) miał liczne rodzeństwo. Byli to: Józef (1875-1935) – właściciel majątku ziemskiego Gonczarycha na Wołyniu, Eugeniusz (1878-1897), Adolf (ur. 1879 – zmarł jako 17-dniowe niemowlę), Antoni (1882-1944), Leon (ur. ?-1939), Maria (1886-1950) – żona lwowskiego doktora praw i filozofii Tadeusza Kudelki, Elżbieta (ur. ?-1935) – późniejsza żona znakomitego lwowskiego architekta Henryka Zaremby, jednego z głównych bohaterów słynnej w 20-leciu międzywojennym historii kryminalnej znanej w całej ówczesnej Polsce jako tzw. sprawa Gorgonowej

Jan Stenzel (1874-1951)

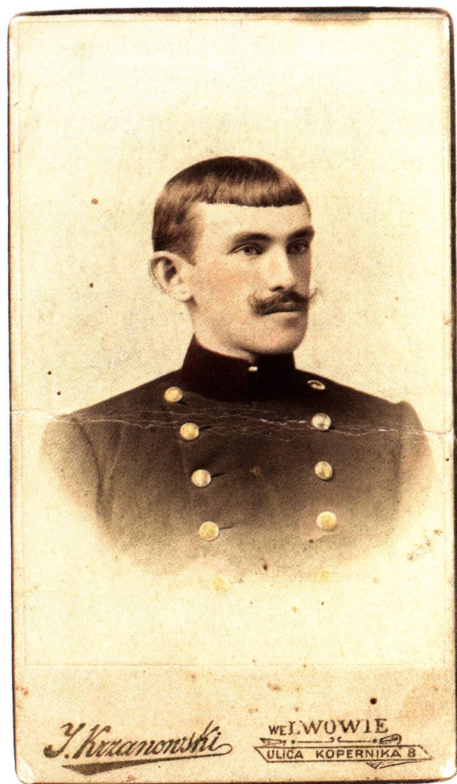
Fot. ze zbiorów autora

oraz Rudolf (1884-1955) – doktor nauk medycznych, ksiądz i członek zakonu bonifratrów w Krakowie.

Pierwsze nauki Jan Stenzel pobierał we Lwowie, gdzie około 1890 r. zdał maturę. W 1894 r. ukończył z wynikiem *valde bene* (bardzo dobry) studia farmaceutyczne na Uniwersytecie im. Króla Jana Kazimierza, uzyskując tytuł magistra farmacji. Bezpośrednio po studiach odbył obowiązkową roczną służbę wojskową w armii austriackiej, po czym zaliczył staż aptekarski w Kałuszu. Pod koniec 1896 r. Jan Stenzel posiadał już uprawnienia do samodzielnego prowadzenia apteki. Rok później (1897) nabył aptekę Pod Cesarskim Orłem w Rohatynie nieopodal Lwowa, gdzie niemal jednocześnie przez kolejne 19 lat piastował urząd burmistrza. Aptekę prowadził sam, mając okresowo tylko jednego pracownika. W wolnych chwilach pracował społecznie m.in. w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”, którego był prezesem. Jako burmistrz założył w Rohatynie nawet kino.

Po wybuchu I wojny światowej Jan Stenzel jako poddany cesarza został wcielony do austriackiego wojska. Początkowo pracował w aptece wojskowej w Wiedniu, a po godzinach również w Prater Apotheke. W marcu

1915 r. wysłano go na front włoski do służby medycznej. Na początku 1916 r. zwolniono go z wojska. Powodem było pełnienie przez niego funkcji burmistrza w Rohatynie. W 1917 r. został jednak ponownie powołany do cesarsko-królewskiej armii. Tym razem skierowano go do służb medycznych na front austriacko-turecki z dowództwem w Istambule. Tam doczekał się upragnionego końca wojny, rozpadu monarchii austro-węgierskiej i odzyskania przez Polskę niepodległości. W Istambule Jan Stenzel prowadził jeden z nielicznych wówczas zakładów fotograficznych i przebywał tam do początku 1920 r., kiedy to we Lwowie zaczęła poważnie chorować jego matka Maria. Z tego powodu zdecydował się na powrót do Rohatynia i ponowne prowadzenie apteki. W Rohatynie nadal wiódł ustabilizowane życie aptekarza i pewnie tak by pozostało, gdyby nie

Jan Stenzel senior w mundurze armii austriackiej, 1895

Fot. ze zbiorów autora

przypadek czy może raczej przeznaczenie. Wiosną 1920 r. pojechał bowiem do Grudziądza w odwiedziny do swoich znajomych, których poznał jeszcze w Rohatynie. To u nich zapoznał przebywającą także w gościnie lwowiankę, pannę Stefanię Haase. Kupidyn zrobił swoje. Wkrótce Jan Stenzel podjął decyzję o ślubie i jednocześnie kupnie apteki Pod Łabędziem w Grudziądzu, którą nabył 18 września 1920 r. od Niemca Wilhelma Bendhacka. Ceremonia zaślubin odbyła się w kwietniu 1921 r. w Kulparkowie pod Lwowem, gdzie mieszkała wybranka Jana. Pan młody miał wówczas 47, a panna młoda 25 lat.

Stefania Haase (1896-1967) była córką Leopolda – lwowskiego lekarza weterynarii i pochodzącej z rodziny ziemiańskiej – Heleny, z domu de Branden Kohlberger. W 1922 r. Jan Stenzel by spełnić marzenia swojej młodej żony, zakupił dla niej w Nowej Wsi pod Grudziądem skromny dworek z niewielkim parkiem oraz 104 ha gruntów rolnych. Jeszcze tego samego roku, 8 maja, na świat przyszło ich jedyne dziecko – syn, który zgodnie z rodzinną tradycją, jako pierworodny, otrzymał imię Jan.

Jan Stenzel senior był znaną i szanowaną osobistością Grudziądza. W latach międzywojnia mocno angażował się na płaszczyźnie zawodowej, społecznej, gospodarczej i politycznej. Był członkiem oraz aktywnym działaczem wielu organizacji, m.in. Bractwa Kurkowego, Związku Ziem Zachodnich, Oddziału Pomorskiego Polskiego Powszechnego Towarzystwa Farmaceutycznego (PPTF), a także prezesem grudziądzkiej Kasy Stefczyka i Okręgowej Mleczarni oraz prezesem PCK na powiat grudziądzki.

W zbiorach grudziądzkiego regionalisty Marka Prabuckiego zachowała się notatka z „Dziennika Bydgoskiego” z 1936 r., w której to czytamy:

[...] Zjazd Gospodarczy Gminy Grudziądz powziął swego czasu postanowienie stworzenia Gminnego Ośrodka Zdrowia, w którym by obywatele gminy otrzymali bezpłatną pomoc i poradę lekarską. Zrealizowaniem tego planu zajął się ówczesny wiceprezes Rady Powiatowej BBWR, lekarz powiatowy p. dr Lachowski [...]. W pierwszej linii podkreślić należy obywatelski czyn p. Stanisława Kaźmierskiego, osadnika w Turznicach, który po przeprowadzeniu potrzebnego remontu oddał do dyspozycji dwa obszerne pokoje [...]. W niedzielę właśnie odbyło się pierwsze nabożeństwo na intencję tej placówki [...]. Wśród gości, którzy na tę uroczystość przybyli zauważyliśmy: pp. wicestarostę Belinę, mgr. Jana Stenzla, p. Bałukową, red. Gańczę, kap. Michniewicza, p. Stenzlową i innych. Poświęcenia dokonał [...] ks. proboszcz Fiszedler z Błędowa, poczem przewodniczący Czerwonego Krzyża na

powiat grudziądzki, p. mgr Stenzel wygłosił okolicznościowe przemówienie, wyrażając podziękowanie i uznanie organizatorom [...].

Jan Stenzel został wybrany do powołanego w kwietniu 1937 r. prezydium grudziądzkiego obywatelskiego komitetu Funduszu Obrony Narodowej (FON). Marszałkiem miejscowego oddziału wybrano wówczas komendanta garnizonu Grudziądz, generała Sawickiego, a ławnikami: pp. starostę Klotza, prezydenta miasta Józefa Włodka, prezesa Towarzystwa Kupców Samodzielnych Pawła Witkowskiego, ks. dr. Pastwę oraz prezesa Mollina. Pieniądze pozyskane ze zbiórek publicznych Jan Stenzel przekazał 15 października 1938 r. przebywającemu w Grudziądzu z okazji 15-lecia Centrum Wyszkożenia Kawalerii, Marszałkowi Polski, Edwardowi Rydzowi-Śmigłemu. Za swoją działalność Jan Stenzel był wielokrotnie odznaczany, m.in. otrzymał Złoty Krzyż Zasługi (1937) i Odznakę Honorową II stopnia PCK (1937).

Również żona Jana Stenzla, Stefania, udzielała się społecznie. W latach 30. była aktywną działaczką Koła Ziemianek Pomorskich. Ponadto z upodobaniem organizowała w Nowej Wsi zjazdy edukacyjne dla poleskich

Apteka Pod Łabędziem Jana Stenzla, 1925

Fot. ze zbiorów autora

ziemian i włościan, propagując nowoczesne jak na owe czasy formy gospodarowania.

Apteka na Rynku świetnie prosperowała. Jej najbardziej znanym wyrobem był krem oraz mydło o nazwie Benegnina. Jan Stenzel wytwarzał te produkty według receptury swojego kuzyna, właściciela apteki Mariackiej we Lwowie – dr. Stefana Stenzla. We Lwowie krem nazywano „wschodnią pastą piękności”, a w Grudziądzu reklamowano, że odświeża i wydelikaca cerę, a także usuwa piegi, plamy i wyrzuty. Krem kosztował 2 zł, a mydło 1,50.

Wielką pasją Jana Stenzla było łowiectwo. W przygotowywanej do druku publikacji na temat historii łowiectwa ziemi chełmińskiej, jej autor dr Jacek Lewicki napisał:

[...] w latach 20. Jan Stenzel senior był jednym z najstarszych stażem łowieckim członków słynnego Pomorskiego Klubu Myśliwskiego (PKM), który powstał w Grudziądzu już we wrześniu 1920 r. [...]. W Pomorskim Klubie Myśliwskim, w latach 20. i 30. XX wieku Jan Stenzel pełnił wiele funkcji organizacyjnych. Był zastępcą

Opakowanie po kremie Benegnina wytwarzanym przez Jana Stenzla

Fot. ze zbiorów autora

podłowczego, wieloletnim łowczym, wiceprezesem oraz prezesem PKM w Grudziądzu. Pełniąc wszystkie te funkcje, był nie tylko zwykłym uczestnikiem lub gospodarzem wielu polowań, lecz także organizatorem licznych klubowych zawodów strzeleckich oraz fundatorem nagród dla najlepszych strzelców. Sam również miał nie byle jakie „oko”. W sierpniu 1924 r. stanął bowiem na najwyższym podium, zdobywając puchar grudziądzkiego Magistratu, w zorganizowanym w Małym Tarnpie konkursie I-go Polskiego Związku Strzelania Bractw Strzeleckich. Podczas zawodów strzeleckich z okazji 10. lecia Klubu, Jan Stenzel zajął natomiast wysokie 3 miejsce (srebrny żeton) w konkursie strzelania kulą (100 m) do sylwetki biegnącego dzika.

W kronikach myśliwskich „Łowca Polskiego” z końca lat 20. XX w. zachowały się liczne opisy wielu polowań – także tych, których uczestnikiem i organizatorem był Jan Stenzel. Oto jeden z nich:

W dniu 18 grudnia 1926 r. polował Klub w Goczałkach oraz na części sąsiedniego terenu Wałdówko. Opolowano razem prawie 400 ha krzaków w 5 kotłach i 1 ławie. Polowanie przygotował i zorganizował doskonale podłowczy p. hrabia Łoś, a kierował nim jego zastępca p. aptekarz Stenzel, ku ogólnemu zadowoleniu uczestników [...].

Po napaści hitlerowskich Niemiec na Polskę, 24 września 1939 r. Jan Stenzel został aresztowany przez grudziądzkie gestapo. Resztę jego rodziny wysiedlono do Generalnej Guberni do Krakowa. Po niespełna trzech miesiącach, 16 grudnia staraniem adwokata Rudki, został uwolniony z więzienia, ale musiał natychmiast opuścić Grudziądz. Po mroźnych w żyłach krew przygodach dotarł do Krakowa, gdzie doczekał końca wojny, administrując apteką Pod Opatrznością.

W maju 1945 r. Jan Stenzel senior wraz z rodziną powrócił do Grudziądza oraz do majątku w Nowej Wsi. Pomimo wielu utrudnień i chronicznego braku leków natychmiast ponownie uruchomił aptekę Pod Łabędziem oraz wpadł w wir działalności społeczno-politycznej i gospodarczej. Wybrano go członkiem Wydziału Rady Powiatu, członkiem Rady Narodowej powiatu grudziądzkiego, prezesem rady nadzorczej spółki „Nasze Zioła” w Grudziądzu, a także ponownie prezesem reaktywowanego Pomorskiego Klubu Myśliwskiego. Ponadto wszedł w skład Okręgowej Izby Aptekarskiej w Bydgoszczy. Za zasługi na odcinku ideowego łowiectwa został odznaczony Srebrnym Medalem Zasługi Łowieckiej.

W styczniu 1951 r. apteka Pod Łabędziem, tak jak wszystkie inne w Polsce Ludowej, została upaństwowiona i przemianowana na Aptekę Społeczną Nr 29. Żeby upodlić jej byłego właściciela, pierwszym kierownikiem tej placówki mianowano jego syna – Jana Stenzla juniora (1922-2003). Jakby tego było mało, rozpoczęły się szykany ze strony UB. Niemal w tym samym czasie Janowi Stenzlowi seniorowi oraz jego synowi jako tzw. elementowi politycznie niepewnemu skonfiskowano broń myśliwską. Nocne głuchoe telefony i często anonimowe pogroźki to była norma. Później nawet Jana Stenzla seniora aresztowano na trzy miesiące, bo nie oddał zboża w terminie. Przygnieciony tymi wydarzeniami i nową komunistyczną rzeczywistością Jan Stenzel senior zmarł 27 września 1951 r. w Klinice Uniwersyteckiej w Warszawie. Został pochowany na cmentarzu parafialnym przy ul. Poniatowskiego w Grudziądzu.

Jan Stenzel junior, w swoich wspomnieniach tak przywoływał z pamięci uroczystości pogrzebowe:

Wiadomość o śmierci mojego ojca w Warszawie lotem błyskawicy obiegła całe miasto. Ówczesny proboszcz ks. Kalinowski zezwolił, aby trumna ze zwłokami została złożona w kościele farnym. Mimo że była to godz. 22:00, ostatnie dni września, połowa Rynku, jak zajechał samochód pogrzebowy z Warszawy wypełniona była ludźmi, jak przy jakiejś uroczystości [...]. Następnego dnia odbył się pogrzeb. Mszę żałobną celebrował ks. kanonik Kalinowski w asyście stryja ks. Rudolfa [...]. Po mszy ruszył kondukt żałobny, który posuwał się powoli ulicami Starą, Wybickiego i Legionów, aż do cmentarza na Tarpnie, gdzie ojciec został pochowany. Karawanem zaprzężonym w dwa na czarno przystrojone konie powoził Kalkowski, nasz dawny pracownik. Na całej trasie konduktu został wstrzymany ruch kołowy, nie kursowały także tramwaje. Ojciec był w Grudziądzu osobą znaną i cenioną, stąd taki manifestacyjny pogrzeb.

Emilia Markot

JÓZEF BŁACHNIO. MUZEALNIK I KRAJOZNAWCA

24 listopada 2012 r. obchodzono w Grudziądzu 100. rocznicę urodzin Józefa Błachnio – muzealnika i popularyzatora dziejów ziemi grudziądzkiej oraz 90-lecie powstania miejscowego oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Z tej okazji w Muzeum odbyła się sesja poświęcona życiu i działalności Józefa Błachnio oraz historii zorganizowanego ruchu turystyczno-krajoznawczego w Grudziądzu. Zaaranżowano również prezentację materiałów i pamiątek związanych z tym zacnym społecznikiem i pierwszym po II wojnie światowej kierownikiem grudziądzkiego Muzeum. W spichrzu nr 9 została odsłonięta i poświęcona tablica upamiętniająca Józefa Błachnio, autorstwa grudziądzkiego rzeźbiarza, artysty plastyka Ryszarda Kaczora.

Józef Błachnio urodził się 21 sierpnia 1912 r. w Symferopolu na Ukrainie – obecnej stolicy Autonomicznej Republiki Krymu. Gdy miał siedem lat jego rodzina podjęła decyzję o przeniesieniu się na teren Polski, by po epizodach w Helenowie, Płońsku i Iłowie osiąść na stałe w Grudziądzu (1922). Swoją edukację rozpoczął w siedmiodziałowej szkole powszechnej, a następnie – w okresie od 1 września 1928 do 19 czerwca 1929 r. – kształcił się w grudziądzkim oddziale Związku Towarzystw Kupieckich na Pomorzu, który organizował Wieczorne Kursy Handlowe. Po kilkuletniej przerwie na pracę rejestratora w kancelarii notarialnej (1929-1933) oraz odbyciu służby wojskowej w latach 1933-1935, kontynuował naukę na Wieczornych Kursach Handlowych w Koedukacyjnym Gimnazjum Kupieckim Izby

Przemysłowo-Handlowej w Grudziądzu. 22 czerwca 1938 r. uzyskał pozytywny wynik na eksternistycznym egzaminie z zakresu programu trzech klas Szkoły Handlowej. W międzyczasie piastował najpierw stanowisko magazyniera w Lotniczej Szkole Strzelania i Bombardowania w Grudziądzu (1935-1937), następnie referenta w Urzędzie Skarbowym we Włocławku, a od kwietnia do sierpnia 1939 r. pomocnika kancelisty w Szkole Pilotów Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej.

Edukacja i obowiązki zawodowe nie przeszkadzały mu w pogłębianiu zainteresowań z zakresu turystyki i krajoznawstwa. Od szesnastego roku życia był on członkiem Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, Oddział w Grudziądzu, zaś w latach 1928-1929 piastował funkcję prezesa III Koła Krajoznawczego Polskiej Młodzieży Szkolnej przy Szkole Handlowej. Działalność ta przyczyniła się do nawiązania kontaktu z ks. dr. Władysławem Łęgą, który oprócz aktywności w Polskim Towarzystwie Krajoznawczym oraz Towarzystwie Czytelni Ludowych, w latach 1922-1939 pełnił funkcję honorowego kustosa Muzeum Miejskiego w Grudziądzu.

Związek Józefa Błachnio z Grudziądem chwilowo przerwała II wojna światowa. Po udziale w kampanii wrześniowej na krótki okres powrócił do bliskiego jego sercu miasta, jednakże 10 lutego 1940 r. został aresztowany, a następnie przesiedlony do Helenowa k. Warszawy, na tereny Generalnej Guberni. Po kolejnej przeprowadzce do Biłgoraja oraz powołaniu w listopadzie 1944 r. do II Armii Wojska Polskiego, w 1945 r. ponownie swoje kroki skierował ku ziemi chełmińskiej, by stać się członkiem zespołu zabezpieczającego i dokumentującego pozostałości zbiorów grudziądzkiego Muzeum. Przy ewidencjonowaniu zachowanych ok. 30 proc. przedwojennych zbiorów i usuwaniu szkód wspierali go art. mal. Teodor Nowak oraz Czesław Panfil, członek Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego i ówczesny woźny muzeum. 25 kwietnia 1945 r. delegatura Krajowej Rady Narodowej powołała Józefa Błachnio na stanowisko kustosa oraz kierownika odbudowującej się po wojnie instytucji. Jeszcze w tym samym roku sprawnie działający zespół zdecydował się na zaprezentowanie w najlepiej zachowanych pomieszczeniach dwóch ekspozycji: wystawy 85 prac miejscowych artystów (15.09.1945) oraz wystawy *Prochy mówią* (23.11.1945), na której wernisażu obecny był ówczesny premier Edward Osóbka-Morawski. Dopiero po odnowieniu pięciu sal na parterze budynku

Józef Błachnio
Fot. ze zbiorów Muzeum
im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

przy ul. Legionów 28, uroczyste otwarcie odrestaurowanego Muzeum Miejskiego w Grudziądzu nastąpiło 17 lutego 1946 r. Nadrzędny nadzór nad prawidłowym funkcjonowaniem instytucji sprawował dyrektor Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków, prof. Stanisław Lorentz, który podczas swojej wizyty 9 września 1946 r. przekazał Józefowi Błachnio gratulacje i wyrazy uznania za zasługi na rzecz placówki. Działalność ta przyczyniła się również do powierzenia kustoszowi grudziądzkiego Muzeum zadania uporządkowania i zewidencjonowania eksponatów Muzeum w Kwidzynie.

Do ważnych dla historii grudziądzkiego Muzeum wydarzeń w okresie rządów Józefa Błachnio należy przystosowanie pod cele ekspozycyjne pomieszczeń w poklasztorzym budynku przy ul. Wodnej 3/5. Instytucję przeniesiono do nowej siedziby w 1956 r., a podczas uroczystego otwarcia 21 lipca udostępniono zwiedzającym dwie wystawy stałe: *Pradzieje ziemi chełmińskiej* oraz *Przyroda ziemi chełmińskiej*, a także dwie ekspozycje czasowe: *Renesans w Polsce* i *Malarstwo Tymona Niesiołowskiego*. Niestety nie doceniło tego Muzeum Okręgowe, sprawujące od 1950 r. opiekę merytoryczną i administracyjną nad grudziądzką placówką. W 1958 r. zaproponowano zmianę na stanowisku kierownika. Józefa Błachnio, który przejął najpierw kolekcję historyczną, a od 1960 r. również zbiory etnograficzne,

zastąpił Herbert Wilczewski. Już wcześniej, 1 lutego 1956 r., Błachnio utracił funkcję kustosa. Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z 27 lipca 1955 r. oraz Zarządzeniem Ministra Kultury i Sztuki z 1 lutego 1956 r. przekwalifikowano go na adiunkta, a następnie – na podstawie kolejnych uregulowań – na asystenta Muzeum w Grudziądzu. Tytuł adiunkta odzyskał w 1962 r. dzięki staraniom ówczesnego dyrektora placówki, Zbigniewa Czerskiego. Awans ten przyczynił się wkrótce – 1 stycznia 1963 r. – do powierzenia mu stanowiska kierownika Działu Historycznego i Etnogra-

Tablica pamiątkowa poświęcona Józefowi Błachnio w spichrzu nr 9

Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

ficznego w Państwowym Muzeum w Grudziądzu. Odpowiadało to jego zainteresowaniom sztuką ludową oraz grodziskami archeologicznymi, a także historią Grudziądza i najbliższego regionu. Odpowiedzialność za funkcjonowanie całej instytucji po raz kolejny powierzono Józefowi Błachnio w okresie od 1 stycznia do 14 kwietnia 1965 r., kiedy to tymczasowo pełnił funkcję dyrektora po odejściu Zbigniewa Czerskiego.

Nie tylko w okresie swojej młodości Józef Błachnio wykazywał dużą aktywność w pracy społecznej oraz turystyce i krajoznawstwie. W późniejszych latach działał m.in. w funkcjonującym od 1953 r. Oddziale Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, w Zarządzie Okręgu Oddziału PTTK (członek od 1956 do 1960 r.), czy Oddziale Toruńskim Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Od 1956 r. pełnił obowiązki opiekuna społecznego PTTK nad zabytkami powiatu i miasta Grudziądza. Wszystkie te funkcje dodatkowo łączył z pracą przewodnika turystycznego. Swoje artykuły poświęcone historii Grudziądza i regionu publikował w „Ilustrowanym Kurierze Polskim” i „Gazecie Pomorskiej”. Był autorem i redaktorem kilku przewodników turystycznych, kroniki i monografii Grudziądza i powiatu, m.in. jego *Przewodnik po Grudziądzu i okolicy* doczekał się dwóch wydań. Ponadto w 1961 r. oraz w latach 1964-1968 wchodził w skład Komitetu redakcyjnego *Rocznika Grudziądzkiego*.

Józef Błachnio w czasie pracy zawodowej nieustannie uzupełniał swoje wykształcenie. Ukończył półroczny wstępny kurs pedagogiczny (1946). Dwa lata później uczestniczył w kursie muzeologicznym w Krakowie, zaś w 1949 r. w kursie konserwacji okazów prehistorycznych i przyrodniczych organizowanym przez Zarząd Związku Muzeów w Polsce. W 1959 r. zanotowano jego obecność na kursie dla muzealnych pracowników naukowych, a w następnym roku na kursie konsultacyjnym realizowanym przez Muzeum Narodowe w Warszawie. Kolejnym jego etapem w podnoszeniu kwalifikacji było eksternistyczne zdanie egzaminu dojrzałości w Liceum Ogólnokształcącym dla Pracujących w Toruniu. Krok ten umożliwił mu rozpoczęcie w 1964 r. studiów na Studium Zaocznym Historii Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Pod kierunkiem doc. dr. Antoniego Czacharowskiego przystąpił do pisania pracy magisterskiej poświęconej rzemiosłu na ziemi chełmińskiej w okresie rządów krzyżackich (1230-1454). Niestety, śmierć

w wypadku samochodowym koło Chełmna (27 listopada 1968 r.) uniemożliwiła mu dokończenie tak ważnej dla niego pracy badawczej.

Za zasługi w pracy zawodowej i działalności społecznej Józef Błachnio został wyróżniony, m.in. Odznaką Honorową TTT (Tropimy Tradycje Tysiąclecia), Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego, Złotą Odznaką PTTK, Srebrną Odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami”, Odznaką Jubileuszową „Za Zasługi w Rozwoju Krajoznawstwa i Turystyki” (pośmiertnie).

Stefan Rafiński

ZAPOMNIANY ARTYSTA MALARZ

Pochodzący z Grudziądza Janusz (Juan) Eichler był jednym z najwybitniejszych polskich malarzy II połowy XX wieku tworzących na emigracji. Po studiach we Włoszech i w Anglii swój talent artystyczny rozwinął w Argentynie. Uprawiał malarstwo, ale mając na uwadze jego wielkie uzdolnienia artystyczne, wybitnym mógł być w każdej innej dziedzinie sztuki, gdyby tylko chciał...

Urodził się 19 grudnia 1923 r. w Grudziądzu. Jego ojciec Stefan był instruktorem jazdy w Szkole Podchorążych Kawalerii. Po przewrocie majowym, podczas którego rotmistrz Eichler poparł marszałka Józefa Piłsudskiego, został przeniesiony do Mińska Mazowieckiego, gdzie szkolił kawalerzystów w 7. Pułku Ułanów. W 1928 r. Eichlerowie przeprowadzili się do Warszawy, a trzy lata później do Suwałk. Ojciec Janusza, mimo że awansował do stopnia pułkownika, odszedł z wojska. Został starostą, najpierw w Augustowie, a następnie w Stołpcach na Kresach. Po wybuchu II wojny światowej cała rodzina, uciekając przed Armią Radziecką znalazła schronienie w Wilnie. Ojciec wraz z Armią Polską przekroczył granicę litewską i został internowany, a w lipcu 1940 r. wywieziony transportem do Kozielska. Trzy dni przed wybuchem wojny radziecko-niemieckiej w czerwcu 1941 r. Janusz wraz z siostrą Krystyną i mamą zostali aresztowani przez NKWD i zesłani w głąb Związku Radzieckiego – do kraju Ałtajskiego, pod granicę z Mongolią. Tam skierowano ich do przymusowych robót. Po podpisaniu umowy Majski-Sikorski, odnaleźli ojca w Samarkandzie i z armią gen. Władysława Sikorskiego zostali ewakuowani do Iranu. Wkrótce potem Janusz znalazł się w odrodzonym Wojsku Polskim i po przeszkoleniu w 1943 r. trafił do batalionu łączności. Przeszedł szlak bojowy

Armii Polskiej na Wschodzie, a później 2. Korpusu. W marcu 1944 r. wylądował we Włoszech. Walczył w szeregach 5. Dywizji Kresowej pod Monte Cassino, a następnie, aż do końca wojny, na froncie włoskim.

W 1945 r. Janusz Eichler rozpoczął studia malarskie w rzymskiej Scuola del Nudo należącej do Accademia Delle Belle Arti i równocześnie w Polskim Studium Malarstwa i Grafiki Użytkowej kierowanym przez Mariana Bohusza-Szyszkę, początkowo w stolicy Włoch, a potem w Anglii dokąd ewakuowano oddziały Wojska Polskiego (z wojska został zwolniony w 1947 r.). Efekty rocznej nauki w Rzymie, a zwłaszcza wysoka ocena pracy dyplomowej, zadecydowały o zaliczeniu mu czterech lat studiów w pełnym zakresie malarstwa sztalugowego z wynikiem bardzo dobrym i z podkreśleniem wybitnych zdolności oraz osiągnięcia dojrzałości artystycznej. Z taką rekomendacją uzyskał stypendium i mógł podjąć dalsze studia w elitarnej szkole Sir John Cass School of Art and Crafts w Londynie, gdzie uczył się, m.in. kompozycji, martwej natury, projektowania, ilustracji, sztuki komercyjnej. W 1951 r. ukończył studia malarskie, zdał też egzamin

Autoportret II, Argentyna, 1952

Rys. ze zbiorów Archiwum Emigracji Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu

państwowy ze sztuki (z wynikiem bardzo dobrym) i wziął udział w pierwszej wystawie absolwentów szkoły. Został członkiem Young Artists Association.

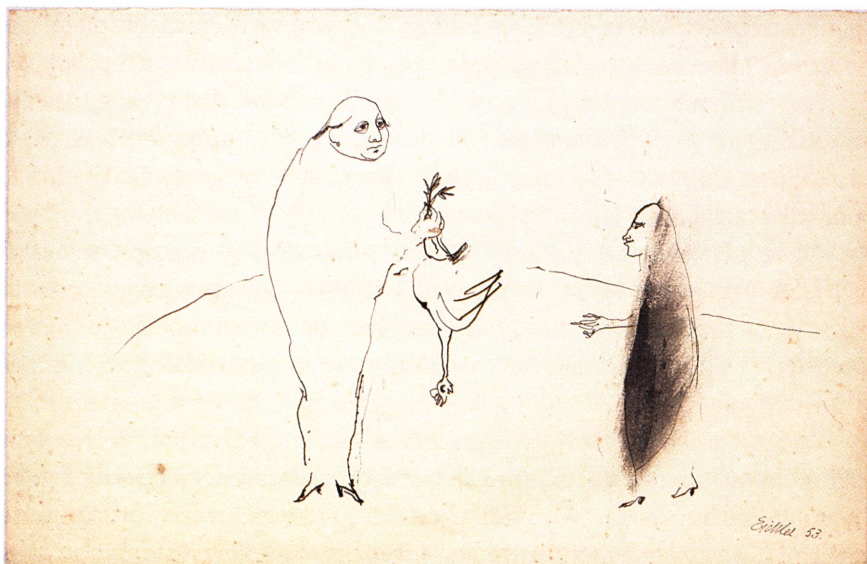
Pod wpływem siostry Krystyny mieszkającej w Argentynie, Janusz z rodziną w 1951 r. wyemigrowali do tego kraju. Tuż przed wyjazdem pokazał w klubie YMCA przy 6 Cadogan Garden w Londynie 13 swoich obrazów olejnych i 27 rysunków.

Przez pierwsze miesiące pobytu w Ameryce Południowej mieszkał z matką (ojciec wrócił do Anglii) w Buenos Aires, w pensjonacie prowadzonym przez Polaków i pracował w fabryce gumowych zabawek. Pomimo trudnych warunków malował i równocześnie wystawiał swoje prace w Argentynie i Chile.

Kończył zaledwie dwie lub trzy prace w ciągu roku. Był niesłuchanie skrupulatny i wymagający wobec siebie. Jego malarstwo stało na niezwykle wysokim poziomie, zarówno jeśli chodzi o stronę techniczną obrazu, jego trwałość, jak i o koncepcję, treść i kompozycję. Nie spieszył się. Długo nosił w sobie wizję nowego dzieła, które nigdy nie było banalne ani tuzinkowe. Tłumaczył, że malarstwo to nie sprzedawanie płótna na metry. Stosował różne techniki, np. rysował piórkiem. Był mistrzem kreski, malował też obrazy olejne, robił kolaże. Jego seria wycinanek narodowo-ludowych stała się zupełną niespodzianką na wystawie w galerii Galatea w Buenos Aires. Wycinanki polskie uszczęśliwiały artystę. Popularna sztuka kolorowych papierków wyniesiona z wiejskiej chaty została przez niego wyprowadzona na wyżyny sztuki. Tę technikę można było stosować nie tylko do tworzenia tradycyjnych stylizowanych kwiatków, kogutków czy ptaszków, ale nawet do portretów.

Jego obrazy realistyczne, początkowo inspirowane scenami z życia codziennego, wolno zapełniać zaczęły postacie mitologiczne i surrealistyczne. Jego prace przywoływały w pierwszej chwili na myśl sztukę prymitywną, jakieś reminiscencje Orientu, widoczne zwłaszcza w lekko stosowanych kolorach, zapełniających duże przestrzenie. Podczas pierwszych argentyńskich wystaw krytycy dostrzegali w malarstwie Eichlera echa sztuki perskiej i hinduskiej; przypominali pobyt malarza w Rosji i na Bliskim Wschodzie oraz studia w Rzymie.

Po upadku prezydenta Perona w Argentynie Janusz Eichler zmienił pracę i powrócił do stolicy. Wynajął pracownię, prymitywne mieszkanie w La Boca,

Caldo de gallina – Maximo Paz, Argentyna, 1953

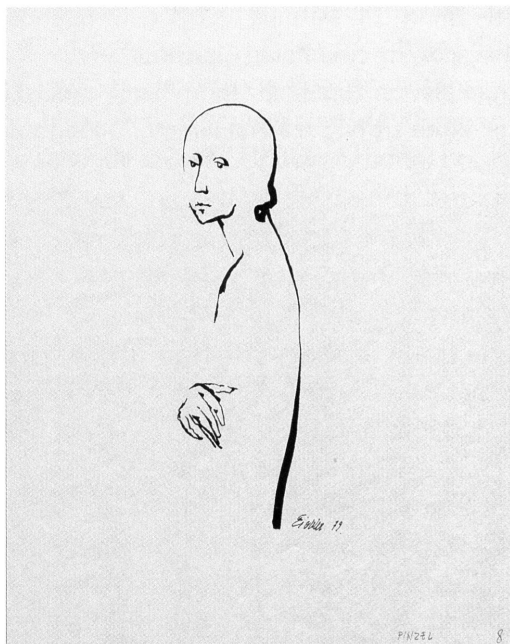
Rys. ze zbiorów Archiwum Emigracji Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu

biednej portowej dzielnicy Buenos Aires – Montparnasse, należącej do argentyńskich malarzy. Prawdopodobnie tam doszło w 1953 r. do spotkania z Witoldem Gombrowiczem. Spotkali się dwaj wybitni twórcy emigracyjni – pisarz i malarz. Pisarz pozował malarzowi do portretu. W listach do Jerzego Giedroycia, wydawcy i redaktora „Kultury”, Gombrowicz szukał sposobu na zorganizowanie Eichlerowi wystawy w Paryżu. Pisał o nim w swoim *Dzienniku*: „W tym człowieku i w jego malarstwie, które jest do niego bardzo podobne i bardzo uporczywie własne i czyste tkwi jakaś tajemnica biologiczna, którą nie mogę odgadnąć i przy bliższym poznaniu odkryłem w nim naturę mocną i zrównoważoną”. Gombrowicz załatwił mu wystawę w galerii Pizzaro w 1956 r. i napisał recenzję tej wystawy. Zatytułował ją *Co wiem o Eichlerze*. Zaznaczył w niej, że „ten malarz, to bardzo niesamowity człowiek i zgoła egzotyczny jak na Polaka. To przede wszystkim delikatność wschodnia, niemal persko-arabska. Ma on pewne cechy wspólne z Chopinem, to mianowicie, że delikatność staje się kategorią. Chopin nie udaje siły, przeciwnie przyznaje się do bezgranicznej słabości, ale wyciąga z niej wszystkie konsekwencje, że w końcu słabość staje się siłą. W Eichlerze nie ma tak krańcowej antynomii, nie nosi on w klatce piersiowej

choroby i śmierci, jak Chopin, a jednak jego delikatność jest uparta i świadoma. Nie znoszę – pisał Gombrowicz – dobrego malarstwa, lubię tylko malarstwo złe i na to, aby Eichler mógł mnie wprowadzić w zachwyty musiałby malować o wiele gorzej”.

W 1954 r. odbył się w domu malarza pamiętny piknik filozofów. Był to pożegnalny wieczór kończący kursy filozofii, które Gombrowicz prowadził dla kilku Polek w Buenos Aires. W liście do Giedroycia sugerował, aby nagrodę plastyczną „Kultury” przyznać Januszowi Eichlerowi. I tę nagrodę artysta otrzymał.

Eichler ilustrował też książki, m.in. Jorge Luisa Borgesa, ale w latach 60. XX w. wydawnictwo z którym współpracował zbankrutowało. Wówczas malarz zamieszkał daleko poza Buenos Aires – w Tigre, na wyspach w delcie rzeki Parana, w pobliżu granicy argentyńsko-paragwajskiej. Był tam często okradany i dlatego regularnie zmieniał mieszkanie, korzystając z pomocy

Portret mężczyzny V, Argentyna, 1979

Rys. ze zbiorów Archiwum Emigracji Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu

i gościnności argentyńskich przyjaciół. W 1975 r. miał dużą wystawę retrospekcyjną w Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Buenos Aires. Pokazał na niej kilkadziesiąt obrazów olejnych z ostatnich lat, co dało pewne wyobrażenie o intensywności jego działania. Pamiętne były wystawy jego prac w wielu sławnych galeriach, jak. np. w Galatei na Via Monte, które odbyły się w latach 1972-1975, po których zebrał znakomite recenzje. Te wernisaże były dla niego wielkim świętem. Krytycy uważali Eichlera za wyjątkowego artystę o wybitnych walorach i rozpoznawalnym stylu. „Lektura” jego obrazów była zawsze pełna głębokiej treści.

W 1982 r. otrzymał prestiżową nagrodę argentyńskiej Fundacji KONEX w dziedzinie malarstwa surrealistycznego, co umożliwiło mu wystawianie obrazów w stołecznej El Mensaje Gallery. Ostatnią dużą wystawę jego prac zorganizowało w 1985 r. Fundation San Telmo.

Końcowe lata pracowitego życia, po ciężkiej chorobie, spędził w schronisku w Buenos Aires, pod opieką argentyńskich przyjaciół.

Janusz Eichler zmarł 24 sierpnia 2002 r. w Buenos Aires i został pochowany na miejscowym cmentarzu Chacarita.

Niestety w kraju jest on zupełnie zapomniany, chociaż rozpropagował wycinanki polskie, które zrobiły szaloną karierę. Dlatego zasłużył sobie na pamięć Polaków.

Prace Janusza Eichlera znajdziemy w zbiorach Archiwum Emigracji, działającego w randze instytutu naukowego przy Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Placówka ta, jedna z największych tego typu w kraju, zajmuje się gromadzeniem, opracowywaniem i udostępnianiem spuścizny pisarzy, publicystów, wydawców, ludzi kultury, nauki, artystów emigracyjnych. Archiwum Emigracji pozyskało już ponad 300 kolekcji archiwalnych, bibliotecznych i artystycznych całego „polskiego” świata. Jest w tym zbiorze ponad 100 rysunków i kolaży Janusza Eichlera oraz jego archiwum. Rysunki i drzeworyty artysty, подарowane przez jego siostrę, również malarkę Krystynę Eichler mieszkającą w USA, oraz prace wielu innych polskich artystów tworzących na obczyźnie w XX w. zostały zaprezentowane w Małej Galerii Sztuki Emigracyjnej w toruńskiej bibliotece uniwersyteckiej w 2002 r.

Ryszard Byner

WZÓR WALECZNOŚCI

Takiej dramaturgii nie miał żaden inny występ Polaków na igrzyskach olimpijskich w Londynie. W finałowej rywalizacji wioślarskich dwójek pań z wyraźną przewagą już od startu prowadziły reprezentantki Wielkiej Brytanii, za nimi płynęły Australijki niemal pewne drugiego miejsca. Niezwykle zacięta walka toczyła się o brązowy medal. Co to była za walka! Nasza osada w składzie: Magdalena Fularczyk – Julia Michalska wprawdzie uciekła Nowozelandkom, ale przez większość dystansu musiała odpierać nieustający atak Chinek. Polki stoczyły z nimi wyniszczający bój, zakończony sukcesem. Były o sekundę szybsze. Uratowały honor polskiego wioślarstwa. Jako jeden z pierwszych z gratulacjami dla naszych zawodniczek pośpieszył na Twitterze minister spraw zagranicznych Radosław Sikorski.

Po minięciu linii mety Magdalena Fularczyk była krańcowo wyczerpana. Potem przyznała, że z ostatnich 300 metrów tego biegu niewiele pamięta. Po tym jak kątem oka zerknęła na telebim i dostrzegła na nim napis: 3 POL, odetchnęła z ulgą i powiedziała sobie: „teraz mogę się położyć”. Nie była w stanie o własnych siłach opuścić łodzi, dlatego niezbędny okazał się wózek inwalidzki. Przyjechała nim też na uroczystość dekoracji. Te sceny pokazywały wielokrotnie telewizje na całym świecie, podkreślając niezwykły hart ducha polskiej sportsmenki.

– Jej postawa to wzór waleczności, ideał olimpijskiej rywalizacji, przykład heroicznej walki o swoje marzenia, do upadłego – dosłownie i w przenośni. Niepewna startu, walcząca z bólem, ryzykując zdrowie, a być może inwalidztwo, podjęła decyzję. Farmakologicznie wyłączyła ból, aby stanąć do rywalizacji o olimpijskie laury. Poświęcenie przyniosło wspaniały

rezultat. To słowa Marka Plawgi, medalisty mistrzostw świata i Europy, rekordzisty Polski w biegu na 400 metrów przez płotki, który z kontuzjami zmagał się przez wiele lat. Jego zdaniem postawa wioślarki powinna stanowić dla innych sportowców wzór i inspirację. – Po to staje się na starcie, nie dla idei, nie dla kibiców, ale przede wszystkim żeby walczyć – dodał Plawgo.

Magdalenie Fularczyk przyszło zmagać się nie tylko z rywalkami. Wychowanka Klubu Wioślarskiego Wisła Grudziądz przyjechała do Londynu z niewyleczoną kontuzją pleców. Silny ból dał się we znaki w dniu poprzedzającym start. Fizjoterapeuci i lekarze postawili ją na nogi. Ale to nie wszystko. Kilka tygodni przed igrzyskami przeżyła osobistą tragedię – zmarł jej ojciec, który tak bardzo jej kibicował i chciał ją zobaczyć na olimpijskim podium. To jemu zadedykowała medal.

– Brąz nie jest naszą przegraną. Wygrałyśmy tyle, ile tego dnia mogłyśmy. Marzeniem każdego sportowca jest złoty medal. Jeśli szczęście i zdrowie dopisze, na kolejnych igrzyskach będę walczyła o złoto – zapewniła po powrocie do kraju.

Z Londynu Polacy przywieźli 10 medali. Fularczyk i Michalska zdobyły „tylko” brązowy krążek, ale wielu kibiców uważa, że właśnie medal wioślarek zapamiętało najbardziej z tych igrzysk, choć od pamiętnego wyścigu w piątek, 3 sierpnia 2012 r. na torze regatowym w Eton minęło ponad rok. W Grudziądzu, gdzie Magdalena Fularczyk rozpoczęła swoją sportową przygodę i gdzie nadal uważana jest za wiślaczkę, choć reprezentuje obecnie barwy bydgoskiego klubu, powód do radości i dumy jest jeszcze jeden. Magdalena jest piątą wychowanką KW Wisła startującą na igrzyskach i pierwszą medalistką olimpijską w historii tego zasłużonego grudziądzkiego klubu.

KW Wisła zbliża się do osiemdziesiątki

Na fali rosnącej popularności piłki nożnej w dwudziestolecu międzywojennym powstały w Grudziądzu najstarsze kluby sportowe. Pierwszym był – Powiwoj, który dał początek Olimpi, świętującej w 2013 r. swoje 90. urodziny. Również piłkarskie korzenie ma zbliżający się do osiemdziesiątki KW Wisła, od wielu już lat klub wyłącznie wioślarski, zaliczany do czołówki Pomorza i Kujaw w tej dyscyplinie.

Magdalena Fularczyk dwa miesiące po starcie na igrzyskach w Londynie wzięła ślub ze swoim trenerem klubowym Michałem Kozłowskim. Wioślarska para sakramentalne „tak” powiedziała sobie w grudziądzkiej bazylice

Fot. Piotr Bilski

Błonia w pobliżu mostu kolejowo-drogowego były jednym z tych miejsc, gdzie już w latach 20. rozgrywano zacięte mecze piłkarskie. Za futbolówką uganiali się tu chłopcy z pobliskich ulic – Wiślanej, Kępowej, Kalinkowej i Brzeźnej. Swoją pasją i chęcią do sportowej rywalizacji zarazili mieszkańców okolicznych domów, którzy licznie przychodzili na nadwiślańską łąkę, na której urządzono prowizoryczne boisko. Na oglądaniu piłkarskich zmagania się nie skończyło. W gronie kibiców znalazła się grupa miłośników sportu, która zainicjowała najpierw utworzenie drużyny piłkarskiej, a w 1935 r. doprowadziła do powstania Robotniczego Klubu Sportowego Wisła. Wśród założycieli byli, m.in. Zygmunt Szenwald, Zygmunt Trzybiński, Zygmunt Gajewski, Feliks Kozłowski (pierwszy kierownik drużyny). Dołączyli do nich równie oddani działacze – Alfons Wiśniewski, Tadeusz Słomiński, Bernard Robaczewski. Dużą pomoc klubowi okazali mechanik Jan Dawczyński i redaktor „Gońca Nadwiślańskiego”

Józef Kruszona. Pierwszym prezesem RKS był Franciszek Derebecki, po nim tę funkcję przejął Zygmunt Gajewski. Początki nie były łatwe. Dzięki ogromnemu zaangażowaniu społeczników oraz wsparciu materialnemu udzielanemu przez osoby prywatne i instytucje klub się rozwijał. Niestety po upływie zaledwie czterech lat istnienia działalność Wisły przerwał wybuch II wojny światowej. Jeden z działaczy klubu, wspomniany już Jan Dawczyński został aresztowany przez Niemców i znalazł się wśród 10 zakładników, których rozstrzelano podczas pierwszej publicznej egzekucji 29 października 1939 r. na placu targowym przy obecnej ul. Piłsudskiego. Przypomnijmy, że w grupie zamordowanych tego dnia patriotów był również działacz grudziądzkiej Olimpii.

W 1945 r. trzeba było wszystko zaczynać od nowa. Klub reaktywowali przedwojenni działacze. Większość z nich pracowała na kolei, nic dziwnego, że KS Wisła związał się z PKP i branżowym związkiem zawodowym i przez dziesięciolecia pozostał klubem kolejowym. Wielokrotnie dochodziło do zmiany nazwy, co było związane głównie z reorganizacjami w polskim sporcie i zrzeszeniu, w którego strukturach klub funkcjonował. Był więc Kolejowy Klub Sportowy Wisła, Związkowy Klub Sportowy Kolejarz-Wisła, czy Międzyzakładowy Klub Sportowy Agrotorex-Wisła (kiedy sponsorem została grudziądzka Chłodnia). Istotne zmiany zaszły w latach 60. Wówczas to Wisła przekształciła się w Nadwiślanina. Stało się tak w związku z likwidacją Wojskowego Klubu Sportowego Nadwiślanin, z którego przejęto tylko sekcję piłki nożnej. Dzięki temu w drużynie piłkarskiej, występującej w rozgrywkach okręgowych, mogli grać również zawodnicy aktualnie odbywający w grudziądzkich jednostkach WP zasadniczą służbę wojskową. W 1967 r. na stadionie w parku Miejskim wybudowano tor żużlowy i przy KKS Nadwiślanin rozpoczęła działalność sekcja żużlowa będąca filią KS Stal-Apator Toruń. To w niej pierwsze kroki na torze stawiali młodzi grudziądzanie, którzy startowali najpierw w barwach klubu z grodu Kopernika, a później stanowili trzon Grudziądzkiej Sekcji Żużlowej (na bazie utworzonej w 1977 r. GSŻ dwa lata później powstał Grudziądzki Klub Motorowy). W 1969 r. KKS Nadwiślanin rozstał się ze swoją najstarszą sekcją. Piłkarzy i stadion przejął KS Ruch-Stomil, działający przy największym grudziądzkim przedsiębiorstwie – GZPG. W tym samym roku nastąpił powrót do pierwszej po wojnie nazwy – Kolejowy Klub Sportowy Wisła.

Od 1999 r. jest to klub jednosekcyjny – wioślarski. I z tą dyscypliną związane są największe sukcesy Wisły.

Kuźnia piłkarskich talentów

Piłkarze Wisły już w pierwszych latach istnienia RKS dali się poznać jako utalentowani zawodnicy. Wyróżniali się Tadeusz Młodzieniewski, Franciszek Lewandowski, Zygmunt Trzybiński, Edmund Jetkowski, bracia Edmund i Alfons Banaszewscy oraz Leon, Zygmunt i Edmund Szenwaldowie. Wprawdzie seniorzy występowali tylko w klasie C, ale mieli obiecujących następców. Sporym sukcesem młodzieży i młodego klubu było zakwalifikowanie się drużyny piłkarskiej do półfinału mistrzostw Polski juniorów.

Po wojnie przez długie lata wiślacy należeli do czołówki okręgu bydgoskiego. Szczególnie zacięte mecze rozgrywano z lokalnym rywalem – GKS Olimpia. Derby Grudziądza każdorazowo były wydarzeniem i wielkim świętem sportu, ściągały na trybuny tysiące kibiców. Wisła miała świetnego bramkarza – Czarneckiego, który kilkakrotnie występował w reprezentacji Pomorza, silnymi punktami obrony byli: Kruszczyński zwany „Parpanem” (przyporównanie do tego świetnego krakowskiego piłkarza, reprezentanta Polski było dla grudziądzanina dużym wyróżnieniem), Jaworski, Brzózka i Hetmański, w ataku brylowali Kulerski i Nawrocki, obaj świetnie grający również w koszykówkę. Pięknym nawiązaniem do przedwojennych sukcesów piłkarskiej młodzieży RKS było zdobycie przez juniorów tytułu mistrza Pomorza. Młodzi, uzdolnieni zawodnicy stanowili naturalne zaplecze drużyny seniorów Wisły, a także zasilali drużyny innych klubów, nawet I-ligowych, jak Roman Jaworski, Jerzy Słowiński, Feliks Rosiński i Jerzy Blank. W kronikach sekcji złotymi zgłoskami zapisał się ponadto: Czesław Ciżnicki, bracia Zygmunt i Zenon Dramińscy, Witold Kipkowski, Edmund Wojciechowski, Henryk Jaszke i Alojzy Sobczyński, który także biegał na długich dystansach. Współtwórcą powojennych osiągnięć piłkarzy był świetny szkoleniowiec i wychowawca młodzieży Franciszek Reszke. Z powodzeniem prowadził zarówno zespół seniorów, jak i najmłodszych. Drużyna trampkarzy pod jego wodzą pozostawała poza konkurencją w regionie.

Piszząc o powojennej historii KS Wisła, nie sposób nie wspomnieć o jeszcze innych sekcjach. Miał ich klub niemało, ale działały krótko, z różnym powodzeniem. Dużą popularnością cieszyła się sekcja tenisa stołowego. Jej zawodnikiem numer jeden był medalista mistrzostw Pomorza – Alfons Piotrowski, czołowy grudziądzki pingpongista przed wojną. Do czołówki okręgu zaliczali się także: Jan Brzóska, Roman Pawłowski, Alfons Grochowski, Józef Lewandowski. Bezkonkurencyjną w Grudziądzu była sekcja kolarska, w której wyróżniali się: Globiszewski, Janc, Mioduszewski, Bieliński. W klubie uprawiano także koszykówkę, siatkówkę, boks, lekkoatletykę, gimnastykę i sport motorowodny. Pod tym względem Wisła nie była wyjątkiem; na przełomie lat 40. i 50. niemal wszystkie grudziądzkie kluby były wielosekcyjnymi.

Wioślarstwo dyscypliną nr 1

Wielkim entuzjastą sportów wodnych był pierwszy powojenny prezes Wisły Stanisław Słowiński. Ten znany w latach 30. pomorski długodystansowiec potrafił skupić wokół siebie liczne grono miłośników wioślarstwa. Dzięki ich zaangażowaniu powstała sekcja wioślarska i już w czerwcu 1945 r. rozpoczęły się treningi. W następnym roku wiślaczy z powodzeniem ścigali się w regatach okręgowych, by na początku lat 50. na dobre zaistnieć na arenie ogólnopolskiej. Autorem pierwszego znaczącego sukcesu była osada w składzie: Czesław Mioduszewski, Alojzy Lazarewicz, Edmund Murawski, Jerzy Cinicki ze sternikiem Wołowskim, która w 1953 r. zdobyła tytuł mistrza Polski w obydwu czwórkach w klasie II. W kolejnych dwóch latach ta sama ekipa przywiozła z mistrzostw krajowych srebrne medale i reprezentowała barwy narodowe. Dwaj członkowie tej osady – Mioduszewski i Cinicki wraz z Ryszardem Świerczyńskim i Zdzisławem Tokarczykiem jeszcze raz zostali medalistami mistrzostw Polski – w 1956 r. stanęli na najniższym stopniu podium. Wysoko oceniano także wyczyn wychowanka Wisły Zbigniewa Szymańskiego, który podczas odbywania zasadniczej służby wojskowej, startując w barwach Zawiszy, w latach 1960-62 zdobywał wraz z Eugeniuszem Kubiakiem mistrzostwo Polski w dwójce podwójnej. Ich sukces miał szczególne znaczenie – oznaczał detronizację słynnego jeszcze wówczas „Toja” Kocerki i jego partnera. W latach następnych coraz częściej po tytuły mistrzowskie sięgali zarówno juniorzy, jak i seniorzy. W przypadku

Róży Daty i Danuty Konkalec nie skończyło się na zdobyciu złotych i srebrnych medali MP. Obie grudziądzanki zakwalifikowały się do reprezentacyjnej ósemki i wystartowały na igrzyskach olimpijskich w Montrealu w 1976 r., gdzie zajęły siódme miejsce. W ich ślady poszły młodsze koleżanki klubowe, mistrzyni Polski Beata Kamuda i Wanda Piątkowska, które na igrzyskach w Moskwie w 1980 r. w wyścigu ósemek wywalczyły taką samą lokatę. Znaczące w historii klubu było też osiągnięcie Michała Tomaszewskiego, który podczas mistrzostw świata juniorów w Ottensheim w 1998 r., wraz z kolegami z Bydgoszczy i Płocka postarał się o dużą niespodziankę i po pasjonującej walce zdobył srebrny medal w konkurencji czwórek bez sternika. Ten sam zawodnik w następnych dwóch latach z mistrzostw Polski młodzieżowców i seniorów przywiózł

Osada 4+ grudziądzkiej Wisły w składzie: Barbara Baranowska, Janina Fiałkowska, Krystyna Orłowska, Hanna Tomaszewska ze sterniczką Mariolą Fiałkowską zdobyła złote medale na mistrzostwach Polski junierek i II OSM (Poznań-Malta, 1971)

Fot. ze zbiorów KW Wisła Grudziądz

jeszcze pięć medali, w tym dwa złote.

Duża progresja w zdobywaniu medali nastąpiła na początku minionej dekady. Objawił się talent Magdaleny Fularczyk. Dla wioślarstwa została pozyskana przez nauczycielkę wf w Gimnazjum nr 8 w Grudziądzu Justynę Małkowską. Systematyczna, ciężka praca już po dwóch latach zaczęła przynosić piękne wyniki. Jako szesnastolatka zdobyła pierwsze medale na mistrzostwach Polski – dwa złote, srebrny i brązowy, z mistrzostw świata juniorów też wróciła ze srebrnym krążkiem. Podczas studiów reprezentowała barwy poznańskiego Trytona, od 2011 r. jest zawodniczką LOTTO-Bydgoscia. Tu poznała swojego przyszłego męża, Michał Kozłowski jest trenerem bydgoskiego klubu. W swojej dotychczasowej karierze sportowej Magdalena Fularczyk-Kozłowska zdobyła na imprezach światowych dwa złote, cztery srebrne i pięć brązowych medali, jest m.in. akademicką mistrzynią świata, mistrzynią świata, wicemistrzynią Europy i brązową medalistką olimpijską w dwójce podwójnej. Z kolei jej dorobek medalowy na mistrzostwach krajowych to 23 krążki: 15 złotych, 4 srebrne i 4 brązowe. W 2009 r. została uhonorowana Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Młodsze koleżanki i koledzy idą w ślady utytułowanej zawodniczki. Od wielu już lat wioślarze Wisły nieprzerwanie zdobywają medale mistrzostw Polski, i to niemało – każdego roku minimum kilkanaście. W 2011 r. zdobycz medalowa zwiększyła się do 27 krążków (w tym 8 złotych), ale rekordowym okazał się sezon 2012, kiedy to grudziądzanie wywalczyli 30 medali – 10 złotych, 14 srebrnych i 6 brązowych. Rok wcześniej aż 8 wiślaków startowało w mistrzostwach Europy juniorów.

Bardzo udanym okazał się też 2013 r. Na młodzieżowych mistrzostwach świata w Linzu w obu polskich osadach, które zdobyły medale płynęli wychowankowie Wisły. Srebro wywalczyła Marta Wieliczko w czwórce podwójnej, a brąz Konrad Wojewodzic, Damian Fehlau, Mateusz Wilangowski w ósemce (członkiem tej osady był jeszcze jeden grudziądzanin – Karol Leszczyński, który obecnie startuje w AZS UMK Energa Toruń). O podium na mistrzostwach świata juniorów w Trokach otarła się Iga Behrendt (czwórka bez sterniczki), która zajęła czwarte miejsce. Z regat o Puchar Młodzieży w Lucernie ze złotymi medalami

wrócili Filip i Bartosz Leszczyńscy płynący w czwórce podwójnej.

Na młodzieżowych mistrzostwach Polski czwórka K. Wojewodziec, D. Fehlau, M. Wilangowski i Kamil Ignasiak w pięknym stylu zdobyła złoty medal, deklasując rywali. Z kolei dwójka w składzie K. Wojewodziec i M. Wilangowski obroniła tytuł mistrzowski, a na najniższym stopniu podium stanęła M. Wieliczko (wyścig jedynek). Wspomniany już K. Leszczyński zdobył dwa medale złote i jeden srebrny. Były też medale na mistrzostwach Polski juniorów (2) i Ogólnopolskiej Spartakiadzie Młodzieży (4). Szczególnie cieszą sukcesy dziewcząt i chłopców z najmłodszej grupy wiekowej, którzy w większości wywodzą się z klas sportowych o profilu wioślarskim w Gimnazjum nr 6.

W ostatnich kilkunastu latach osiągnięto też nienotowane wcześniej postępy w modernizacji i rozbudowie przystani wioślarskiej, stwarzając dobre warunki treningowe i socjalne. Wyremontowano m.in. siłownię, urządzono efektowną salę treningową, wymieniono instalację elektryczną i ogrzewczą, ocieplono i odnowiono budynek klubowy. Program

Grudziądzanka Marta Wieliczko (druga z lewej) wywalczyła srebrny medal na młodzieżowych mistrzostwach świata w konkurencji czwórek podwójnych (Linz, 2013)
Fot. ze zbiorów KW Wisła Grudziądz

modernizacji przystani KS Wisła ujęto w realizowanym przez grudziądzki samorząd projekcie współfinansowanym ze środków Unii Europejskiej. Sprawi to, że nie do poznania zmieni się nie tylko otoczenie basenu portowego, ale również pokażny fragment terenów nadwiślańskich.

Medaliści mistrzostw świata

juniorzy

Michał Tomaszewski (czwórka bez sternika) – srebro, Ottensheim, 1998

Magdalena Fularczyk (czwórka podwójna) – srebro, Troki, 2002

Monika Zdrojewska (ósemka) – srebro, Banyloes, 2004

młodzieżowcy

Marta Wieliczko (czwórka podwójna) – srebro, Linz, 2013

Konrad Wojewodzik, Damian Fehlau, Mateusz Wilangowski (ósemka) – brąz, Linz, 2013

Cwórka bez sternika KW Wisła była bezkonkurencyjna na ostatnich młodzieżowych mistrzostwach Polski. Na zdjęciu od lewej: trener Krzysztof Zieliński, Damian Fehlau, Mateusz Wilangowski, Kamil Ignasiak, Konrad Wojewodzik, prezes klubu Henryk Wichrowski i trener Jakub Urban (Kruszwica, 2013)

Fot. ze zbiorów KW Wisła Grudziądz

TEATR W LATACH 1967-1975

Po odejściu Aleksandra Gąssowskiego, 1 stycznia 1967 r. nowym dyrektorem Teatru Ziemi Pomorskiej w Grudziądzu został Tadeusz Żuchniewski. Nie był to bynajmniej człowiek z tzw. łapanki. Miał doświadczenie w prowadzeniu wielu teatrów, m.in. w Jeleniej Górze, Wybrzeże w Gdańsku oraz w reżyserowaniu na scenach Olsztyna, Szczecina, Łodzi.

Zmieniła się też częściowo ekipa. Wraz z dyrektorem Żuchniewskim teatr zasiliła m. in. Gizela Piotrowska. To postać warta uwagi. Jako młoda dziewczyna trafiła do filmu. W 1953 r. zagrała główną rolę w komedii Jana Rybkowskiego *Sprawa do załatwienia* obok takich tuzów jak Adolf Dymśa, Hanka Bielicka, Irena Kwiatkowska, Zofia Jamry, Bohdan Niewinowski, Edward Dziewoński, Józef Kondrat, Jan Kurnakowicz, Stanisław Łapiński, Kazimierz Opaliński, Lech Ordon czy Kazimierz Brusikiewicz. Jednak film jej nie pokochał. Także Warszawa okazała się dla Piotrowskiej za ciasna i tak trafiła do teatrów prowincjonalnych. W 1967 r. zjawiła się w Grudziądzu i Teatrowi Ziemi Pomorskiej została wierna do końca.

Zespół aktorski za czasów kierownictwa Żuchniewskiego liczył 18 osób. Jego trzon, obok wspomnianej już Gizeli Piotrowskiej, stanowili: Zofia Tarska, Alicja Madeyska-Piotrowska, Zofia Grabska, Irena Telesz, Stanisław Piotrowski, Stanisław Dawczyk, Stefan Giletycz, Antoni Ratajewski, Klemens Myczkowski, Kazimierz Sułkowski, Henryk Wójcikowski, Wiesław Cellari i Feliks Woźnik.

Dyrektor Żuchniewski, choć nie pozbawiony własnej wizji, właściwie nie zmienił repertuarowej linii wytyczonej przez swego poprzednika. Owszem, ograniczył sztuki współczesne, dając za to wielkie inscenizacje klasyczne, ale pozostał wierny przedstawieniom dla dzieci i młodzieży. Pierwszą sztuką za

dyrekcji Żuchniewskiego i wyreżyserowaną przez samego dyrektora był *Fircyk w zalotach* F. Zabłockiego (premiera 9 kwietnia 1967 r.). Potem przyszły inne klasyczne pozycje takie jak: *Barbara Radziwiłłówna* A. Felińskiego (19.07.1967), *Mieszczanie* M. Gorkiego (26.10.1967), *Kłopoty zbója Madeja* L. Legut (7.12.1967), *Romeo i Julia* W. Szekspira (25.01.1968), *Lekkomyślna siostra* W. Perzyńskiego (8.02.1968), *Godzien miłości* A. Fredry (20.04.1968), *Kawior i kaszanka* G. Scarniciego i R. Tarabusiego (27.04.1968), *Wodewil warszawski* Z. Gozdawy i W. Stępnia, *Konrad Wallenrod* A. Mickiewicza (5.12.1968), *Zemsta* A. Fredry (19.04.1969), *Dzidziuś* M. Hennequina (25.10.1969), *Maria Stuart* J. Słowackiego (29.11.1969), *Niedźwiedź króla Gniewobora* wg I. Sikiryckiego i R. Sykały (30.11.1969), *Takie czasy* J. Jurandota (22.05.1970), *Pułapka miłości* P. de Marivaux (18.07.1970), *Krzysztofie, nie szalej* A. Barangy (5.11.1970), *Świerszcz za kominem* wg

Tadeusz Żuchniewski (na pierwszym planie) w spektaklu *Szelmostwa Skapena*
 Fot. ze zbiorów Centrum Kultury Teatr w Grudziądzu, rep. Gerard Szukay

K. Dickensa (12.12.1970), *Szczęście Frania* W. Perzyńskiego (13.02.1971), *Makbet* W. Szekspira (11.03.1971), *Most* J. Szaniawskiego (15.05.1971), *Mirandolina* C. Goldoniego (3.06.1971), *Szelmostwa Skapena* Moliera (5.09.1971), *Pan Twardowski* wg I. Szczepańskiej (10.11.1971), *Nora* H. Ibsena (4.02.1972), *Gwałtu, co się dzieje* A. Fredry (24.03.1972), *W małym dworku* S.I. Witkiewicza (19.07.1972).

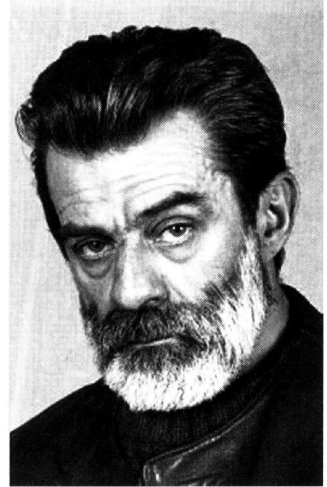
Trzeba zaznaczyć, że większość z wymienionych spektakli wyreżyserował sam dyrektor lub grał w nich znaczącą, jeśli nie główną rolę.

Tadeusz Żuchniewski złożył wypowiedzenie z pracy 1 stycznia 1972 r. i po upływie ustawowych trzech miesięcy rozstał się z Teatrem Ziemi Pomorskiej. Śledząc okres jego kierownictwa, nasuwają się dwa istotne spostrzeżenia. Żuchniewski nie był działaczem teatralnym i organizatorem życia teatralnego tej miary, co jego poprzednik Aleksander Gąssowski. Nie przejawiał więc tyle inwencji w szerokim reklamowaniu teatru w mieście i regionie, co dało się zauważyć w spadającej frekwencji na widowni. Jednak brak barwnej, a nieraz hucznej otoczki wokół działalności teatru nie był jedyną tego przyczyną. Powodów powolnego, acz bardzo widocznego odchodzenia masowego widza od sztuki teatralnej w tamtym szczególnie okresie, nie tylko zresztą w Grudziądzu, było kilka, przede wszystkim ekspansja radia, telewizji, kina.

Natomiast bardzo pozytywną, niestety nie przez wszystkich zauważoną, cechą Tadeusza Żuchniewskiego była jego wielka pracowitość. Wystarczy wspomnieć, że w okresie 5 lat i 4 miesięcy jego obecności w Grudziądzu Teatr Ziemi Pomorskiej wystawił 39 spektakli premierowych (przeciętnie po 7-8 nowych sztuk w sezonie teatralnym), z czego aż 18 wyreżyserował sam Żuchniewski, nie licząc jego ról, często może nawet nie zauważanych przez publiczność, ale przecież w każdą z nich dyrektor wkładał wiele serca.

Następcą Tadeusza Żuchniewskiego od 1 kwietnia 1972 r. na stanowisku dyrektora Teatru Ziemi Pomorskiej został młody i uznany już w polskim środowisku teatralnym, absolwent PWST w Warszawie Krzysztof Rościszewski. Mimo krótkiego stażu miał już za sobą spory dorobek artystyczny, od 1970 r. reżyserował w teatrach Gniezna i Torunia. W Gnieźnie zrealizował *Operę za trzy grosze* B. Brechta – sztukę, którą w dwa lata później z powodzeniem powtórzył na grudziądzkiej scenie.

Aura młodego, zdolnego twórcy wpłynęła zapewne na decyzję władz

Krzysztof Rościszewski
Fot. ze zbiorów Teatru
im. Stefana Jaracza w Olsztynie

o powierzeniu właśnie jemu tak odpowiedzialnego stanowiska. Tym bardziej, że wizja sceny grudziądzkiej w interpretacji nowego dyrektora różniła się zdecydowanie od tej, jaką preferowali jego dwaj poprzednicy.

Krzysztof Rościszewski stawiał na teatr ambitny, oparty na własnej wizji przedstawień nowatorskich, często nawet trudnych w odbiorze. Rozumiał jednak, że aby realizować swoje zamysły, musiał iść na kompromis tak z grudziądzkim widzem, jak i grudziądzkimi władzami. Stąd w repertuarze znalazły się tak odległe od siebie pozycje, jak inscenizacje powieści Mniszkówny i Dołęgi-Mostowicza, a z drugiej strony sztuki Witkacego, Różewicza, Przybyszewskiego, Peipera, Krasińskiego, Strindberga, Sofoklesa, Brechta, Maeterlincka, O'Neill, czy wreszcie Mrożka. Rościszewski potrafił pogodzić te dwa odległe światy, gdyż wiedział, że ogromna popularność *Trędowatej* czy *Znachora* pozwoli mu na wystawienie ambitniejszych pozycji, choć nie tak kasowych jak *Antygona*, *W małym dworku*, *Tango*, *Kartoteka*, i to w sytuacji kiedy scena z trudem zarabiała na siebie.

Rościszewski potrafił nie tylko sprowadzić do Grudziądza magów teatru tej miary, co Zofia Wierchowicz lub Antoni Tośta, ale zbudować zespół aktorski na miarę swoich ambicji i oczekiwań. Nadal prym wiedli Gizela Piotrowska, Ina Maciejewska, Zofia Tarska, Irena Telesz, Stanisław Dawczyk, Antoni Ratajewski, ale obok nich pojawiły się nowe osobowości grudziądzkiej sceny jak: Janina Mrazek, Elżbieta Marzinek, Elżbieta

Strzałkowska, Henryk Dłużewski, Andrzej Ciarka, Stefan Burczyk, Witold Gałązka, Lech Gwit, Szymon Pawlicki, Leszek Polessa, Jerzy Kozłowski, Jerzy Zass, Stanisław Siekierski. Po kilkuletniej nieobecności do zespołu wrócili Zofia Grabska, Stefan Giletycz, Feliks Woźnik i Jerzy Koczyński. Za czasów dykcji Krzysztofa Rościszewskiego działała też spora grupa adeptów sztuki aktorskiej, m. in. Wanda Kalinowska, Kamila Łukaszewicz, Małgorzata Bramorska, Maria Dłużewska, Teresa Jabłońska, Zbigniew Kaczmarek czy wreszcie Adam Bauman, rodowity grudziądzanin, związany później z prestiżowymi teatrami, a także znany z takich filmów jak choćby *Znak Orła*, *Soból i panna* czy *Skazany na bluesa*.

Z zespołem tym dyrektor Rościszewski w swym krótkim grudziądzkim epizodzie wystawił, m. in. *Trędowatą* H. Mniszkówny (11.11.1972), *Antygonę* Sofoklesa (15.01.1973), *Taniec śmierci* A. Strinberga (26.05.1973), *Operę za*

Kamila Łukaszewicz jako Stefcia Rudecka w spektaklu *Trędowata*
Fot. ze zbiorów Centrum Kultury Teatr w Grudziądzu, rep. Gerard Szukay

trzy grosze B. Brechta (9.06.1973), *Motyle są wolne* L. Gershea (9.09.1973), *Intruza* M. Maeterlincka (22.09.1973), *Zmierzch długiego dnia* E. O'Neill (7.10.1973), *Kartotekę* T. Różewicza (24.11.1973), *Świętoszka* Moliera (9.03.1974), *Tymona Ateńczyka* W. Szekspira (19.05.1974), *Znachora* T. Dołęgi-Mostowicza (14.12.1974), *Tango* S. Mrożka (8.02.1975), *Warszawiankę* S. Wyspiańskiego (23.02.1975), *Pannę Julię* A. Strinberga (15.05.1975), *Króla Ryszarda III* W. Szekspira (5.06.1975). Natomiast na małej scenie, dla kameralnej widowni, szczególną uwagę przykuły: *Kronika dnia, nowe usta* T. Peipera (18.09.1972), *Na przykład* T. Peipera (21.10.1972), *Śnieg* S. Przybyszewskiego (16.11.1974), *Wariat i zakonnica* Witkacego (22.03.1975).

Inscenizacje Krzysztofa Rościszewskiego spotkały się z dużym uznaniem krytyki, zdobyły też inne zasłużone laury. W 1973 r. Teatr Ziemi Pomorskiej w Grudziądzu otrzymał na Festiwalu Teatrów Polski Północnej w Toruniu Puchar „Panoramy Północy” za *Antygonę*. Nagrody indywidualne przyznano Krzysztofowi Rościszewskiemu za reżyserię spektaklu i aktorom: Elżbiecie Strzałkowskiej (*Antyгона*) i Jerzemu Zassowi (*Kreon*). Doceniono także Janusza Kozłowskiego, wyróżniając go za *Wyszedł z domu* T. Różewicza.

Innym ważnym wydarzeniem dla grudziądzkiego teatru było przyznanie przez Prezydium ZG SPATiF – ZASP dyrektorowi Rościszewskiemu nagrody im. Schillera za 1973 r. dla młodego twórcy teatralnego. W 1974 r. Zofia Wierchowicz na Festiwalu Teatrów Polski Północnej została nagrodzona za scenografię i reżyserię *Tymona Ateńczyka*, a nagrodę aktorską za tytułową rolę w tym spektaklu otrzymał Henryk Dłużewski. Tygodnik „Panorama Północy” ponownie przyznał swój puchar przechodni Teatrowi Ziemi Pomorskiej. Wkrótce też teatr grudziądzki, już po raz drugi, wystąpił w stolicy, reprezentując województwo bydgoskie na przeglądzie teatralnym w ramach Panoramy XXX-lecia (23 marca 1974 r.).

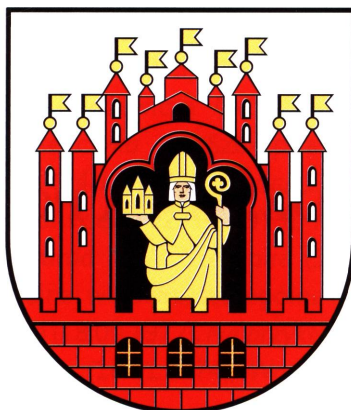
Na początku 1975 r. Krzysztofowi Rościszewskiemu zaproponowano objęcie Teatru im. Jaracza w Olsztynie. Propozycję przyjął i 1 lutego 1975 r. pożegnał się z Grudziądzem, zabierając ze sobą większość zespołu. Była to wielka strata tak dla teatru, jak i dla miasta. (cdn)

HERB GRUDZIĄDZA PO KOREKCIE

Grudziądz ma od 11 marca 2013 r. nowy herb. Wprowadzenie w jego wizerunku niewielkich, ale znaczących zmian pozwoliło dostosować symbol tożsamości miasta – jakim jest herb – do kształtu ustanowionego zarządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych w 1937 r. Ta korekta dokonana została z uwzględnieniem współczesnych kryteriów oceny poprawności i zgodności ze sztuką heraldyczną, a także w zgodzie ze współczesną estetyką.

Nowa jest też chorągiew miejska oraz insygnia władz samorządowych – łańcuch prezydenta i laska przewodniczącego Rady Miejskiej. Tego ostatniego atrybutu władzy dotychczas nie używano w sali obrad grudziądzkich rajców.

O tym, że herb Grudziądza nie spełnia wszystkich wymogów okazało się stosunkowo niedawno. Straż Miejska, która z okazji swojego 20-lecia przypadającego na początku 2011 r. miała otrzymać sztandar, musiała wcześniej, zgodnie z obowiązującymi przepisami, przedłożyć w MSWiA stosowny projekt i uzgodnić z historykami jego merytoryczną zawartość i poprawność historyczną. Wówczas okazało się, że herb, którym posługiwało się miasto od 1990 r., nie jest do końca poprawny heraldycznie. Jakie miał mankamenty? Zdaniem prof. dr. hab. Krzysztofa Mikulskiego z Instytutu Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu widoczna w herbie Grudziądza budowla powinna dochodzić do skraju tarczy. Sama tarcza herbowa wzoru francuskiego z XIX w. odbiega od praktyki stosowanej we współczesnej heraldyce samorządowej – obecnie obowiązuje tarcza zwana hiszpańską, zaokrąglona od dołu. Herb powinien być spójny stylistycznie. Godło przedstawiono dwuwymiarowo – takie są wymagania

Herb Grudziądz po ostatniej korekcie wg projektu Lecha Tadeusza Karczewskiego
Rys. z archiwum Urzędu Miejskiego w Grudziądzu

sztuki heraldycznej ocenianej przez MSWiA (obecnie Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji) i zawarte w ustawie o odznakach i mundurach, ale postać biskupa jest wyobrażona przestrzennie, bez czerwonych obrysów konturowych, za to obwiedziona niemożliwą do przyjęcia złotą poświatą. Nielogiczne jest skierowanie niektórych chorągiewek w prawo, a innych w lewo – wiatr nie wieje równocześnie w przeciwne strony (!). Sylwetka kościoła trzymanego przez biskupa przypomina relikwiarz lub kielich (?). Rozwiązania takiego również nie można zaakceptować. Wszystkie elementy herbu powinny być zgodne z opisem z 1937 r. – a tu pojawiły się dodatkowe okna w bocznych wieżach.

W swojej analizie heraldycznej prof. Mikulski odniósł się także do samego opisu herbu z 1937 r. i zaproponował wprowadzenie kilku niewielkich, ale znaczących zmian.

Jego zdaniem określenie budowli jako zamku jest nadinterpretacją wyobrażenia z nowożytnych pieczęci. Zamek był siedzibą władz świeckich (komtura, potem starosty) i stanowił ośrodek zarządu dóbr zakonnych, a potem królewskich, a więc nie mających nic wspólnego z miastem. Postać biskupa, ponad wszelką wątpliwość, umieszczono w oknie świątyni, a nie budowli świeckiej. Ikonografia nowożytnych pieczęci Grudziądz stanowi rozwinięcie jednego z typów pieczęci pontyfikalnych biskupów, w których postać pokazana jest na tle obiektu architektonicznego o charakterze sakralnym, zwieńczonego wieżyczkami, o znaczeniu symbolicznym.

Historia symboli tożsamości miasta

Historię herbu i pieczęci miejskich przedstawiliśmy w artykule Anny Wajler zamieszczonym w *Kalendarzu Grudziądzkim 1998*. Przypomnijmy pokrótce, że już w najstarszej pieczęci (z XIV lub nawet XIII w.) pojawiła się sylwetka biskupa utożsamiana z biskupem Chrystianem. Od połowy XV w. obok pieczęci z biskupem używano drugiej – z głową tura. Pieczęć ta dotychczas funkcjonowała jako ziemską i krzyżacką, a teraz stała się ubocznym herbem miasta. Stan ten przetrwał wprawdzie kilkaset lat, ale rysunek pierwotny zmieniał się w zależności od epoki. Dopiero pod koniec XIX w. zdecydowano się na ujednoczenie herbu miasta. Realizacja pomysłu zajęła trzy lata. W 1898 r. rajcy miejscy przyjęli jako jedyny herb z głową tura. Niestety uchwały Rady Miasta nie chciał zatwierdzić Urząd Heraldyczny przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. Urzędnicy w Berlinie argumentowali, że głowa tura nigdy nie była herbem Grudziądza, lecz tylko wyobrażeniem napieczętym. Ostatecznie nowy herb został zatwierdzony dopiero w 1901 r. i przetrwał do początku lat 20.

W II RP ówczesne przepisy zezwalały miastom historycznym na posługiwanie się pieczęciami z historycznymi herbami. Dlatego po odzyskaniu niepodległości postanowiono przywrócić herb Grudziądza z wizerunkiem biskupa. Uchwałę o takiej zmianie herbu Rada Miasta podjęła 21 października 1922 r. Jednocześnie zwrócono się do władz państwowych o urzędowe nadanie herbu. Jednak nie czekając na decyzję MSW, wszystkie instytucje miejskie zaczęły się posługiwać stemplem pieczętnym z wizerunkiem biskupa stojącego na murze ze spiczastymi wieżyczkami. Na oficjalne ustanowienie herbu trzeba było czekać jeszcze dłużej niż przy poprzedniej zmianie, bo aż pięć lat. Zgodnie z zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych z 18 czerwca 1937 r. herb miał następujący kształt:

W polu srebrnym zamek czerwony z dziewięcioma wieżycami, zakończonymi gałkami i chorągiewkami złotymi; w czarnej niszy zamku postać biskupa do kolan, w infule, z modelem kościoła w ręce prawej i pastorałem w lewej. Szaty biskupie, infuła, model kościoła i pastorał – złote. Twarz i ręce – barwy naturalnej. Okna w wieżach bocznych – srebrne, okno w wieży środkowej i trzy okna zakratowane w murze zamku – czarne.

Miasto otrzymało wówczas zapewne także barwny wizerunek herbu wykonany przez Wacława Granicznego, emerytowanego dyrektora

Archiwum Skarbowego w Warszawie. Co prawda zmarł on 26 maja 1937 r., ale należy sądzić, że zdążył przygotować stosowny rysunek. Projekty graficzne nie były wówczas konsultowane z samorządami miejskimi – dodaje prof. K. Mikulski.

Po wojnie herb z 1937 r. był używany do 1950 r. W następnych latach występował w różnych nie do końca poprawnych wersjach. Na przykład inny był ten umieszczony nad sceną w teatrze, a jeszcze inny zdobił miejskie autobusy i tramwaje. O powrocie do przedwojennego wizerunku zdecydował odrodzony samorząd miasta. Zapis o herbie i barwach miasta znalazł się w Statucie Miasta Grudziądza uchwalonym przez Radę Miejską 10 listopada 1990 r.

W zgodzie ze sztuką heraldyczną

– Uznając potrzebę kontynuacji prawnej II i III RP, należy przy projektowaniu współczesnego herbu Grudziądza respektować postanowienia ministra spraw wewnętrznych z 1937 r., chyba że pojawiłyby się nowe źródła, wówczas nie wzięte pod uwagę, z czym nie mamy do czynienia – napisał w swojej ekspertyzie dla władz miasta prof. Mikulski. W sprawie kształtu rysunkowego herbu należy jednak kierować się współczesnymi kryteriami oceny poprawności i zgodności ze sztuką heraldyczną, a także współczesną estetyką.

Na podstawie kwerendy historycznej przeprowadzonej przez prof. Mikulskiego wykonany został projekt nowego herbu Grudziądza. Jego autorem jest artysta plastyk Lech Tadeusz Karczewski z Torunia.

Propozycja przedstawiona miastu przez toruńskich historyków oznacza realizację dwóch zamiarów: po pierwsze nawiązuje do w pełni poprawnego rysunku zgodnego z zarządzeniem MSW z 18 czerwca 1937 r., po drugie – jest próbą kontynuacji dotychczasowego wizerunku przez usunięcie jego mankamentów plastycznych i heraldycznych. Projekt herbu odwołuje się również do propozycji z wydawnictwa „Miasta Polskie w Tysiącleciu”, jako że rysunki tam zawarte w powszechnej opinii współczesnych heraldyków prezentują wysoki poziom.

Po wprowadzeniu wszystkich zmian nowy herb Grudziądza przedstawia się następująco:

W polu srebrnym budowla czerwona z dziewięcioma wieżami, zakończonymi gałkami i chorągiewkami złotymi; w czarnej niszy budowli postać biskupa do kolan,

w infule, z modelem kościoła w ręce prawej i pastorałem w lewej. Szaty biskupie, infuła, model kościoła i pastorał – złote. Twarz i ręce – barwy naturalnej. Okna w wieżach bocznych – srebrne, okno w wieży środkowej i trzy okna zakratowane w murze zamku – czarne.

Projekt herbu w takim kształcie trafił do Komisji Heraldycznej, która oceniła go pozytywnie jako zgodny z zasadami heraldyki, weksylogologii i miejscową tradycją historyczną. Pozytywna była także opinia ministra spraw wewnętrznych i administracji, wydana 7 listopada 2011 r.

W związku ze zmianą herbu zmianie musiały ulec także chorągiew miejska i łańcuch prezydenta. I w tej kwestii konsultowano się z prof. Mikulskim. Wniosek władz miejskich w sprawie chorągwi i łańcucha prezydenta uzyskały pozytywne opinie Komisji Heraldycznej oraz ministra spraw wewnętrznych. Projekt wykonał również Lech Tadeusz Karczewski.

Chorągiew Grudziądzka ma postać płata białego o proporcjach 1:1 z umieszczonym pośrodku godłem herbu.

Posługiwanie się chorągwią miejską należy do średniowiecznej tradycji, podobnie jak zaproponowana konstrukcja chorągwi odzwierciedlająca herb. Zmiana kształtu godła – prostokątna podstawa budowli i muru – jest uzasadniona i praktykowana od czasów średniowiecza – wyjaśnia prof. Mikulski.

W przypadku łańcucha uwagi ekspertów dotyczyły przede wszystkim ogniwi, które powinny swoim kształtem nawiązywać do cech herbu (wieże). Wszystkie ogniwa wykonane są z metalu barwy złotej. Dolne ogniwa spięte są plakietą z tego samego metalu z motywem wątku muru ceglanego, wewnątrz której znajduje się herb miasta Grudziądzka.

Przypomnijmy, że poprzedni łańcuch prezydenta sprezentowany został przez grudziądzkich rzemieślników w 1979 r.

Zupełnie nowym atrybutem władzy samorządowej w grudziądzkim ratuszu jest laska przewodniczącego Rady Miejskiej.

Laska o wysokości 165 cm i średnicy 4,5 cm wykonana jest z drewna sirocco barwy naturalnej. Zwieńczona jest trójkątną głowicą wykonaną z metalu (srebro patynowane) o wysokości 25 cm. Głowica nawiązuje do wizerunku godła herbu miasta Grudziądzka. Na wysokości 1 m od podstawy znajduje się chwyt wykonany z białego metalu. Laska jest zakończona stopą (trzewikiem) wykonanym z metalu tej samej barwy, co chwyt i głowica.

Uderzeniem laski przewodniczący Rady otwiera i zamyka obrady miejskich rąców.

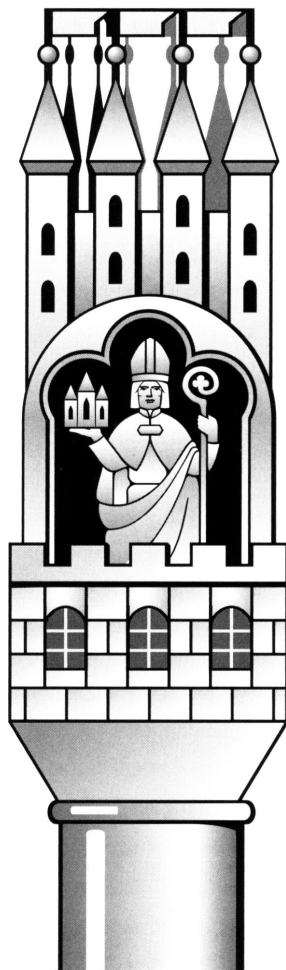
Nowy łańcuch prezydenta miasta wg projektu Lecha Tadeusza Karczewskiego

Rys. z archiwum Urzędu Miejskiego w Grudziądzu

Pięć lat na wprowadzenie zmian

28 listopada 2012 r. radni Rady Miejskiej podjęli uchwałę w sprawie Statutu Miasta. Jedną z zmian dokonanych w tym dokumencie dotyczy herbu miasta, a ponadto chorągwi, prezydenckiego łańcucha oraz laski przewodniczącego Rady Miejskiej. Nowy statut wszedł w życie 11 marca 2013 r.

Na wprowadzenie nowych symboli Urząd Miejski ma pięć lat. W tym okresie obowiązywać będą tak stare, jak i nowe wzory.

Głowica laski przewodniczącego Rady Miejskiej wg projektu Lecha Tadeusza Karczewskiego

Rys. z archiwum Urzędu Miejskiego w Grudziądzu

Uznanie dla profesjonalizmu

Rozpatrując wniosek prezydenta Grudziądza i wydając pozytywną opinię w sprawie herbu, chorągwi, łańcucha prezydenta miasta i laski przewodniczącego Rady, Komisja Heraldyczna wyraziła uznanie dla profesjonalizmu i wysokich walorów przedłożonych do opinii projektów. Życzeniem Komisji jest otrzymywanie „jak najwięcej tak starannie

opracowanych projektów insygniów władz samorządowych”.

Znowelizowana w 1998 r. ustawa o odznakach i mundurach nałożyła na władze samorządowe obowiązek zaprojektowania herbu i flagi, będącymi najważniejszymi znakami rozpoznawczymi województw, powiatów, miast i gmin, zgodnie z zasadami sztuki heraldyki, weksylologii (nauka o sztandarach i chorągwiach) i miejscową tradycją historyczną. Wzory wymagają zaopiniowania ministra właściwego do spraw administracji publicznej. Opinie dla ministra przygotowuje Komisja Heraldyczna. Na mocy ustawy projekty symboli muszą zostać zaopiniowane przez ministra, lecz ustawa nie wymaga, aby opinia była pozytywna.

Powołanie Komisji Heraldycznej jest uwieńczeniem wieloletnich starań polskich heraldyków i weksylologów o utworzenie złożonego ze specjalistów ciała kolegialnego, którego działalność przyczynia się do podniesienia współczesnej heraldyki i weksylologii na wyższy poziom nauki i sztuki. Dotychczas Komisja zaopiniowała tysiące projektów herbów, flag i innych symboli jednostek samorządowych, znacząco wpływając na polepszenie przedkładanych projektów.

GWIAZDY KONCERTÓW NOWOROCZNYCH

Wiedeń ma swój słynny Koncert Noworoczny, który ogląda wiele milionów melomanów przed telewizorami, a tylko nielicznym szczęśliwcom udaje się w sali Wiener Musikverein oklaskiwać miejscowych filharmoników i światowej sławy dyrygentów na żywo. Grudziądz może również poszczycić się swoim Koncertem Noworocznym, który niejednokrotnie gościł wybitne gwiazdy polskiej estrady.

Koncerty Noworoczne w sali Centrum Kultury Teatr zostały zapoczątkowane w 1996 r. przez ówczesną dyrektorkę tej placówki Krystynę Nowak i dyrygentkę chóru Alla camera Annę Janosz-Olszowy. Zaczęło się bardzo skromnie od koncertu kolęd w wykonaniu chóru Alla camera i Cantores Torunensis z towarzyszeniem zespołu kameralnego Toruńskiej Orkiestry Kameralnej. Pomysł zorganizowania takiego koncertu w pierwszą sobotę stycznia spodobał się wszystkim. Na widowni zasiadł komplet widzów. Media pisały pozytywnie i zachęcały do kontynuowania tego artystycznego pomysłu. Tak też się stało i koncert na stałe wszedł do kalendarza imprez kulturalnych w Grudziądzu. Kolejne koncerty były coraz śmielszymi projektami artystycznymi. Do kolęd, które zwykle wypełniały pierwszą część koncertu, zaczęto dodawać coraz więcej utworów artystycznych i rozrywkowych.

Koncerty są organizowane nieprzerwanie do dzisiaj. Po kilku latach zainteresowanie było tak duże, że od 2004 r. odbywają się dwa koncerty, a bilety sprzedają się już w październiku.

Gospodarzem artystycznym, od samego początku, jest chór Alla camera. Jednak nie chór jest tu najważniejszy. Koncert jest wyjątkowy

i niepowtarzalny. Ta specyfika każdego z nich polega na tym, że zaproszony artysta i chór przygotowują program do wspólnego wykonania. Dla chórzystów z Alla camera jest to wielkie przeżycie – móc koncertować ze znanymi i cenionymi artystami. Podczas koncertu obecna jest na scenie w roli akompaniatora zwykle Orkiestra im. Johanna Straussa, z którą chór Alla camera współpracuje od 1999 r.

Parada gwiazd rozpoczęła się już w 1999 r., kiedy to zaproszenie przyjęła pierwsza dama wokalistyki jazzowej – Ewa Bem. Ta wielka artystka wykonała z chórem kolędy w aranżacji jazzowej i swoje jazzowe ballady. W koncercie wzięła udział również sekcja instrumentalna: Piotr Lemański – gitara, Wojtek Staroniewicz – saksofon, Andrzej Gulczyński – kontrabas, Józef Elias – perkusja.

W kolejnych latach z chórem Alla camera wystąpili: Tytus Wojnowicz (2000), Stanisław Sojka (2002), Janusz Radek (2006). Każdy w swoim stylu. Tytus Wojnowicz, jak wiemy, jest znakomitym oboistą. Zaprezentował się w swoim typowym repertuarze, do którego włączył się chór, ale też wykonywał z Alla camera tradycyjne kolędy. Stanisław Sojka natomiast

W 2007 r. wystąpiła Grażyna Brodzińska z Orkiestrą im. Johanna Straussa pod dyktando Macieja Niesiołowskiego
Fot. Gerard Szukay

zapropował inną formułę – na tle śpiewanych przez chór tradycyjnych kolęd a cappella improwizował jedynie głosem, co dało zupełnie nieoczekiwany efekt – połączenie klasyki z jazzem. Natomiast Janusz Radek wykonał z chórem kolędy w stylu tradycyjnym, a w drugiej części koncertu zaprezentował materiał z najnowszej płyty z piosenkami Ewy Demarczyk.

Kolejnym wydarzeniem artystycznym zasługującym na uwagę był Koncert Noworoczny z Reprezentacyjną Orkiestrą Wojska Polskiego (2003). Jest to zawodowa orkiestra, wówczas licząca 50 muzyków i tyleż ich zasiadło na grudziądzkiej scenie. Obok kolęd wykonywanych przez chór i orkiestrę znalazły się fragmenty tzw. muzyki klasycznej, np. Vivaldiego *Gloria* czy *Va, pensiero* z opery *Nabucco* Pucciniego, a także arie operetkowe i jazzowe standardy.

Jak wiadomo, największą popularnością na tego typu koncertach, cieszą się przeboje muzyki operowej, operetkowej i musicalowej. Takich koncertów było kilka, pierwszy w 2001 r. Wówczas to na Koncercie Noworocznym po raz pierwszy wystąpiła bydgoska Orkiestra im. Johanna Straussa Marka Czeaka. To właśnie Marek Czeaka zaproponował udział w koncercie sopranistki Agnieszki Olszewskiej, z którą *Alla camera* współpracuje do dzisiaj. Na innym z kolei koncercie występowali nasi rodzimi artyści: Hanna Kwiatkowska, Zbigniew Kulwicki, Mirosław Kosiński, Marcin Tłałka (2005). Ale jeśli chodzi o ten gatunek muzyki, to należy podkreślić, że w Grudziądzu podczas Koncertów Noworocznych, razem z *Alla camera*, koncertowały największe gwiazdy, uwielbiane i podziwiane przez polską publiczność – wspaniała Grażyna Brodzińska (2007), której towarzyszyła Orkiestra im. Johanna Straussa pod dykcją Macieja Niesiołowskiego oraz Bogusław Morka (2008), dysponujący pięknym tenorowym głosem. W Grudziądzu miał też miejsce *Pojedynek trzech tenorów* (2010) czyli koncert Krzysztofa Marciniaka, Tomasza Madeja, Pawła Skaluby, którzy razem z *Alla camera* i Orkiestrą im. Johanna Straussa wykonali urozmaicony artystycznie program i znakomicie się podczas koncertu bawili.

Warto również wspomnieć koncert zatytułowany *Polskie lata sześćdziesiąte* (2009), projekt opracowany przez Krzesimira Dębskiego, zawierający największe przeboje Niemena, Czerwonych Gitar, Skaldów,

Marcin Kydryński przepięknie prowadził koncert w 2012 r.

Fot. Piotr Bilski

Piotra Szczepanika. W programie znalazło się kilkanaście pięknych piosenek opracowanych symfonicznie na solistów, chór i orkiestrę. W koncercie, obok chóru *Alla camera*, bydgoskiej orkiestry, Katarzyny Matuszak, Joachima Perlika, Krzysztofa Wojteckiego, wystąpiła legenda tamtych lat Jacek Zieliński z zespołu Skaldowie. Koncert poprowadził z humorem i specyficznym dla siebie dowcipem Artur Andrus.

To od tego artysty kabaretowego, konferansjera i dziennikarza radiowej Trójki zaczęła się praktyka zapraszania znanych prezenterów do prowadzenia grudziądzkich Koncertów Noworocznych. Wspomniany już *Pojedynek trzech tenorów* prowadził w kabaretowym stylu Piotr Bałtroczyk.

W 2011 r. Maria Szabłowska i Krzysztof Szewczyk opowiadali *Historię polskiej piosenki*. Tak był zatytułowany koncert, którego gwiazdą była niekwestionowana królowa polskiej piosenki Irena Santor. Artystce, obok młodych solistów Emilii Czekały i Mateusza Ziółko, chóru i orkiestry towarzyszył Czesław Majewski na fortepianie. Dla chórzystów było to wielkie przeżycie i wyzwanie śpiewać z Ireną Santor takie piosenki, jak: *Powróćisz tu, Serce czy Tych lat nie odda nikt*.

Były też koncerty z big-bandami. Jeden z wcześniejszych (2004) to koncert *Kolędy świata* z big-bandem Jerzego Szymaniuka z Zielonej Góry i znakomitymi solistami: Grażyną Łobaszewską, Ewą Urygą, Markiem Bałatą;

a także z big-bandem Eljazz Józefa Eliasza i solistami: Januszem Szromem, Natalią Pastewską, Joachimem Perlikiem (2012). Koncert ten przepięknie poprowadził Marcin Kydryński, który podczas konferansjerki wspominał swojego ojca Lucjana Kydryńskiego, urodzonego w Grudziądzu.

Na ostatnim Koncercie Noworocznym (2013) gościł Waldemar Malicki – wirtuoz fortepianu, znakomity kabareciarz i jak się okazało cudowny, skromny człowiek. Waldemar Malicki jako gospodarz tego koncertu bawił publiczność dowcipami, opowiadkami z życia artystów. Obok lekkich i pięknych przebojów operowo-operetkowych, które wykonywali Magdalena Idzik i Rafał Bartmiński (orkiestrę zza pulpitu dyrygenckiego

Gospodarzem koncertu w 2013 r. był Waldemar Malicki, który zachwycił publiczność swoim artystycznym kunsztem

Fot. Piotr Bilski

poprowadził Bernard Chmielarz), pan Waldemar zachwyił wszystkich swoim artystycznym kunsztem w *Rapsodii węgierskiej* Franciszka Liszta i *Błękitnej rapsodii* George'a Gershwina.

Już za chwilę, 4 stycznia 2014 r., odbędzie się kolejny dziewiętnasty już grudziądski Koncert Noworoczny. W sobotni wieczór na scenie Centrum Kultury Teatr zobaczymy i usłyszymy: Alicję Majewską, Zbigniewa Wodeckiego, Jacka Wójcickiego, którym towarzyszyć będzie Włodzimierz Korcz na fortepianie, chór Alla camera i Orkiestra im. Johanna Straussa.

WARSZAWSKI POWSTANIEC Z GRUDZIĄDZA

Na Powązkach Wojskowych w Warszawie, w jednej z kwater żołnierzy batalionu „Zośka”, spoczywają prochy poległego w powstaniu warszawskim harcerza z Grudziądza, drużynowego przedwojennej 8. Pomorskiej Drużyny Harcerzy im. Zawiszy Czarnego, zwanej „Błękitną Ósemką”. Tadeusz Maślankowski w 1942 r. przedostał się do Warszawy, wstąpił do Szarych Szeregów i Grup Szturmowych podporządkowanych Armii Krajowej, gdzie otrzymał pseudonim „Sosna”, był przełożonym Krzysztofa Kamila Baczyńskiego. W chwili wybuchu powstania dowodził drużyną w plutonie „Alek” kompanii „Rudy”. 8 sierpnia 1944 r., podczas obrony cmentarza ewangelickiego na Woli, „Sosna” został śmiertelnie trafiony kiedy próbował ratować kolegę z drużyny – Henryka Petrykę „Karola”. Za bohaterską postawę pośmiertnie awansowany do stopnia podporucznika AK i podharcmistra oraz odznaczony Orderem Virtuti Militari V klasy i Krzyżem Walecznych.

Tadeusz Maślankowski urodził się 10 grudnia 1921 r. w Grudziądzu, tu się wychowywał z młodszym o trzy lata bratem Henrykiem, dorastał, poznawał harcerskie życie, realizował młodzieńcze pasje. Jego rodzice – Feliks i Alwina z domu Sandach, zadbali o właściwe warunki rozwoju oraz o dobre wychowanie swych synów.

Matka zajmowała się gospodarstwem domowym oraz pracą społeczną. Jak wspominał starszy o trzy lata kolega z drużyny Alfons Neumann (harcerz, przyboczny w 8. Pomorskiej Drużynie Harcerskiej, oboźny ze złotu w Spale): „Tadek był wiernym odbiciem pięknej matki, był przystojny, miał fałdowane włosy i trochę zadarty nos”. Znał on matkę Tadeusza jako czynną

aktywistkę Koła Przyjaciół Harcerstwa oraz Koła Rodzicielskiego w gimnazjum.

Ojciec był pracownikiem łączności podlegającej wówczas Dyrekcji Poczty Polskiej. Maślankowscy mieszkali przy ul. Fortecznej 11/7, żyli raczej skromnie.

W roku szkolnym 1934/35 Tadeusz rozpoczął naukę w Gimnazjum Humanistycznym im. Jana III Sobieskiego w Grudziądzu przy ul. Sienkiewicza 27, zwanym klasycznym, w klasie I a z językiem niemieckim. Jego nauczycielami byli między innymi: Jan Witkowski – język polski, Wiktor Kapaun – matematyka, Tomasz Adamczak – łacina, Mieczysław Dziwiłł – śpiew, Maria Kasprzycka – niemiecki, Józef Łuszczyński – rysunki, ks. Józef Roskwitalski – religia, Alfons Weber – wf, Zofia Zawadzka – biologia, Bernard Lemańczyk – geografia.

W tym samym czasie 13-letni Tadeusz wstąpił do działającej w tej szkole, 8. Pomorskiej Drużyny Harcerskiej im. Zawiszy Czarnego, zwanej – od koloru chust i pomponów przy skarpetach – „Błękitną Ósemką”.

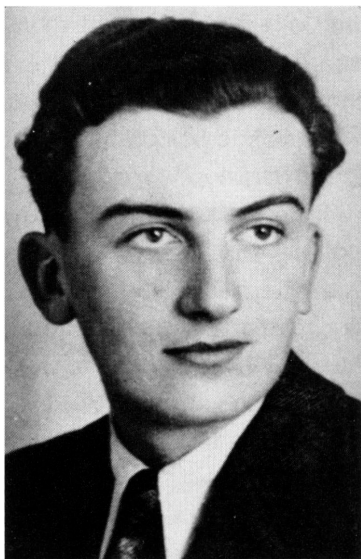
Józef Zakrzewski, tak wspominał kolegę z harcerstwa: „Tadeusza pamiętam jak w gimnazjum Sobieskiego nazywano go po prostu Maślanką. Sam myślałem, że nazywa się Maślankowski i ten błąd powtarzał się w wielu publikacjach. W potocznej mowie Tadeusz tego nie korygował”.

Jego bliskimi przyjaciółmi byli Kazimierz i Aleksander Hetmańscy, bracia – bliźniacy, którzy także należeli do „Błękitnej Ósemki”

Tadeusz w 1939 r. ukończył I klasę liceum – z językiem francuskim. Bardzo ciepło wspominał profesorkę języka francuskiego, panią Irenę Kurkowiak, która często udzielała jemu dobrych rad.

W drużynie przeszedł wszystkie etapy harcerskiego wtajemniczenia; wraz z „Błękitną Ósemką” obozował w Kutach na Huculszczyźnie (1936), Węgierskiej Górze w Beskidzie Żywieckim (1937), Mamai koło Konstancy w Rumunii (1938). Oczywiście, uczestniczył też w tak wielkim wydarzeniu dla harcerskiej braci, jakim był Jubileuszowy Złot Związku Harcerstwa Polskiego w Spale w 1935 r. Z grudziądzkiego Hufca Harcerzy na złot wyjechało 120 chłopców w pięciu samodzielnych drużynach. Była to najliczniejsza reprezentacja wśród hufców z Chorągwi Pomorskiej.

Tadeusz, z uwagi na swoje zamiłowania plastyczne, często przygotowywał dekoracje obozowe, np. przed wyjazdem na obóz do

Tadeusz Maślankowski „Sosna”
Fot. ze zbiorów autorki

Rumunii namalował portrety prezydenta RP Ignacego Mościckiego i marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza. Obrazy o wymiarach 120 cm × 70 cm umieszczono na bramie obozowej, która była wizytówką gości z Polski.

Wg kolegi, Leona Kaczmarzyka, Tadeusz w 1938 r. przejął od Lucjana Czyżewskiego funkcję drużynowego 8. Pomorskiej Drużyny Harcerskiej, gdyż „nie było większej osobowości niż Tadek”.

W gimnazjum i liceum uczestniczył w obowiązkowych zajęciach z Przystosowania Wojskowego, w ramach których, po niedzielnej mszy, uczęszczał do koszar 18. Pułku Ułanów Pomorskich na naukę jazdy konnej. Ze wspomnień siostry braci Hetmańskich, pani Genowefy Hetmańskiej, wynika, że już jako dziecko lubił oglądać parady ułanów, którzy zawsze przejeżdżali koło jego domu.

Podczas ostatnich przedwojennych wakacji, od 15 lipca do 15 sierpnia, Tadeusz Maślankowski prowadził w Słupskim Młynie obóz swojej drużyny, a już 24 sierpnia, jak podaje jego kolega Henryk Dziergwa, „zgłosił się jako ochotnik do Towarzystwa »Strzelec« (ul. Solna) do wojska. Następnie skierowano go na pozycje obronne 65. pp. (w okolicy Parsk) w grupie operacyjnej »Wschód« armii »Pomorze« (gen. Bołtucia). W dniach 3-4 września maszerował w kierunku Torunia”. Natomiast jego ojciec został

powołany do 64. pułku piechoty do obrony linii Osy.

Z opisu Henryka Dziergwy wynika, że trasa dalszego marszu Tadeusza wraz z oddziałami wiodła przez Wąbrzeźno (rano 5 września), Golub-Dobrzyń, Lipno, Włocławek, Łowicz, gdzie trwały ciężkie walki 65. pp. Wielu żołnierzy kompanii Przysposobienia Wojskowego po rozproszeniu oddziału, w pierwszych dniach września, w trakcie wycofywania, udało się do swych domów. Tadeusz najprawdopodobniej zakończył swój udział w wojnie obronnej po bitwie nad Bzurą. W październiku 1939 r. wrócił do Grudziądza, gdzie wielu harcerzy zostało już w tym czasie aresztowanych. Przez jakiś czas ukrywał się u rodziny na wsi. W grudniu, na wieść o wypuszczeniu aresztowanych, powrócił do rodzinnego miasta.

W styczniu nawiązał kontakt z kolegami Leonem Karczmarzykiem i Klemensem Józefowiczem. Wspólnie postanowili udać się do Warszawy, gdzie przebywało już paru ich przyjaciół. Pierwsza próba przedarcia się, dzień po Wielkanocy 1940 r., zakończyła się łapanką i aresztem w Kutnie. Jak wspominał Henryk Dziergwa, przebywali tam do 15 czerwca 1940 r. – dnia upadku Paryża. Z radości zdobycia stolicy Francji, Niemcy ich uwolnili z poleceniem powrotu do domu i zameldowania się w Gestapo i Arbeitsamcie. Po przyjeździe do Grudziądza druha Klemensa Józefowicza skierowano do pracy w fabryce maszyn rolniczych „Unia”, druha Leona Karczmarzyka do odlewni żelaza Herzfeld-Victorius, natomiast Tadeusza uznano za przywódcę ucieczki i umieszczono w połowie lipca 1940 r. w Obozie Pracy Przymusowej w Łęgnowie koło Bydgoszczy, gdzie pracował w firmie DAG Kaltwasser Brahnau.

Nie porzucając myśli o przedostaniu się do Warszawy, kilkakrotnie próbował ucieczki. Dopiero trzecia okazała się udaną. Na pewno podczas tych przepraw, a także i później w innych sytuacjach, bardzo przydawała się jemu dobra znajomość języka niemieckiego. Na początku czerwca 1942 r. znalazł się nareszcie w Warszawie. Wiedział, że jego profesorka języka francuskiego, Irena Kurkowiak, przebywa w stolicy i pomaga swoim wychowankom. Nauczycielka, pochodząca z Wielkopolski, kontaktowała ich z profesorami Uniwersytetu Poznańskiego, którzy organizowali tajne nauczanie. Dzięki jej pomocy przystąpił do matury, a po zdaniu egzaminu dojrzałości rozpoczął studia medyczne na podziemnym Uniwersytecie Poznańskim z siedzibą w Warszawie (skończył dwa lata studiów

medycznych). Równolegle pracował zarobkowo.

W stolicy utrzymywał kontakty ze swoimi kolegami z „Błękitnej Ósemki”, np. z braćmi Hetmańskimi, Henrykiem Dziergwą.

W październiku 1942 r. wstąpił do organizacji wojskowej Stronnictwa Narodowego. Dzięki kolegom z tajnego uniwersytetu (którzy wiedzieli, że przed wojną działał w ZHP), udało mu się nawiązać kontakt z Szarymi Szeregami. Wstąpił do Grup Szturmowych, do tworzącego się batalionu „Zośka” (październik 1943 r.). Wraz ze swymi przyjaciółmi z tajnych kompletów – Jerzym Ochrymowiczem „Dżemsem”, Janem Jaworskim „Maryską” – trafił do plutonu „Alek” 2. kompanii „Rudy”.

Józef Zakrzewski tak wspominał ten fakt: „W konspiracji [Tadeusz] przybrał pseudonim Sosna. Wyczytałem kiedyś charakterystykę ludzi o tym

Ppor. phm. Tadeusz Maślankowski „Sosna” spoczywa w jednej mogile ze swoim podwładnym sierż. podchor. Henrykiem Petryką „Karolem”

Fot. ze zbiorów autorki

symbolu i były tam takie określenia: ludzie sosny są dobrymi przyjaciółmi, lubią pracę zawodową, potrafią służyć i zawsze znajdą jakąś radę na kłopoty innych, są odważni i otwarci, więc dzięki temu prawdziwi. Na podstawie opinii kolegów te cechy pasują do określenia jego charakteru”.

W ramach dywersyjnej działalności Grup Szturmowych, z 27 na 28 kwietnia 1944 r. pluton „Alek”, a w nim Tadeusz Maślankowski „Sosna”, wziął udział w akcji „Tłuszcz-Urle” (T-U). Zadaniem harcerzy było wykolejenie, na odcinku między miejscowościami Tłuszcz i Urle, urlopowego pociągu pośpiesznego jadącego z Wołkowyska do Berlina. Była to ostatnia akcja kolejowa batalionu; w wykolejonym pociągu śmierć poniosło 36 oficerów i żołnierzy niemieckich, 38 zostało ciężko rannych, 180 – lżej rannych; przerwa w ruchu, spowodowana wykolejeniem trwała 26 godzin. Dowódcą III grupy atakującej (do której należał „Sosna”) był jego przyjaciel „Dżems”. Koledzy zapamiętali, że Tadeusz przed akcją poprowadził wspólną modlitwę. Wspominali też, że udział „Sosny” w akcji został bardzo wysoko oceniony.

5 maja 1944 r. odbył egzamin w Agricoli – szaroszeregowej Szkole Podchorążych Piechoty, a dwa tygodnie później wraz z plutonem „Alek” wyjechał do Puszczy Białej na polowe ćwiczenia o kryptonimie „PAR” (skrót od słowa partyzant). Tam kapral podchorąży „Zagórski” (znany częściej pod pseudonimem „Sosna”) został mianowany dowódcą 3. drużyny w plutonie „Alek”. W ocenie innych harcerzy z oddziału był niewątpliwie jednym z bardziej doświadczonych i dzielniejszych żołnierzy batalionu, bardzo lubiany przez kolegów. Z racji swego przedwojennego przeszkolenia wojskowego oraz doświadczenia z kampanii wrześniowej, pełnił funkcję instruktora wyszkolenia.

Jego podkomendnym do 1 lipca 1944 r. był Krzysztof Kamil Baczyński. Młody poeta (wg relacji Henryka Dziergwy) tak scharakteryzował swego dowódcę: „sylwetka chłopięca, twarz szczupła, oczy brązowe, wymowny, rzadko dowcipny, żywiołowe poczucie humoru, praktykujący katolik, nienawidził szowinizmu i konserwatyizmu narodowego”.

Podczas szkolenia w leśnej bazie Maślankowski zrobił bardzo dobre wrażenie na dowódcy ćwiczeń, podporuczniku Tadeuszu Ciepliku „Giewoncie”. Wykazał się poczuciem humoru, zimną krwią, pogodą ducha, potrafił rozładowywać napięcie panujące w grupie. Poza tym miał

doświadczenie bojowe, którego większość żołnierzy batalionu nie miała. „Giewont” przedstawił go do awansu na podporucznika czasu wojny (wcześniej taki wniosek złożono po akcji „T-U”). Niestety, znów wniosek odrzucono, obawiając się reakcji warszawskich harcerzy, dłużej działających w konspiracji.

W chwili wybuchu powstania warszawskiego, 1 sierpnia 1944 r., 22-letni kpr. podch. „Sosna” dowodził 3. drużyną II plutonu „Alek” 2. kompanii „Rudy” w harcerskim batalionie Armii Krajowej „Zośka”. Oprócz zwykłych zadań dowódcy wojskowego, takich jak kierowanie ludźmi na stanowiska, wyznaczanie wart, starał się o harcerskiego ducha w swoim zespole: wieczorami prowadził wspólną modlitwę, organizował w miarę możliwości kominki harcerskie. Batalion „Zośka” walczył na Woli. Przez pierwsze dni powstania odnosił sukcesy; pluton „Alek” zdobył dwa czołgi niemieckie typu Pantera, które umożliwiły wyzwolenie ponad 380 Żydów różnej narodowości z obozu pracy na ul. Gęsiej tzw. „Gęsiówki”. Podczas powstania znowu bardzo się przydała Tadeuszowi znajomość języka niemieckiego – w wielu sytuacjach był tłumaczem, przesłuchiwał jeńców, broniąc ich czasem przed odruchami nienawiści ze strony powstańców.

Pomnik Tadeusza Maślankowskiego „Sosny” przy ul. Focha w Grudziądzu, autorstwa artysty plastyka Leszka Pawlikowskiego

Fot. Piotr Bilski

Po kilku dniach powstańczych sukcesów, oddziały niemieckie zepchnęły harcerskie oddziały na teren Powązek. 8 sierpnia pluton „Alek” bronił cmentarza ewangelickiego. Podczas jednego z niemieckich ataków, harcerze musieli się wycofać, nie wytrzymując naporu wroga. To tam, podczas odwrotu, wracając po postrzelonego kolegę, ginie Tadeusz Maślankowski: „Próbuje się wycofać »Karol« (Henryk Petryka), wstaje i pada. Dostał w serce! Podbiega do niego »Sosna«, nachyla się i ... obsuwa na ziemię. »Mały Jaś« krzyczy i podsuwa się do nich. Obaj nie żyją. Zabiera im broń i wycofuje się [...]”.

Pośmiertnie awansowany do stopnia podporucznika Armii Krajowej oraz podharc mistrza, odznaczony Orderem Virtuti Militari V klasy oraz Krzyżem Walecznych, Tadeusz Maślankowski „Sosna” zapisał się w pamięci kolegów, jako człowiek szczególny: niesłychanie sympatyczny, budzący zaufanie, dla każdego miał dobre słowo, potrafił wysłuchać i podnieść na duchu. Cieszył się dużym autorytetem: wystarczyło jedno słowo i jego polecenie było wykonywane. Bardzo dbał o swoich podwładnych, troszczył się o ich potrzeby i ratował z opresji. Rota Przyrzeczenia Harcerskiego była jego życiowym drogowskazem, do ostatnich chwil „niósł chętną pomoc bliźnim”.

W rodzinnym mieście nie zapomniano o bohaterskim harcerzu-powstańcu.

Działający w Grudziądzu V Szczep ZHP „Żywioły” wybrał Tadeusza Maślankowskiego „Sosnę” na swojego bohatera i jest w trakcie zdobywania jego imienia.

Z inicjatywy hm. Zbigniewa Rygielskiego Rada Miejska nadała alejce spacerowej wzdłuż Rowu Hermana imię Tadeusza Maślankowskiego „Sosny” (2001).

U zbiegu tego traktu i ul. Focha, również dzięki staraniom hm. Zbigniewa Rygielskiego, odsłonięto pomnik poświęcony podporucznikowi podharc mistrzowi „Sośnie”, autorstwa grudziądzkiego artysty plastyka Leszka Pawlikowskiego (2006).

WSPOMNIENIA Z CHEŁMIŃSKIEJ

Są ulice, uliczki, zaułki, po których biegało się w dzieciństwie, i które pozostały w pamięci na zawsze. Byli ludzie, lepsi i gorsi, ot, sąsiedzi, którzy tkwią w pamięci przez długie lata. Są epizody związane z tymi ulicami, uliczkami, zaułkami i sąsiadami, które z pamięci nie znikną nigdy.

Takim miejscem dla wielu dawnych jego mieszkańców były okolice ulic Chełmińskiej, Brzeźnej, Narutowicza, Kalinkowej i Wiślanej. Wojna, a także późniejsze przeobrażenia urbanistyczne zmieniły obraz tamtych ulic, czas często zatarał w pamięci twarze ludzi, którzy przed kilkudziesięcioma laty chodzili tymi ulicami, żyli tam, pracowali.

Zatrzymajmy się przy kamienicy na ul. Chełmińskiej 42 (przed wojną był to numer 40) należącej do rodziny Łaszewskich. Kamienica niczym szczególnym się nie wyróżnia. Nie uświadczysz tam secesyjnej ornamentyki, upiększających ozdób architektonicznych, wieżyczek, portyków itp. Jest to solidny gmach, który przetrzymał nawet bombardowania w czasie oblężenia w 1945 r.

Do dziś kamienica należy do rodziny Łaszewskich. Przed wojną jej właścicielem był Jan Łaszewski, kupiec, społecznik, człowiek dużego serca. Żoną jego była Helena z domu Rzoska – matrona także wielkich cnót i zalet. Jan Łaszewski należał do ludzi muzykalnych. W mieszkaniu miał fortepian i fisharmonię, i to nie do ozdoby. Bywało też, że grał na organach w kościele pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego do mszy, gdy akurat nieobecny był organista Stanisław Smoczyński. Warto w tym miejscu dodać, że Smoczyński mieszkał naprzeciw kościoła w istniejącej do dziś kamienicy przy ul. Bydgoskiej (nr 19 – wg ówczesnej numeracji). Nie można też pominąć osoby proboszcza parafii księdza Jana Klundera, który prywatnie

Ul. Chełmińska, rejon skrzyżowania z ul. Laskowicką, lata 30. XX w.

Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

mieszkał w kamienicy na styku ul. Chełmińskiej i Czerwonodwornej, pozostając pod opieką swych dwóch samotnych siostr, które zajmowały się proboszcza domem.

Jan Łaszewski miał też bryczkę i konia. Zdarzało się, że dzieciom z kamienicy urządzał majówki, obwożąc je po podgrudziądzkich wertepach. Był jednak przede wszystkim kupcem. Do niego należała restauracja Przy Rzeźni, stojąca na nieistniejącym już placu, gdzie obok rzeźni przy ul. Narutowicza odbywały się targi końskie i bydła. Ściągali tu chłopcy nie tylko spod Grudziądza, ale także z odległych zakątków regionu. W dzień targowy już od świtu rozlegał się nieustanny turkot żelaznych kół chłopskich wozów, rzenie koni, ryczenie bydła, czy kwilenie świń. Lokal Przy Rzeźni mieścił się w parterowym budynku z pomalowanymi na zielono okiennicami, z dużą salą od strony placu i mniejszą z drzwiami wychodzącymi wprost na rzeźnię. W dni jarmarczne kotłowało się tam od klientów, którzy przy szklanicach piwa dobijali targu.

W połowie lat 30. XX w. Łaszewski kupił kamienicę na rogu ul. Toruńskiej i Kwiatowej. Na przyległej parceli urządził, jak byśmy to dziś nazwali, płatny parking dla tych, którzy przyjechali handlować na rynku znajdującym się na

Placu Stycznia. Obok wozów, furmanek i bryczek stały tam też rowery, a nawet ręczne wózki.

Lokal Przy Rzeźni nie był jedynym na ul. Narutowicza. W sumie było ich trzy. Niemiec Karol Fisch prowadził restaurację tam gdzie po wojnie znajdowało się Zacisze, w żargonie grudziądzkim zwane „Cycem”. Trzecia, należała do Cecylii Słomskiej. Po niej lokal przejął syn Leon, właściciel m. in. składu węgla. Jego brat Franciszek miał zakład fryzjerski w tej samej kamienicy.

Wróćmy jednak na Chełmińską, do domu Łaszewskich. W ostatnich latach przed wojną zamieszkiwali w nim: na trzecim piętrze – przodownik Policji Państwowej Władysław Konkel z żoną Martą i dziećmi Edmundem, Ireną i Klaudiuszem. Warto w tym miejscu przybliżyć postać najstarszego z rodzeństwa, który posiadał zdolności plastyczne i nie tylko malował piękne wizerunki Shirley Temple w pamiętnikach koleżanek, ale również wykonywał m. in. reklamy do filmów dla kina Gryf, które znajdowało się przy

Budynek przy ul. Chełmińskiej 42, lata powojenne
Fot. ze zbiorów rodzinnych Elżbiety Łaszewskiej

Placu Stycznia. Gdy wybuchła wojna Konkel senior jako policjant spodziewał się represji ze strony Niemców i wyjechał z żoną i młodszymi dziećmi gdzieś w Lubelskie. Najstarszy syn pozostał w Grudziądzu, w kamienicy Łaszewskich. Gdy przyszło po ojca gestapo, nie zastawszy policjanta, zabrało syna. Wrócił po kilku miesiącach z wyraźnymi śladami przeżytej gehenny.

Również na trzecim piętrze mieszkało dwóch pracowników kolei – Leon Jachowski i Józef Józefowicz.

Drugie piętro zajmowali – Jan Deske z żoną i córką, wdową Majdową, emerytka Niemka Hilda Ditrich oraz kolejarz Stanisław Wiśniewski z rodziną. Tuż przed wojną Wiśniewscy wybudowali się u zbiegu ul. Chełmińskiej i Jackowskiego i opuścili kamienicę Łaszewskich.

Na pierwszym piętrze mieszkali – Łaszewscy, Wiktor i Marta Orzechowscy z córką Ireną i synem Cyrylem oraz pracownik Urzędu Miar i Wag Maliński, który również przed wojną wyprowadził się i opuścił Grudziądz.

Na parterze zajmowała mieszkanie i prowadziła sklep monopolowo-tytoniowy wdowa Anna Makowska oraz rzeźnik Antoni Nowacki. W podwórzu stał jeszcze ceglany budynek zamieszkały, m.in. przez handlarke Kołacką z matką, synem i córką, Niemca Schypera, inwalidę z I wojny światowej, Kazimierza Malinowskiego z rodziną, Prusieckich, którzy jeszcze przed wojną postawili sobie domek w ogródkach działkowych przy ul. Parkowej oraz jakąś starszą samotną kobietę, której nazwiska dziś już nikt nie pamięta. W pierwszych dniach okupacji Niemcy wysiedlili z mieszkań Orzechowskich, a także sklepikarzy z parteru Makowską i Nowackiego. Wszystkie te lokale zajął Niemiec Nass z Błędowa.

Orzechowscy znaleźli mieszkanie nieopodal, w kamienicy Jana Peikerta przy ul. Chełmińskiej 32/34. Wiktor Orzechowski, z zawodu cieśla, często był zatrudniany jeszcze przed wojną w firmie Peikert i Rysiewski. Firma ta to niezapomniany element przedwojennej ul. Chełmińskiej, tak jak apteka Pod Żłotą Gwiazdą Tadeusza Degórskiego, Fabryka Chleba, „Konserwówka”, cegielnia i tartak Richarda Schulza, drogeria Uniwersal Józefa Langego, Pomerania Kazimierza Wolskiego, czy też restauracje: Trzy Korony, Zacisze, Karola Nowaczyńskiego oraz lokale Antoniego Czaplickiego, Franciszka Derdowskiego, Romana Babińskiego, Józefa Głowacza, Franciszka

Kurzyńskiego i Tadeusza Rezmera. W epoce filmu niemego egzystowało kino Nowości.

Tuż przy moście, między Wisłą a ul. Chełmińską, znajdowało się bagienko czy też rozlewisko, na którym zimą, gdy lód skuł wodę, urządzano miejską ślizgawkę. Stawiano wówczas obok drewnianą budę, która służyła jako przebieralnia, a w której serwowano też gorącą herbatę. Lodowisko było płatne i ogrodzone siatką. Okoliczna dzieciarnia radziła jednak sobie sprawnie z drucianą przeszkodą, robiąc w niej otwór na tyle duży, aby dostać się na lodowisko bez biletu. W tym „procederze” szczególnie odznaczały się dzieci z Chełmińskiej, Narutowicza, Wiślanej i Brzeźnej.

Jako ciekawostkę z tamtych lat podam, że sklepikarz z ul. Brzeźnej Józef Królik miał dwóch synów bliźniaków, podobnych do siebie jak dwie krople wody. Chłopcy wykorzystując to, wyczyniali sporo figli ku dezorientacji dorosłych i ucieście miejscowej dziatwy. Jeśli już jesteśmy na Brzeźnej to

Przy ul. Chełmińskiej 70 (obecnie teren zajmowany przez duży pawilon handlowo-usługowy) w latach międzywojennych mieściła się Fabryka Chleba

Fot. ze zbiorów Zbigniewa Zawadzkiego

trudno nie wspomnieć o Kozim Rynku. Znajdował się on u zbiegu ul. Brzeźnej i Kalinkowej i czynny był zwykle w środy i soboty (targowisko w tym miejscu przetrwało do lat 90., a następnie zostało przeniesione na ul. Wiślaną i funkcjonuje do dziś w te same dni).

Czas okupacji zniszczył beztroskę. Któregoś dnia w mieszkaniu Peikertów zjawiono się gestapo. Interesowało się zięciem Jana Peikerta, podobno zaangażowanym w konspiracji. Do zatrzymania jednak nie doszło. Wiktor Orzechowski przyczał się przy bramie i ostrzegł podążającego do kamienicy młodego człowieka. Ten szybko zniknął w ciemnościach i zjawiał się cały i zdrów dopiero po wojnie.

W czasie okupacji stosunki między Polakami a Niemcami układały się różnie. Na przykład Gizela Lenz, córka sklepikarza z ul. Chełmińskiej potrafiła powiedzieć do Irki Orzechowskiej: „Ty jesteś brzydka, bo jesteś Polką, a ja jestem ładna, bo jestem Niemką”.

Jednak nie wszyscy Niemcy się wywyższali. W małym domku na terenie posesji Peikerta, z wejściem od ul. Brzeźnej, mieszkało stare bezdzietne niemieckie małżeństwo. Gdy w czasie okupacji państwo Blasche obchodzili złote gody, w ich skromnym mieszkaniu zeszli się z gratulacjami okoliczni mieszkańcy. Przy jednym stole zasiedli i Niemcy, i Polacy. Sąsiedzi.

ZOBACZYĆ MÓJ GRUDZIĄDZ I MOJE TUSZEWO

Historia lotnictwa jest niezwykle pasjonująca. Pamiętać należy, że odcisnęła ona swoje piętno także w dziejach Grudziądza, ale i Grudziądz nie był obojętny na jej wpływ, zapisując w niej piękną kartę. To właśnie tutaj swoje korzenie ma słynna dęblińska „Szkoła Orłąt”, podobnie jak Wyższa Szkoła Strzelania i Bombardowania przemianowana w 1937 r. na Wyższą Szkołę Pilotażu, czy cywilna Szkoła Młodocianych Pilotów LOPP im. gen Gustawa Orlicz-Dreszera. Historia staje się jednak ciekawsza, gdy oprócz wielkich wydarzeń, intrygujących miejsc, poznamy zwykłych ludzi.

Taka jest właśnie ta opowieść – o zwykłym człowieku, który związał się z awiacją, spotkał ludzi, którzy tworzyli wielką historię, którzy mają ulice w Grudziądzu, a i on sam część swojego życia spędził w mieście nad Wisłą i Trynką.

Brunon Steinborn jest ostatnim żyjącym w Australii pilotem uczestniczącym w bitwie o Anglię. Urodził się w 1915 r. w Brudzawach (powiat wąbrzeski), ale do wybuchu II wojny światowej mieszkał w Grudziądzu. Tutaj w 1935 r. ukończył gimnazjum ogólnokształcące im. Jana III Sobieskiego (do dziś wspomina magnolie rosnące przed gmachem szkoły). W 1937 r. dostał powołanie do odbycia służby wojskowej. Po 6 miesiącach ćwiczeń otrzymał przydział do 4. Pułku Lotniczego w Toruniu, którym dowodził płk Bolesław Stachoń, a jego zastępcą był płk Stanisław Skarżyński. Tam zdobył pierwsze szlify w awiacji, kończąc kurs strzelca na samolocie PZL P-23B Karaś.

W czasie kampanii wrześniowej jako strzelec pokładowy karasia służył w 41. Eskadrze Rozpoznawczej Armii Modlin, wykonywał loty rozpoznawcze

Brunon Steinborn przy pierwszym „swoim” myśliwcu Spitfire SZB FB 223

Fot. z archiwum rodzinnego Beaty Steinborn-Szymalak

z lotniska w Zduńowie na tereny Prus Wschodnich. 18 września rzut kołowy eskadry wraz z personelem latającym przekroczył granicę polsko-rumuńską, wykonując rozkaz ewakuacji. Brunon został internowany, trafił do obozu polskich pilotów w rumuńskim mieście Calafat (w obozie przebywali m.in. słynny Jan Zumbach i Witold Urbanowicz – późniejsze legendy Dywizjonu 303). Stamtąd uciekł, a następnie przez Bejrut, Damaszek dostał się drogą morską do Francji. W Lyonie zgłosił się do polskiej bazy pilotów i po klęsce Francuzów został ewakuowany na pokładzie m/s Batory do Blackpool w Wielkiej Brytanii. Tam odbył szkolenie na pilota i w stopniu podporucznika został przydzielony do 316. Dywizjonu Myśliwskiego „Warszawskiego”. W tym samym dywizjonie służyli legendarni piloci – zwycięzca Challenge`u w 1932 r., były szef wyszkolenia Wyższej Szkoły Pilotażu w Grudziądzu płk Jerzy Bajan oraz pierwszy as

II wojny światowej, gen. Stanisław Skalski (absolwent wspomnianej już grudziądzkiej WSP).

Bronek na myśliwcach spitfire i mustang odbywał loty bojowe i operacyjne nad Europą – Brukselą, Hamburgiem, Lubeką, Bremą, Kolonią, Zagłębiem Ruhry, Dortmundem, Świnoujściem. Walczył w lotnictwie RAF-u do samego końca wojny. Był jednym z tych, o których Churchill powiedział: „jeszcze nigdy tak wielu nie zawdzięczało tak wiele tak nielicznym”.

Niestety, słynną Paradę Zwycięstwa w 1946 r. mógł, tak jak wszyscy biorący udział w II wojnie światowej Polacy, oglądać jedynie z perspektywy londyńskiego chodnika. Do dziś wspomina to jako gorzką lekcję od aliantów. Państwo polskie pozbawiło go obywatelstwa, a on sam zdecydował się, jak wielu jego kolegów pilotów, na emigrację do dalekiej Australii, gdzie dalej pracował w lotnictwie. Ubolewa nad faktem, że wszyscy przyjaciele – a zwłaszcza mjr Janusz Franckiewicz dołączyli już do niebieskiej

Absolwenci kursu na pilota w Newton, B. Steinborn w ostatnim rzędzie drugi z lewej, wrzesień 1942

Fot. z archiwum rodzinnego Beaty Steinborn-Szymalak

Odznaka 316. Dywizjonu Myśliwskiego „Warszawskiego”

Fot. z archiwum rodzinnego Beaty Steinborn-Szymalak

eskadry. W Rockwood – największym cmentarzu antypodów spoczywa „mała Polska”.

Brunon Steinborn wciąż aktywnie uczestniczy w życiu australijskiej Polonii, którą m.in. zaznajomił z anegdotą o wyższości pilota nad ułanem w Grudziądzu. Polskę i Grudziądz nieustannie nosi w sercu – przed domem posadził świerk mający mu przypominać ojczyznę, a wśród marzeń posiada tylko jedno: „ach raz jeszcze zobaczyć mój Grudziądz i moje Tuszewo”.

POGRZEB PO 73 LATACH

20 października 2012 r. w Gródku (powiat świecki), odbyła się niezwykła uroczystość pogrzebowa. Po 73 latach udało się rozwikłać jeszcze jedną wojenną zagadkę oraz godnie pochować poległych w pierwszych dniach kampanii wrześniowej żołnierzy i cywilów. Wśród obrońców Ojczyzny, którzy zginęli w okolicach Drzycimia i Gródka byli m.in. ułani z grudniażskiego 18. Pułku.

Fakty historyczne

1 września 1939 r. wojska niemieckie rozpoczęły główne uderzenie na Pomorze. Rozpoczęły się krwawe walki pod Tczewem, Chojnicami, Kęsowem, Pruszczem-Bagienicą, zwieńczone szarżą 18. Pułku Ułanów Pomorskich pod Krojantami. Niestety, w obliczu przeważającej siły wroga, polska obrona została przełamana. Nocą z 1 na 2 września nastąpił odwrót polskich wojsk w kierunku Bydgoszczy. Od południa 2 września, aż do godzin rannych 3 września, trwały walki pod Klonowem, Świekatowem, Bukowcem i Terespołem Pomorskim. Przez linie wroga zdołały przebić się nieliczne oddziały, w tym część Pomorskiej Brygady Kawalerii. Większość została odcięta. W tym część 2. Pułku Szwolężerów Rokitniańskich, 16. Pułku Ułanów Wielkopolskich, 18 Pułku Ułanów Pomorskich, 50. Pułku Piechoty Strzelców Kresowych, 9. Dywizji Piechoty oraz bataliony strzelców i Obrony Narodowej. Wycofujące się wojsko, a wraz z nim ludność cywilną ostrzeliwały i bombardowały wojska nieprzyjaciela.

W niedzielę, 3 września spadły bomby na Drzycim i Gródek. Zginęło kilkudziesięciu żołnierzy Wojska Polskiego i cywilów, w tym kobiety i dzieci.

Wśród poległych byli żołnierze piechoty i kawalerii. Po zakończeniu działań wojennych ciała zabitych zostały złożone w masowym grobie w lesie, niedaleko leśniczówki. W 1946 r. grób został otwarty. Wydobyto tylko część ciał, które zostały pochowane na cmentarzu parafialnym w Drzycimiu. Podano nieprawdziwą informację, że wszystkie ciała zostały ekshumowane.

Potwierdzenie tragicznych przypuszczeń

Po ponad 70 latach, staraniem miejscowego leśniczego Huberta Lemańczyka, przeprowadzono badania archeologiczne, które potwierdziły wszystkie tragiczne przypuszczenia, że w masowym grobie zostały niewydobyte ciała zabitych podczas bombardowania. We wrześniu 2012 r. ekshumowano szczątki 44 osób. Naukowcom udało się wyeksplorować indywidualne pochówki. Podczas prac archeologicznych wydobyto ponad tysiąc przedmiotów: fragmenty odzieży, uzbrojenia, zegarki, medaliki, różańce, monety i inne. Ponad wszelką wątpliwość ustalono nazwiska pięciu żołnierzy.

Są to: kpt. Adam Kuźnicki, ur. w 1903 r., dowódca I batalionu 50. Pułku Piechoty Strzelców Kresowych im. Francesco Nullo, sierżant Jan Mazurowski, ur. w 1904 r. w m. Wda, żołnierz Jan Nagórski, ur. w 1916 r. w Sztrofowej Hucie, żołnierz Jan Narloch, ur. w 1916 r. w powiecie Kościerzyna oraz żołnierz Szmul Lerer.

Wśród poległych byli także żołnierze 50. Pułku Piechoty z Kowla oraz żołnierze 35. Pułku Piechoty z Brześcia nad Bugiem. Niestety ich tożsamości nie udało się ustalić.

Brzozowy krzyż i tablica pamiątkowa

Uroczystość październikowa w 2012 r. w Gródku rozpoczęła się od wniesienia do kościoła 32 prostych sosnowych trumien ze szczątkami 44 ekshumowanych osób. Odprawiono żałobną mszę św. z udziałem rodzin kilku rozpoznanych zabitych, licznie zgromadzonych mieszkańców okolicznych miejscowości, Kompanii Honorowej wystawionej przez 8. Grudziądzki Batalion Walki Radioelektronicznej im. gen. Zygmunta Podhorskiego w Grudziądzu, pocztów sztandarowych, przedstawicieli klubów i stowarzyszeń kawaleryjskich oraz władz samorządowych

Symboliczny kondukt pogrzebowy

Fot. ze zbiorów autorki

województwa kujawsko-pomorskiego, powiatu świeckiego i gmin Drzycim oraz Jeżewo.

Po mszy św. kondukt żałobny prowadzony przez oddział konny przeszedł do miejsca pochówku w lesie, niedaleko Krąplewic. Wokół głębokiej mogiły zgromadziło się kilkaset osób, stanęły poczty sztandarowe reprezentujące oddziały ochotnicze, kultywujące tradycje pułków Pomorskiej Brygady Kawalerii, tj. 2. Pułku Szwoleżerów Rokitniańskich 16. Pułku Ułanów Wielkopolskich, 18. Pułku Ułanów Pomorskich, 8. Pułku Strzelców Konnych oraz 26. Pułku Ułanów Wielkopolskich. Cześć ofiarom oddali także licznie przybyli reprezentanci wojskowych grup rekonstrukcyjnych, harcerze, młodzież szkolna. Na tę niezwykłą uroczystość przybył także jeden z najstarszych żołnierzy września 1939 r., uczestnik szarży pod Krojantami, 98-letni por. Wacław Galas z 18. Pułku Ułanów Pomorskich.

W przejmującej ciszy żołnierze wnosili trumny do głębokiej mogiły, która stała się miejscem pamięci narodowej. Przedstawiciele rodzin

zabitych z wielkim wzruszeniem dziękowali za godny pochówek ich najbliższych po 73 latach. Dotąd nie wiedzieli, gdzie i jak zginęli ich najbliżsi.

Salwa honorowa zakończyła ten wyjątkowy pogrzeb. Przy mogile postawiono prosty brzozowy krzyż i umieszczono nazwiska rozpoznanych zabitych. Pod krzyżem złożono wieńce i wiązanki kwiatów.

3 września 2013 r., dokładnie w 74. rocznicę tragicznych wydarzeń, na zbiorowej mogile odsłonięto tablicę, upamiętniającą 44 ofiary zbrodniczego bombardowania przez Luftwaffe Drzycimia i Gródka.

W uroczystości uczestniczyły, tak jak przed rokiem, rodziny zabitych z portretami swoich bliskich, bardzo wielu mieszkańców okolicznych miejscowości, Kompania Honorowa WP, przedstawiciele władz samorządowych województwa kujawsko-pomorskiego, duchowieństwo różnych wyznań, młodzież. Był także wspomniany już por. Wacław Galas, którego koledzy ułani byli na pewno wśród poległych. W uroczystej przemowie Andrzej Kunert, sekretarz Rady Ochrony Pamięci Walk

Ostatnie pożegnanie

Fot. ze zbiorów autorki

i Męczeństwa powiedział, że z 6 milionów pomordowanych Polaków znamy miejsca pochówku ok. 3 milionów. Jednak ciągle odkrywamy nowe miejsca, bowiem nigdy nie można tracić nadziei.

W lesie na mogile stoi brzoszowy krzyż, palą się znicze i składane są kwiaty. Pamiętamy...

Leśna mogiła upamiętniona

Fot. ze zbiorów autorki

a.p.

Savitch 95

Aleksander Savitch (Ukraina) – linoryt

Z ŻAŁOBNEJ KARTY

Helena Krepska

Leon Swatkowski

Józef Zakrzewski

HELENA KREPSKA
(1923-2013)

Fot. z archiwum rodzinnego

W młodości walczyła w partyzantce na Kresach Wschodnich, w dorosłym życiu, które spędziła w Grudziądzu, poza pracą zawodową pasjonowała się poezją.

Urodziła się 27 maja 1923 r. na najdalej na wschód wysuniętym przyczółku ziem polskich – w Ostaszynie, w powiecie nieświeskim, województwo nowogródzkie, obecnie Białoruś. Ale w jej oficjalnej metryce figuruje zupełnie inna miejscowość – Dniepropietrowsk na Ukrainie. Ta rozbieżność wynika z mało znanego faktu i niestety dotyczy tysięcy polskich rodzin zamieszkujących przed II wojną światową Kresy Wschodnie. Po wkroczeniu na te tereny wojsk sowieckich w 1939 r. zasoby polskich archiwów wywieziono do Dniepropietrowska. Następnie we wszystkich wystawianych metrykach urodzenia lub aktach zgonu nie wpisywano właściwej miejscowości urodzenia czy zgonu, ale właśnie Dniepropietrowsk jako miejsce przechowywania dokumentów. Tak więc dla części Kresowian to miasto nad Dnieprem stało się z urzędu miastem rodzinnym, co nie miało pokrycia w faktach.

Była córką funkcjonariusza państwowego. Na ziemi nieświeskiej spędziła lata szkolne. Podczas okupacji niemieckiej i radzieckiej pracowała w nadleśnictwie. Wstąpiła do Armii Krajowej i 26 czerwca 1942 r. została zaprzysiężona jako łączniczka grupy partyzanckiej AK. Uczestniczyła

w wielu akcjach przeciw wrogom. W 1944 r. uniknęła pogromu NKWD i ukrywała się do końca wojny.

Po repatriacji osiadła w Jordanowie w Lubuskim. Wyszła za mąż za krajana nieświeskiego, farmaceutę, por. Stanisława Krepskiego i z nim – wieloletnim pracownikiem apteki 113. Wojskowego Szpitala Garnizonowego – przeprowadziła się do Grudziądza. Wychowała dwóch synów, a sama pracowała do emerytury jako księgowa w stacji obsługi samochodów Polskiego Związku Motorowego przy ul. Kościuszki. Miała pogodne usposobienie, lubiła śpiewać, tańczyć, pisała wiersze liryczne. Była duszą każdego towarzystwa.

Udziałała się w pracach koła Stowarzyszenia Żołnierzy AK. Po weryfikacji awansowała na stopień porucznika AK. Była też członkiem Koła Miłośników Dziejów Grudziądza – od 2001 r.

Jej wiersze ukazały się w *Grudziądzkim arkuszu literackim* (2001) – 22. tomie Biblioteki KMDG, *Kalendarzu Grudziądzkim 2002* oraz w zbiorach: *Westchnienie* (1999), *Moja poezja: wiersze stare i nowe tomik III* (2000) i *Zagubione marzenia* (2003).

Zmarła 8 czerwca 2013 r. w Grudziądzu i pochowana została na miejscowym cmentarzu św. Jana przy ul. Cmentarnej.

Jerzy Krzyś

PŁK LEON SWATKOWSKI (1931-2012)

Fot. z archiwum rodzinnego

Leon Swatkowski urodził się w 29 czerwca 1931 r. w Wilnie. Dzieciństwo i okupację niemiecką spędził na Wileńszczyźnie.

Do Polski rodzina Swatkowskich przyjechała w ramach repatriacji w 1945 r. i zamieszkała na Ziemiach Zachodnich. Tu Leon uczęszczał do szkoły podstawowej i technikum chemicznego, które ukończył z wyróżnieniem. Wybrał karierę wojskową i podjął naukę w Technicznej Szkole Wojsk Lotniczych (TSWL) w Zamościu, uzyskując w 1952 r. pierwszy stopień oficerski. Skierowany do służby w lotnictwie myśliwskim kpt. Leon Swatkowski trafił do Świdwina, gdzie od 1968 r. pełnił obowiązki dowódcy Zautomatyzowanego Centrum Radiolokacyjnego Rozpoznania i Dowodzenia, następnie w Zegrzu Pomorskim dowodził Batalionem Łączności. Ukończył kursy dowódców batalionów w Jeleniej Górze i oficerów operacyjnych w Akademii Sztabu Generalnego w Warszawie oraz podjął studia w Wojskowej Akademii Technicznej, gdzie uzyskał tytuł inżyniera elektronika. Został dowódcą batalionu radiotechnicznego, a potem szefem sztabu Pułku Lotnictwa Myśliwskiego w Malborku. W 1974 r. awansował na stopień podpułkownika, po pięciu latach – pułkownika.

Rozkazem dowódcy Wojsk Lotniczych w 1975 r. został komendantem Ośrodka Szkolenia Specjalistów Ubezpieczenia Lotów w Grudziądzu, funkcjonującego w strukturze Wojsk Lotniczych jako JW 5794. Kierowana

przez niego jednostka była zakwaterowana w historycznych koszarach im. Bolesława Śmiałego, przy ul. Chełmińskiej, gdzie w okresie międzywojennym mieściła się Szkoła Podchorążych Rezerwy Kawalerii.

Grudziądzki ośrodek, na etacie pułku, przez 36 lat nieprzerwanie szkolił specjalistów ubezpieczenia lotów. Jego absolwenci kontrolowali starty, przeloty i lądowania samolotów bojowych na lotniskach wojskowych w całym kraju.

Czas mija nieubłaganie, ludzie odchodzą, ważne wydarzenia zacierają się w pamięci i w tej gonitwie życia myślami wracam do wspólnych przeżyć, ponieważ podobnie jak Leon Swatkowski urodziłem się w Wilnie. Wspólnie zapisaliśmy się do Stowarzyszenia Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej w Grudziądzu. Często wspominaliśmy wileńskie ulice i zabytki historycznego Starego Miasta i Ostrą Bramę.

Pełniłem w czasie dowodzenia płk. Swatkowskiego, obowiązki kierownika Sekcji Radiolokacji i było dla mnie wielkim honorem służyć przez 13 lat pod rozkazami pułkownika. Dowódca był człowiekiem wymagającym od siebie i od podwładnych. Wymagał realizacji zadań i pełnej odpowiedzialności za ich wykonanie. Posiadał duże doświadczenie w zakresie dowodzenia i długoletnią praktykę na stanowiskach technicznych, był koleżeński i stanowczy. Aktywnie działał na rzecz modernizacji koszar położonych po obu stronach ul. Chełmińskiej.

Współpracował z Aeroklubem Grudziądzkim, zasiadając w jego zarządzie – w tym okresie aeroklubem kierował ppłk pil. rez. Józef Sitarski, ja zaś byłem wyznaczony do utrzymywania stałych kontaktów pomiędzy OSSUL a AG w Lisich Kątach.

Płk dypl. inż. Leon Swatkowski karierę wojskową zakończył po 36 latach służby i odszedł na zasłużoną emeryturę w 1988 r. Odtąd mógł więcej czasu poświęcać swojemu hobby – uprawianiu działki pracowniczej w Rodzinnym Ogrodzie Działkowym „Wypoczynek” przy ul. Rataja. W październiku 2011 r. na czwartym koleżeńskim Spotkaniu Lotniczym w grudziądzkiej „Leśniczówce”, gdzie też obchodził swoje 80-lecie, wygłosił spontaniczną mowę spinającą klamrą osobiste wojskowe dokonania i najgłębsze przekonanie do propagowania tradycji lotniczych w Grudziądzu.

Za osiągnięcia w działalności zawodowej i społecznej został

uhonorowany, m.in. Krzyżem Oficerskim i Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi oraz wieloma odznaczeniami resortowymi Wojsk Lotniczych.

Po ciężkiej i długotrwałej chorobie odszedł na wieczną służbę 16 czerwca 2012 r. Na pogrzebie żegnało pułkownika liczne grono dawnych podwładnych, kolegów i przyjaciół. Został pochowany na cmentarzu przy ul. Cmentarnej w Grudziądzu wśród swoich podkomendnych.

Andrzej Lech Satkiewicz

HM. JÓZEF ZAKRZEWSKI (1922-2012)

Rys. Grzegorz Rygielski

Józef Zakrzewski urodził się 26 marca 1922 r. w Grudziądzu w rodzinie kolejarskiej jako syn Józefa i Rozalii z domu Józefowicz. Harcerskim życiem zainteresował się dość późno; długo obserwował działające na terenie szkoły i miasta drużyny harcerskie, podobały mu się jednolite mundury, częste zajęcia w terenie. Kiedy w 1936 r. ogłoszono nabór kandydatów do nowo powstającej drużyny, ówczesny uczeń siódmej klasy szkoły powszechnej postanowił zapisać się do Związku Harcerstwa Polskiego. Jego drużynowym był druh Waław Tomaszewski, który wkrótce stał się jego harcerskim autorytetem – założyciel i drużynowy XVI Grudziądzkiej Drużyny Harcerzy im. Andrzeja Małkowskiego, tzw. kolejowej (wg numeracji Chorągwi: 116. Pomorska Drużyna Harcerska).

Wraz z grupą 44 nastoletnich chłopców, 12 lutego 1936 r. Józef Zakrzewski przyszedł na swoją pierwszą zbiórkę. Wkrótce został zastępowym. Co ciekawe, całą drużynę umundurował Związek Kolejarzy!

116. Drużyna Harcerska powstała w wyniku porozumienia zawartego pomiędzy Rodziną Kolejową a Związkiem Harcerstwa Polskiego w sprawie roztoczenia opieki nad młodzieżą i dziećmi pracowników kolei. Moralna i materialna opieka miała wyrażać się w jednaniu opinii społecznej dla ruchu

harcerskiego, w uczestniczeniu w życiu drużyn, zabieganiu o fundusze na prowadzenie obozów, zimowisk, wycieczek, pracowni, izb, w subwencjonowaniu kursów, ułatwianiu nabywania podręczników, ekwipunku, umundurowania, w udzielaniu pomocy w organizowaniu gospodarki finansowej, a także w organizowaniu stałej opieki lekarskiej.

23 kwietnia 1936 r., w dniu Patrona Harcerstwa – Świętego Jerzego, dniu, który w okresie międzywojennym był jednocześnie początkiem harców letnich, XVI Drużyna Harcerzy pierwszy raz wystąpiła oficjalnie: zbiórka odbyła się na dworcu kolejowym, skąd wszyscy przemaszzerowali ulicami miasta przy wtórze orkiestry 64. pułku piechoty.

Grudziądzka drużyna kolejowa w krótkim czasie stała się jedną z najprężniej działających drużyn kolejowych w Chorągwi. Posiadała orkiestrę dętą, klub sportowy, bibliotekę, bogato urządzoną harcówkę, ruchliwą sekcję teatralną. Rozrosła się w 140-osobowy szczepek, obejmujący cztery jednostki (drużyny: zuchów, harcerzy, skautów oraz krąg starszoharcerski).

Zaangażowanie druha Józefa podsycane było udziałem w harcerskich obozach: w 1937 r. obozował w Górnem na Pojezierzu Brodnickim. W jego pamięci szczególnie wryły się ciekawe gawędy i gry terenowe prowadzone przez komendanta obozu, kapitana 64. pp., druha Pawła Wiśniewskiego. Jednak ukoronowaniem tego lata było zdobycie sprawności „Trzech piór”. W następnym roku obóz odbył się w Kutach nad Czeremoszem na granicy polsko-węgierskiej. I tu komendantem był druh Paweł Wiśniewski (po wojnie rozwinął działalność ZHP na emigracji, pierwszy Naczelnik ZHP we Francji).

Józef Zakrzewski po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuował naukę w Gimnazjum Humanistycznym – w obecnym I LO. Wraz z rozrostem drużyny w szczepek, 15-letni druh Józef został wodzem (czyli drużynowym) zuchów, ponadto pełnił funkcję sekretarza szczepeku, a następnie naczelnego kronikarza.

Ostatniego przedwojennego lata, pomimo coraz bardziej napiętej sytuacji, szczepek kolejowy zorganizował obóz i stały, i wędrowny. W lipcu 17-letni obożny Józef Zakrzewski pomagał w organizowaniu wędrowki harcerzy po ziemi cieszyńskiej i Doliną Wisły, a w sierpniu, już jako

komendant, kierował obozem na wzgórzach Gdyni–Chyloni. Obóz zwijano dopiero 28 sierpnia, więc powrót koleją był już dość utrudniony: droga wiodła przez Wierchucin i Warszawę, gdzie harcerze zdążyli jeszcze zwiedzić Zamek Królewski!

Po powrocie do domu, w związku z przewidywanym wybuchem wojny, Józef Zakrzewski wraz z matką, siostrami i siostrzenicami wyjechał pociągiem z Grudziądza, z zamiarem dotarcia do Kraśnika; wybuch wojny zastał rodzinę w Warszawie. Ojciec w tym czasie został powołany do służby sanitarnej. Pod koniec września, gdy rodzina Zakrzewskich znajdowała się w okolicach Lublina, Niemcy zabrali wszystkich mężczyzn, w tym młodego Józefa oraz dwóch innych grudziądzkich harcerzy – 16-letniego Szenwalda i 19-letniego Gizewskiego, do kopania rowów. Pani Zakrzewskiej, dzięki dobrej znajomości języka niemieckiego, udało się przekupić Niemców – syn został zwolniony; pozostałych wkrótce wywieziono do pobliskich lasów i rozstrzelano...

W październiku 1939 r. rodzina powróciła do Grudziądza. Jak wynika ze wspomnień druha Józefa, harcerska młodzież już w pierwszych miesiącach okupacji rozpoczęła działalność konspiracyjną: powołany został Tajny Krąg Instruktorski, w którym wychowanek XVI drużyny pełnił funkcję sekretarza. Krąg utrzymywał kontakty z późniejszą komórką AK; łącznikiem był ks. Czaplewski z kościoła NMP (aktualnie przy ul. Moniuszki), a wszyscy członkowie Kręgu należeli do chóru kościelnego; zbiórki odbywały się w mieszkaniu dyrygenta chóru. W podziemiach kościoła był radioodbiornik, gdzie kościelny J. Krauzewicz (brat Stanisława Krauzewicza, zawadiackiego 19-letniego harcerza XVI Grudziądzkiej Drużyny Harcerzy, podkomendnego druha Józka na obozie w Gdyni) na zmianę z harcerzami prowadzili nasłuch i następnie rozpowszechniali wiadomości wśród grudziądzan.

Ponadto Józef Zakrzewski potajemnie uczył języka polskiego i matematyki dwóch chłopców – braci Piórkowskich, późniejszych oficerów Marynarki Wojennej.

Podczas jednej z łapanek druh Józek został aresztowany; początkowo przebywał w areszcie (budynek obecnego Gimnazjum nr 7 przy ul. Mikołaja z Ryńskiego), skąd zakrwawionego i pobitego przewieziono do więzienia –

dawnego internatu. Aresztowanie było przypadkowe, hitlerowcy nie mieli pojęcia o harcerskiej działalności zatrzymanego. Po kilku tygodniach, dzięki staraniom szwagra, został zwolniony i podjął pracę jako ślusarz w grudziądzkiej „Unii”.

Najpewniej w 1943 r. przedarł się przez front na zachód – nic nie wiadomo, w jaki sposób się to odbyło. Najpierw trafił do amerykańskich spadochroniarzy, następnie przebywał w obozie przejściowym we Francji, aż dostał się do polskiego wojska w Anglii. Otrzymał przydział do piechoty, a później do marynarki wojennej. W 1944 r. został przeniesiony do Szkocji, gdzie w Glasgow uczęszczał do polskiego gimnazjum i liceum. Tam, wśród polskiej młodzieży, wrócił do pracy instruktorskiej. Pomimo wojennej rzeczywistości na obczyźnie, starano się realizować wszelkie harcerskie formy pracy: zbiórki, rajdy, biwaki a nawet obozy; wydawano harcerskie gazetki, śpiewniki, poradniki. Najprawdopodobniej należał do Hufca Morskiego, którego komendantem był komandor Romuald Naęcz-Tymiński. Druh Józef Zakrzewski wchodził w skład Harcerskiego Sądu Honorowego oraz prowadził drużynę starszoharcerską. Wraz ze swoją drużyną odwiedził przebywającą w Szkocji założycielkę ruchu harcerskiego – druhnę Olgę Małkowską. Śmiem przypuszczać, że był jednym z niewielu powojennych grudziądzkich instruktorów (o ile nie jedynym), którzy mieli okazję ją poznać osobiście.

W opinii Kazimierza Sabbata „przyczynił się do rozbudowy pracy harcerskiej w Obozie Marynarki Wojennej”.

Do kraju powrócił w lipcu 1947 r. na pokładzie ORP „Błyskawica” i po demobilizacji przyjechał do rodzinnego Grudziądza. Jednak osiedlił się w Barlinku – na Ziemiach Odzyskanych, podjął pracę zawodową w fabryce pługów oraz instruktorską służbę. 1 października 1948 r. został komendantem Hufca Harcerzy Myślibórz. Obszar hufca obejmował rozległe tereny Myśliborza, Barlinka i Pyrzyc. Organizując pracę drużyn, przygotowywał kadrę. Często objeżdżał rowerem teren swojego hufca (jak wspominał – gdy w sobotę po pracy wsiadał na rower, tak wracał w poniedziałek prosto do zakładu pracy). W Barlinku zorganizował Dom Harcerza, zdobył od wojska sprzęt obozowy, który pozwolił na przygotowanie akcji letniej. Jego służba dla myśliborskiego hufca była

bardzo intensywna acz krótka. W ZHP doszło do zmian ideologicznych i dlatego przedwojennym instruktorom trudno było znaleźć miejsce w tej organizacji.

W 1950 r. Józef Zakrzewski wrócił do Grudziądza, podjął pracę w PKS, gdzie pracował do emerytury. W swojej karierze zawodowej zajmował między innymi stanowisko kierownika działu przewozów, kierownika dworca.

Gdy w 1956 r. reaktywowano Związek Harcerstwa Polskiego, druh Józef wrócił do harcerskiej działalności. Został hufcowym drużyn wiejskich, a po połączeniu Hufca Powiat z organizacją miejską, pełnił też funkcję komendanta Hufca Grudziądz. W późniejszych latach angażował się w pracę harcerskich seniorów; bardzo mu zależało na działaniu Kręgu Instruktorskiego Seniorów oraz Komisji Historycznej. Zbierał materiały dotyczące historii harcerstwa, szczególnie dotyczące naszego miasta, popularyzował postać pfm. Tadeusza Maślankowskiego „Sosny”.

Druh harcmistrz Józef Zakrzewski był niezwykle skromny, przez długie lata całym sercem oddany sprawie wychowania dzieci i młodzieży. Przy jego boku wyrosło wielu instruktorów harcerskich. We wspomnieniach jednego z nich zapisał się jako człowiek, który „potrafił zarażać innych pracą harcerską, był bardzo sumienny i obowiązkowy, wymagający ale wyrozumiały”.

Swoje społeczne zaangażowanie realizował też na innych polach: bardzo aktywnie działał w Kole Absolwentów Szkół Średnich Grudziądza 1920-1956, gdzie pełnił funkcję przewodniczącego; był też członkiem zarządu Grudziądzkiego Towarzystwa Kultury.

Zmarł 21 kwietnia 2012 r. i został pochowany na cmentarzu przy ul. Cmentarnej w Grudziądzu.

Dorota Lichnerowicz

Od grudnia 2012 r. Grudziądz ma bezpośrednie połączenie z autostradą A1

Fot. Piotr Bilski

GRUDZIĄDZKIE PUBLIKACJE

W poniższym spisie opublikowanych wydawnictw zwartych wymieniono tylko najważniejsze publikacje dotyczące Grudziądza. Selekcji podlegały wydawnictwa, które traktują Grudziądz i jego mieszkańców w poszczególnych rozdziałach, bądź fragmentarycznie. Szczegółowy wykaz zostanie opublikowany w *Bibliografii grudziądzkiej za lata 2011-2015*, która ukaże się drukiem w 2016 r.

BEDNAREK Jan, Oczy widzą: życie szybko się toczy – warto mieć otwarte oczy. Obserwacja pomaga, by nie żyć, jak łamaga: myśli, fraszki, etiudy / ks. Jan M. Bednarek. – Grudziądz: [s. n.], 2013.

BOGDAŃSKI MIECZYŚLAW, Chaziaj-Heniek. – Grudziądz: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2013.

BOGDAŃSKI MIECZYŚLAW, Wiersze. – Wyd. 3. – Grudziądz: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2013.

BORUCIŃSKA Krystyna, Myśli z dnia i nocy. – Grudziądz: [Studio Grafiki Komputerowej], 2012.

BRZOZOWSKA Aleksandra, Kropelka Perfum Chanel. – Bydgoszcz: Instytut Wydawniczy „Świadectwo”, 2012.

Grudziądz dawniej i dziś / [teksty Mariusz Żebrowski, Edward Wiśniewski, Janusz Kalamarski, zdj. Henryk Gąsiorowski, Gerard Szukay et al.]. –

Grudziądz: Wydawca Firma Kalamarski – Janusz Kalamarski, 2012.

Hydro-Vacuum S.A.: 1862-2012: 150 lat od założenia po dzień dzisiejszy / [zespół red. Kazimierz Tolla, Piotr Kociorski, Ewa Rutynowska; aut.: Marcin Janczak et al.]. – Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa

„Dom Organizatora”, 2012.

KACZMAREK Andrzej Antoni, Historyjki i bajeczki z Lasu Rudnickiego. – Grudziądz: [Wydawnictwo ANDA], 2012.

Kalendarz Grudziądzki 2013. [T. 17] / [pod red. Anny Janosz; aut.: Tadeusz Rauchfleisch et al.]. – Grudziądz: Grudziądzkie Towarzystwo Kultury, 2012.

KOSOWICZ Michał, KOSOWICZ Małgorzata, KOSOWICZ Sylwia, Skrzydlaci sąsiedzi – ptaki powiatu grudziądzkiego. – Grudziądz: Starostwo Powiatowe, 2012.

KOZŁOWSKI Roman, KOZŁOWSKI Wojciech, Truppenübungsplatz Gruppe = Grupa na zdjęciach i widokówkach w latach 1899-1941. – [Grudziądz: Wydawnictwo Kalamarski, 2012].

KUCHARCZYK Ryszard Bogdan, Zamek w Grudziądzu. Cz. 2, Metody badawcze. – Grudziądz: Ryszard Bogdan Kucharczyk, 2012.

MAJKOWSKI Marian, Na skraju Pomorza. – Banino; Ustka: [Wydawnictwo REST], 2006.

MASTYKARZ Krzysztof, Czas wolny i rozrywka w Toruniu, Chełmnie, Grudziądzu, Brodnicy w XIV-XVI wieku. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, cop. 2010.

MÜLLER Joanna, Grudziądz. – Kwidzyn: VEGA Studio Adv., Tomasz Müller, 2012.

Nauka gotowania do użytku ludu polskiego ułożona z prac konkursowych Marii Reszelskiej, Stanisławy Mittmann i Stefanii Królikowskiej / oprac. i wydali Jarosław Dumanowski i Maciej J. Mazurkiewicz. – Wyd. 2. – Grudziądz: Towarzystwo Przyjaciół Dolnej Wisły; Centrum Badań nad Historią i Kulturą Wyżywienia (stacja naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego); Urząd Miejski w Grudziądzu, 2012.

Obsługa naziemna lotniska (ground handling): praca zbiorowa / pod red. Sławomira Augustyna; [aut. Telesfor Marek Markiewicz et al.]. – Wyd. 2. – Warszawa: AR-Aviation Resources: [Grudziądz: D&M Group], 2012.

Oczyszczalnia ścieków dla miasta Grudziądza / [oprac. Antoni Niećko, Stefan Tulibacki]. – Wyd. 3. – Grudziądz: Miejskie Wodociągi i Oczyszczalnia Sp.z o.o., 2012.

Ogólnopolskie konfrontacje artystyczne niepełnosprawnych: muzyczno-wokalne, poetycko-recytatorskie, plastyczne: Ustka 2012 / [zdj. Hubert

Bierndgarski, Mateusz Cywiński, Mirela Dziedzich]. – Grudziądz: Centrum Rehabilitacji im. ks. biskupa Jana Chrapka, 2012.

OTREMBIA Zbigniew, Bronisław Malinowski: mistrz olimpijski. Honorowy obywatel Grudziądza. – Gdańsk: Wydawnictwo Regnum, 2012.

RAGINIAK Stanisław, Niech niebo pochłonie. – Grudziądz: Wydawnictwo RAS, 2012.

RECZEK Helena, Z kart historii życia duszpasterskiego dzisiejszej Parafii pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Grudziądzu – Tarpnie. – Grudziądz: Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, 2012.

RUTKOWSKA Katarzyna, Działalność wydawnicza Koła Miłośników Dziejów Grudziądza w latach 1986-2011. – Grudziądz: Koło Miłośników Dziejów Grudziądza. Klub „Centrum” Spółdzielni Mieszkaniowej, 2013.

SCHOENWALD Dawid, Ulice i zaułki Grudziądza: Aleja 23 Stycznia i okolice. – Grudziądz: Wydawnictwo Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi, 2012.

SKIWSKA Maria, Mennonici na terenie Basenu grudziądzkiego w XVI – XVIII wieku. – Grudziądz: Koło Miłośników Dziejów Grudziądza. Klub „Centrum” Spółdzielni Mieszkaniowej, 2012.

SZCZEPANEK Zbigniew, Grudziądz – miasto niezwykle = Grudziądz – the magic of extraordinary = Graudenz – eine ungewöhnliche Stadt. – Grudziądz; [Toruń]: Wydawnictwo Młotkowski, 2012.

Triennale Jednego Dzieła 2013: [Grudziądz, Galeria w „Centrum”, maj – czerwiec 2013 r.] / [pod red. Małgorzaty Kosowicz, Krystyny Nowak, Tadeusza Rauchfleisza]. – Grudziądz: Koło Miłośników Dziejów Grudziądza. Klub „Centrum” Spółdzielni Mieszkaniowej, 2013.

TRYBULSKI Kazimierz, Za rzeką czasu. – Kraków: Wydawnictwo WAM, cop. 2013. [Uwaga! Akcja powieści dzieje się m.in. w Grudziądzu].

Twierdza Grudziądz: ochrona, zarządzanie, zagospodarowanie: materiały pokonferencyjne / [red. Anna Wajler; aut.: Mariusz Żebrowski et al.]. – Grudziądz: Wydawnictwo Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi, 2012.

WAŚOWSKA-REDMANN Ines, Huculskie zbiory Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi. – Grudziądz: Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi, 2012.

Wielka Księga Kawalerii Polskiej, Tom 21, 18. Pułk Ułanów Pomorskich / [pod red. Krzysztofa Mijakowskiego]. – Warszawa: Edipresse Polska, cop. 2012.

WILCZEK Maria, Książdz Janusz Pasierb: szkic do portretu. – Pelplin: Wydawnictwo „Bernardinum”, 2013.

ŻELECH Marek, Pan Samochodzik i... : królestwo na krańcu świata. – Olsztyn: Oficyna Wydawnicza „Warmia”, [2011]. [Uwaga! Akcja powieści dzieje się m.in. w Grudziądzu].

XXXI Międzynarodowe Biegi im. Bronisława Malinowskiego, 15 września 2012, Stadion Centralny, ul. Piłsudskiego 14, Grudziądz. – [Olsztyn: Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Reklamowe GRYF, Grzegorz Sokołowski, 2012].

XXXVII Krajowa Wystawa Psów Rasowych, Grudziądz, 20.04.2013 pod honorowym Patronatem Prezydenta Grudziądza Pana Roberta Malinowskiego: katalog / Związek Kynologiczny w Polsce. Oddział Grudziądz. – Grudziądz: Związek Kynologiczny w Polsce. Oddział, 2013.

60 lat Państwowej Szkoły Muzycznej w Grudziądzu (1952-2012) / [tekst i oprac. Aleksandra Haber]. – Grudziądz: Państwowa Szkoła Muzyczna, 2012.

Janina Tarnawska

WIERSZE

Wiosenny chłód

Wiosenny chłód nad ranem
przystroił trawy rosą
mgłą zasnuł cichą dolinę
sprawdził jak siewki rosą

potrząsnął siwą brodą
policzył kwiaty tarniny
zgrabiąły z zimna palce
idącej polami dziewczyny

a ona tak bardzo się spieszy
uśmiechem powitać słońce
rozchylić płatki kwiatów
obudzić ptaki śpiące

gdy złote promienie słońka
ogrzeją na drzewach pąki
wylecą znowu pod niebo
szare maleńkie skowronki

tjurli tirlu tuj tuj tuj
zadzwoń nad głowami
kiedy tylko pójdziemy
na spacer polnymi dróżkami

Kwiaty tej ziemi

Zobacz tylko
jak barwne są kwiaty tej ziemi
każdy inny a nie ma lepszych
ani gorszych między nimi
każdy piękny na swój sposób
wartością prawdziwą
jest dla wielu osób
szukających ciszy i spokoju
kiedy mają już dosyć
codziennego znoju
pośród tłumów rozpędzonych
co biegną drogą
w pogoni za nieuchwytnym
i dostrzec nie mogą
harmonii barw i tego piękna
w którym tajemnica życia
istnieje zamknięta

Na zawsze

w sercu zachowam
wzruszenie
tamtego poranka

błękit nieba
nad poziomkowym
postaniem

uśmiech szczery
pomieszany
z nieśmiałością

wonne fiołki
w zapomnianym
pamiętniku

Spacer po lesie

Nie chcemy budzić leśnej ciszy
co w parowach nad Osą przysnęła
na paluszkach idziemy cichutko
wtem sarna jak widmo przemknęła

wystarczył szelest liści pod stopami
złamanej gałązki cichy trzask
by spłoszona przed nami umknęła
w okryty mgłami jesienny las

śródleśna droga kobiercem wystana
ze złotych liści brzoź i klonów
dlaczego jesień jest taka rozrzutna
pewnie nie powie dzisiaj nikomu

Mróz

Mróz dzisiaj w nocy
usilnie pracował
skuł lodem jezioro
szyby wymalował
patrzę zachwycona
kwiatów całe kiście
w delikatny ornament
malowane liście
jakieś gwiazdki srebrzyste
gałązki iglaków
szukam wśród nich
schowanych
dzików saren ptaków
a wszystko nierealne
jak ten sen uroczy
co czasem się przyśni
sen radości
gdy ktoś o nas myśli

Fot. ze zbiorów rodzinnych

Janina Tarnawska, z domu Krassowska, urodziła się 24 listopada 1950 r. w Wysockim Mazowieckim. Z wykształcenia i zamiłowania jest przyrodnikiem, absolwentką biologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Przez wiele lat była nauczycielką w Szkole Podstawowej nr 5 w Grudziądzu. Rozwijiała wśród uczniów wrażliwość na piękno przyrody i zainteresowania ekologiczne przez organizację licznych wycieczek i zajęć terenowych. Współautorka popularno-naukowych publikacji przyrodniczych.

Wiersze pisała od dawna, kiedy coś ją wzruszyło, zasmuciło lub rozbawiło. Zapisane na różnych karteluzkach najczęściej lądowały w szufladzie. Czasem tylko czytała je w gronie zaprzyjaźnionych osób. Po raz pierwszy opublikowała wiersz w *Biuletynie Leśnym RDLP w Toruniu* w 2001 r. Potem zaczęła zamieszczać swoje utwory na portalu internetowym grupy poetyckiej „Skrzydłaci”. Kilka wierszy ukazało się w tomiku tej grupy – *Poezjo dodaj nam skrzydeł 2010-2011*. Wiersze o tematyce przyrodniczej opublikowała w albumach: *Przyrodnicze pęty powiatu grudziądzkiego* (2010), *System obszarów chronionych powiatu grudziądzkiego* (2011) oraz w dwóch tomikach poezji: *Nasze rozmowy* (2010) oraz *W słońcu i deszczu* (2012).

Obecnie nie pracuje zawodowo, ale – jak zapewnia – nadal patrzy na świat oczami przyrodnika i czasem jej myśli układają się w wiersze...

Od 1971 r. mieszka w Białochowie koło Grudziądza.

KALENDARZ WAŻNIEJSZYCH IMPREZ KULTURALNYCH, SPORTOWYCH I TURYSTYCZNYCH

Styczeń

- Koncert Noworoczny – Centrum Kultury Teatr, 4I (dwa koncerty)
- XXXV Kolarski Rajd Noworoczny – KTK PTTK Kalinka, 5 I
- Akwarele Zenona i Dariusza Aniszewskich – wystawa – Galeria Akcent, 9I
- XXII Finał Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy – Centrum Kultury Teatr i Klub Akcent, 12I
- Niedzielne Koncerty w Teatrze; Malarstwo i rysunek Katarzyny Szczodrowskiej – wystawa – Centrum Kultury Teatr, 19I
- Koncert z okazji 94. rocznicy powrotu Grudziądza do Macierzy – Muzeum, 23I
- Promocja młodych. Koncert uczniów Państwowej Szkoły Muzycznej I i II st. w Grudziądzu – Muzeum, 31I
- Kartony Powstańcze 1863. Grafiki Artura Grottgera – wystawa – Biblioteka Główna
- Dyskusyjny Klub Filmowy w Centrum Kultury Teatr. Projekcje filmów i spotkania Przy kawie o filmie – Stowarzyszenie Miasto Kultury, cały rok
- Wystawa prac podopiecznych pracowni plastycznej Centrum Kultury Teatr i Ośrodka Czytelnictwa Niepełnosprawnych – filia biblioteczna nr 13
- Kulig nad Jeziorem Rudnickim (w zależności od pogody)

- Dyskusyjne Kluby Książki – cykliczne spotkania w Bibliotece Głównej i wybranych filiach
- Kolekcja Aleksandra Kazimierza Wyrwińskiego. Militaria, falerystyka, malarstwo, varia. Dar Anny Stefanii Wyrwińskiej – wystawa – Muzeum
- Klub Kobiet przy Stowarzyszeniu Miasto Kultury – cykliczne spotkania ze specjalistami różnych profesji
- Polski mundur kawaleryjski 1914-45 – wystawa – spichrz nr 17, cały rok
- Bronisław Malinowski (1951-1981). Mistrz olimpijski. Lekkoatleta – wystawa – Muzeum (spichrz nr 17), cały rok
- Scena muzyczna w Klubie Akcent – koncerty, cały rok
- Klub Przyjaciół Franklina – cykliczne spotkania (głośne czytanie, zabawy, projekcje filmów animowanych) – Dział dla Dzieci i Młodzieży Biblioteki Głównej

Luty

Białe wakacje

- Warsztaty artystyczne (plastyczne, lalkarskie, teatralne) – Centrum Kultury Teatr
- Kulig nad Jeziorem Rudnickim (w zależności od pogody); zajęcia dla dzieci (nauka tańca, lodowisko, wyjazd na basen w Wąbrzeźnie) – Informacja Turystyczna
- Cykl zajęć dla najmłodszych czytelników w Bibliotece Głównej oraz filiach bibliotecznych; Autostrada A1. Wystawa fotograficzna Adama Jędrzejewskiego – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych, 3-16 II
- Fotografia Tomasza Dembnego – wystawa – Galeria Akcent, 13 II
- Niedzielne Koncerty w Teatrze; Fotografia Sławomira Krajewskiego – wystawa – Centrum Kultury Teatr, 23 II
- Turniej karate Shorin-Ryu „Mistrz Grudziądza” – Grudziądzki Klub Shorin-Ryu, luty-marzec
- Turniej Jiu-Jitsu „4 formy samoobrony” – Grudziądzki Klub Shorin-Ryu, luty-marzec
- Spacer po Grudziądzu z okazji Międzynarodowego Dnia Przewodnika Turystycznego – Koło Przewodników
- Ferie zimowe z „Zawratem” – Wycieczka do Hamburga, Antwerpii, Brukseli i Berlina – MKT Zawrat przy ZSBiP

Marzec

- Malarstwo Marka Fijałkowskiego – wystawa – Galeria Akcent, 13 III
- Dzień św. Patryka – koncert zespołu Shamrock – Klub Akcent, 14 III
- Malarstwo i grafika Józefa Kotlarczyka – wystawa w 20. rocznicę śmierci artysty – Muzeum, 14 III
- Inauguracja Festiwalu Teatralnego „Grudziądzka Wiosna Teatralna” – spektakle na scenie Centrum Kultury Teatr, 15 III-12 IV
- Niedzielne Koncerty w Teatrze; Wystawa malarstwa Tomasza Karcza – Centrum Kultury Teatr, 23 III
- XXXIV Kolarski Rajd Księżycowy – KTK Kalinka, 29 III
- Prelekcja „Mikołaj Kopernik w Grudziądzu – przeszłość i terażniejszość”; Haft, szydełko i nie tylko... – wystawa rękodzieła Danuty Lewandowskiej;
- Wystawa wielkanocna – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- Wycieczka autokarowa z cyklu „Poznaj swój region” – MORiW
- Otwarte mistrzostwa Grudziądza w judo o puchar Prezydenta Miasta Grudziądza – GKS Olimpia
- Ogólnopolskie Zawody Pływackie – Grudziądzki Puchar „Orki” – GKP Orka
- Pieszy Rajd Gwiazdzisty XIII „Szlakiem Kopernika” i XV „Powitanie Wiosny” – SKKT Piechur przy SP nr 15

Kwiecień

- XXXIII Kolarski Rajd Prima Aprilis – KTK Kalinka, 6 IV
- Malarstwo i tempera Rity Stashulonak z Białorusi – Galeria Akcent, 10 IV
- Niedzielne Koncerty w Teatrze; Wystawa zbiorowa artystów z Tucholi i Chojnic – Centrum Kultury Teatr, 13 IV
- Spotkanie autorskie z Katarzyną Enerlich z okazji Światowego Dnia Książki – Biblioteka Główna, 24 IV
- II Rajd Szlakiem Żołnierzy - gen. Pruszyńskiego – KTK Kalinka, 27 IV
- Międzynarodowy Dzień Książki dla Dzieci – zajęcia literackie – Biblioteka Główna
- Międzynarodowy Dzień Ochrony Zabytków: prelekcja nt. ochrony zabytków w Grudziądzu – Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych; konkurs plastyczny „Najpiękniejsze zakątki Polski” – filia biblioteczna nr 14

- Udział Polaków w zwycięstwie nad faszyzmem 1939-1945. Wystawa dokumentów i ilustracji – Biblioteka Główna
- Rozwiązywanie konfliktów w rodzinie – rola mediatora. Prelekcja Ilony Mroczkowskiej – filia pedagogiczna
- Wystawa prac plastycznych uczniów z Linowa, Lisnowa i Bursztynowa – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- Wycieczka autokarowa z cyklu „Poznaję swój region”
- Miejski Rajd Rowerowy – MORiW
- Międzynarodowe Zawody Balonowe o Puchar Prezydenta Miasta Grudziądza – Aeroklub Nadwiślański
- Międzynarodowy Wyścig Kolarski Juniorów o Puchar Prezydenta Miasta Grudziądza – ALKS Stal
- XIV Rajd Pieszy „Chrońmy przyrodę” – MKT Zawrat przy ZSBiP
- XIV Rajd Pieszy „Wiosna w przyrodzie” – SKKT nr 71 przy SP nr 5

Maj

- Rajd Rowerowy „Majówka na dwóch kółkach” i wycieczka autokarowa z cyklu „Poznaję swój region” – MORiW, 1 V
- Obchody Dnia Flagi Rzeczypospolitej Polskiej, 2 V
- Uroczystości z okazji Święta Narodowego 3 Maja – Rynek, 3 V
- Prace dyplomantów Liceum Plastycznego w Grudziądzu – wystawa zbiorowa – Galeria Akcent, 8 V

Tydzień Bibliotek

- Odjazdowy bibliotekarz – rajd rowerowy bibliotekarzy, czytelników oraz wszystkich miłośników książki, bibliotek i rowerów – Biblioteka Główna; spotkanie z najaktywniejszymi czytelnikami grudziądzkich bibliotek – Biblioteka Główna; spotkanie z autorem – Biblioteka Główna; „Bajka i książka” – spektakl dla przedszkolaków z PM Strzemięcín w wykonaniu zespołu Ogniska Pracy Pozaszkolnej pod kierunkiem Renaty Boguskiej – filia biblioteczna nr 3, 8-15 V
- Prace dyplomowe absolwentów 2014 Liceum Plastycznego w Grudziądzu – Muzeum (spichrz nr 17), 17 V
- Rzeźby Cezarego Kopika – wystawa – Muzeum (spichrz nr 11), 17 V
- VI Święto Wisły – KTK Kalinka, 18 V
- Niedzielne Koncerty w Teatrze; Akwarele Zbigniewa Szczepanka – wystawa – Centrum Kultury Teatr, 25 V

- Grudziądzka Kieszeń Sceniczna – Przegląd Twórczości Dzieci i Młodzieży – Centrum Kultury Teatr
- Grudziądzkie Amatorskie Prezentacje Artystyczne – przegląd w kategoriach: muzyka, taniec, plastyka – Centrum Kultury Teatr
- XXI Festiwal Muzyki i Sztuki Krajów Bałtyckich „Probaltica 2014” – koncerty – Muzeum
- Maj w bibliotece – przyjmowanie wycieczek, lekcje biblioteczne, głośne czytanie bajek, zajęcia plastyczne i edukacyjne – Biblioteka Główna i filie
- Wystawa fotograficzna Sławomira Krajewskiego – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- Happening w plenerze „Ulicznica, czyli książka uliczna” – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- Dni otwarte Cytadeli
- Zawody pływackie „Wyścigi Małych Pływaków” – GKP Orka
- Wiktor Kulerski jakiego nie znamy – prelekcja Waldemara Skińskiego – filia pedagogiczna

Czerwiec

- Niedzielne Koncerty w Teatrze; Wystawa fotograficzna Teresy Mazurkiewicz – Centrum Kultury Teatr, 8 VI
- Grafika Bernardta Pfeifera – wystawa z okazji obchodów jubileuszu 25-lecia partnerstwa pomiędzy Gütersloh i Grudziądzem – Muzeum, 13 VI
- VII Rajd Pamięci Waldka Gmińskiego – KTK Kalinka, 15 VI
- Tajemnice Klasztoru Benedyktynek – wystawa z okazji 130-lecia Muzeum, 21 VI
- Spływ kajakowy – MORiW, 22 VI
- IX Rajd Szlakiem Zabytków Sakralnych – KTK Kalinka, 29 VI
- Inauguracja Festiwalu Kulturalnego „Lato na Starym Mieście”. W ramach festiwalu, organizowanego przez Centrum Kultury Teatr, raz w tygodniu, w urokliwych zakątkach miasta, odbywać się będą imprezy plenerowe – koncerty, spektakle, seanse filmowe, warsztaty artystyczne oraz wystawa prac grudziądzkich artystów.
- Dzień Dziecka w bibliotece
- Dzień Dziecka – happening – Stowarzyszenie Miasto Kultury i Centrum Kultury Teatr

- Plener fotograficzny z udziałem artystów fotografików, członków Związku Polskich Artystów Fotografików (okręg kujawsko-pomorski) – Stowarzyszenie Miasto Kultury i Centrum Kultury Teatr
- Ogólnomiejski konkurs na album „Spacerkiem po moim mieście” – filia biblioteczna nr 1
- Kawiarnie Grudziądz – prelekcja – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- Światowy Dzień Praw Osób Starszych – spotkanie integracyjne – Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- 15-lecie filii bibliotecznej nr 13 i Ośrodka Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- Wycieczka autokarowa z cyklu „Poznaj swój region” – MORiW
- Miejski Rajd Rowerowy – MORiW
- Promocja młodych. Koncert uczniów Państwowej Szkoły Muzycznej I i II st. w Grudziądzu
- XXXIV Rajd pieszy „Przyjaciół lasu” – SKKT Meteor przy SP nr 3
- X Rajd Pieszy Pamięci gen. Tadeusza Komorowskiego „Bora” – SKKT Gimnazjum nr 7
- Wycieczka w Bory Tucholskie – Koło Przewodników
Dni Grudziądz
- Wystawa pokonkursowa Grudziądz Foto 2014 – Galeria Akcent, 12 VI
- Koncerty plenerowe na Błoniach Nadwiślańskich i dziedzińcu Ratusza
- III edycja konkursu „Grudziądzkiego sznoka z glanzem”
- Kiermasz wydawnictw grudziądzkich – Biblioteka Główna
- Ogólnopolski Jarmark Staroci
- Nikifor Krynicki – wystawa 12 reprodukcji – Biblioteka Główna
- Zajęcia edukacyjne dla dzieci – Biblioteka Główna
- Turniej Szachowy o Puchar Prezydenta Grudziądz – UKS Rotmistrz
- Rodzinny Turniej Strzelecki – MUKS Sagittarius
- Młodzieżowe Regaty Wioślarskie – KW Wisła
- Grand Prix MTB Grudziądz – UKS Tandem
- Grudziądzki Rajd Samochodowy – Automobilklub Toruński
- Memoriał Szymona Wołocha – wyścig kolarski – ALKS Stal
- Spływ kajakowy – MORiW, 22 VI

Lipiec

- Grudziądzcy artyści – wystawa zbiorowa – Galeria Akcent, 10 VII
- Festiwal Kulturalny „Lato na Starym Mieście” – imprezy plenerowe przygotowane przez Centrum Kultury Teatr, raz w tygodniu
- Warsztaty artystyczne (plastyczne, teatralne, lalkarskie) – Centrum Kultury Teatr
- Wakacje w bibliotece – cykl zajęć dla młodych czytelników w Bibliotece Głównej oraz filiach bibliotecznych
- Letnie kino pod gwiazdami
- Wakacje z motorem – Automobilklub Toruński
- Spacery z przewodnikiem – Koło Przewodników
- XXXII Górski obóz wędrowny – Beskid Wysoki (Babia Góra) i Tatry Zachodnie – MKT Zawrat przy ZSBiP

Sierpień

- XIII Lato z Kalinką – KTK Kalinka, 14-17 VIII
- Pożegnanie Wakacji – impreza plenerowa – Błonia Nadwiślańskie
- Letnie kino pod gwiazdami
- Spotkanie kawalerzystów i miłośników Kawalerii Polskiej
- Wycieczka autokarowa z cyklu „Poznaję swój region” – MORiW
- Miejski Rajd Rowerowy – MORiW
- Spacery z przewodnikiem – Koło Przewodników

Wrzesień

- VI Integracyjne spotkanie Rotarian i Przyjaciół na Wielkiej Księżej Górze, 6 IX
- XXVIII Rajd Kolarski Pamięci Września 1939 – KTK Kalinka, 7 IX
- Malarstwo i fotografia Marleny Kminikowskiej-Grzesiak – wystawa – Galeria Akcent, 11 IX
- Ptaki. Od archeologii do fotografii cyfrowej – wystawa – Muzeum, 12 IX
- Rajd kolarski „III Jesienny Ziemniak” – KTK Kalinka, 14 IX
- Miejski Rajd Rowerowy „Jesień w Borach Tucholskich” – MORiW, 21 IX
- Złot Ogólnopolski XXXVIII Jesień Kolarska – KTK Kalinka, 26-28 IX
- Inauguracja sezonu teatralnego – Centrum Kultury Teatr
- Inauguracja Niedzielných Koncertów w Teatrze – Centrum Kultury Teatr
- V Pomorska Gala Światła i Energii – imprezy plenerowe

- Europejskie Dni Dziedzictwa: Spotkanie z przedstawicielem wybranej mniejszości wyznaniowej – Biblioteka Główna; Tajemnice zajęć archeologa – spotkanie z pracownikiem Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi – filia biblioteczna nr 3; Dziedzictwo Średniowiecza – wystawa filia biblioteczna nr 7; Teka partyzancka – wystawa drzeworytów K.M. Sopoćki – Biblioteka Główna
- Grudziądzka Jesień Poezji. XIX Ogólnopolskie Warsztaty Poetyckie – Biblioteka Główna
- Wystawa fotograficzna Arkadiusza Kikulskiego – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- Wycieczka autokarowa z cyklu „Poznaj swój region” – MORiW
- Turniej Tenisa Stołowego o Puchar Prezydenta Miasta Grudziądza – ASTS Olimpia-Unia
- Międzynarodowe Biegi im. Bronisława Malinowskiego – GKS Olimpia
- Turniej Miast Kopernikańskich w Boksie – MKS Start
- Regaty Żeglarskie im. Tadeusza Imbierowicza – Toruński Okręgowy Związek Żeglarski
- Młodzieżowy Turniej Rugby – UKS Szarża Grudziądz
- XII Rajd „Święto Ziemniaka” – SKKT SP nr 9

Październik

- Fotografia Remigiusza Ratajczaka – wystawa – Galeria Akcent, 9 X
- Sztuka socrealizmu – wystawa – Muzeum, 17 X
- W Plastusiowie – zajęcia literackie poświęcone Marii Kownackiej – Biblioteka Główna
- XII Miejski Integracyjny Konkurs Plastyczny dla Szkół Podstawowych i Specjalnych, organizowany przez filię biblioteczną nr 13 oraz Violetę Majewicz, nauczycielkę Zespołu Szkół Specjalnych
- Wycieczka autokarowa z cyklu „Poznaj swój region” – MORiW
- XV Rajd pieszy „Szlakiem zamków pomorskich” – MKT Zawrat przy ZSBiP
- XIV Rajd pieszy „Szlakiem Wojska Polskiego II RP” – SKKT-PTTK SP nr 5

Listopad

- Z dziejów przemysłu gumowego w Grudziądzu. Od kaloszy do pontonu – wystawa – Muzeum (spichrz nr 11), 7 XI
- Koncert z okazji Narodowego Święta Niepodległości – Muzeum, 11 XI
- IV Rajd Niepodległości – KTK Kalinka
- Akwarele Ryszarda Aniszewskiego – wystawa – Galeria Akcent, 13 XI
- Promocja „Kalendarza Grudziądzkiego 2015” – Klub Akcent
- Promocja kalendarza na rok 2015 wydanego przez Stowarzyszenie Miasto Kultury – Klub Akcent
- Światowy Dzień Pluszowego Misia – zajęcia literackie dla dzieci – Biblioteka Główna
- Wystawa plastyczna podopiecznych pracowni autorskiej SMALTA 5 Klary Stolp – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- Wystawa bożonarodzeniowa – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- Dni otwarte Cytadeli
- Memoriał im. Edmunda Brylińskiego w Podnoszeniu Ciężarów – MKS Start
- Zawody pływackie „Mali Mistrzowie” – GKP Orka
- Warszawa da się lubić. VIII Krajoznawcza Wycieczka do Panteonu PTTK – Komisja Krajoznawcza i Ochrony Przyrody

Grudzień

- Mikołajki Kolarskie – KTK Kalinka, 6 XII
- Maciej Kastner. Szlachetna fotografia – wystawa – Galeria Akcent, 11 XII
- Jarmark Świętego Mikołaja z imprezą plenerową na Rynku
- Zajęcia świąteczne w Bibliotece Głównej oraz filiach bibliotecznych
- Wystawa fotograficzna Macieja Przybyłka – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- Turniej Pomorski Jiu-Jitsu – Grudziądzki Klub Shorin-Ryu
- Turniej Karate o Puchar Prezydenta Grudziądza – Grudziądzki Klub Shorin-Ryu

Romanas Saliamoras (Litwa) – linoryt

REKLAMY

www.opec.grudziadz.pl

Grupa OPEC

MELBUD S.A. • ul. Składowa 4, 86-300 Grudziądz • www.melbud.pl
sekretariat@melbud.pl, tel. 56 46-400-94, fax 56 46-403-06

Oferujemy

- realizację obiektów z zakresu budownictwa wodnego, ochrony środowiska, robót inżynierskich, ziemnych i melioracyjnych
- techniki bezwykopowe
- projektowanie, wyceny, nadzory, zastępstwa inwestycyjne, rozruchy technologiczne
- wynajem sprzętu
- wyroby betonowe oraz usługi produkcji pomocniczej

Pompownia przeciwpowodziowa Kąty

Regulacja rzeki Kumieli w Elblągu

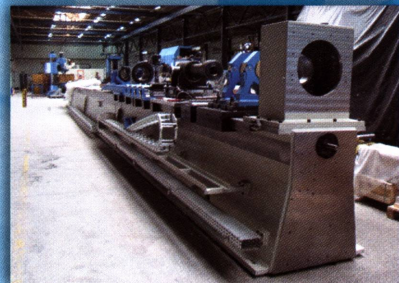
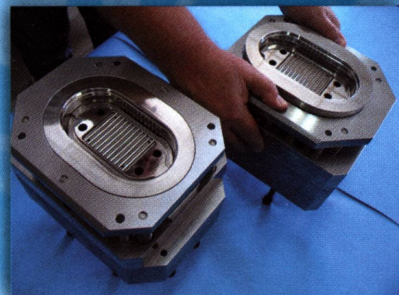
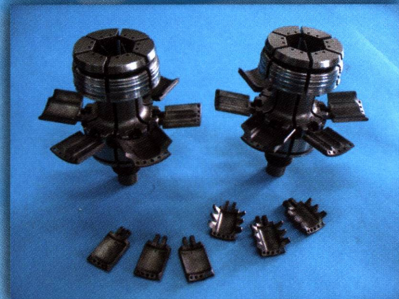
Korporacja Przemysłowa

FORMIT

Sp. z o.o.

Zakres certyfikacji:
**PRODUKCJA CZĘŚCI MASZYN
I CZĘŚCI DLA PRZEMYSŁU
ENERGETYCZNEGO I SAMOCHODOWEGO,
WYKONANIE FORM WTRYSKOWYCH,
TŁOCZNIKÓW, WYKROJNIKÓW,
PRZYRZĄDÓW DO OBRÓBK
SKRAWANIEM,
PRZYRZĄDÓW MONTAŻOWYCH,
SPAWALNICZYCH
ORAZ PROTOTYPÓW MASZYN I URZĄDZEŃ**

ul. Waryńskiego 85, 86-300 Grudziądz
tel. 00 48 56 64 401 30, 56 64 301 70, fax 00 48 56 46 295 68
e-mail:formit@formit.com.pl, www.formit.com.pl

RAFPOL
Opakowania foliowe
Rafińscy i Córka
ul. Marii Konopnickiej 13
86-300 Grudziądz

Zakład produkcyjny
Ruda 7
86-300 Grudziądz
tel. 56 45 08 100
fax 56 45 08 109

25 LAT

DOŚWIADCZEŃ W BRANŻY

OFERUJEMY

- Rękawy folii, półrękawy i taśmy folii
- Folie termokurczliwe
- Folia Stretch
- Opakowania dla przemysłu chłodniczego, mięsnego i tłuszczowego
- Worki, taśmy i rękawy opakowaniowe dla przemysłu meblowego
- Folie osłonowe i plandeki malarskie
- Regranulaty LD/HD poprodukcyjne i wtórne

OPAKOWAŃ FOLIOWYCH

WYKONUJEMY:

- montaż, regulację i legalizację wodomierzy
- układanie przyłączy i sieci wod-kan
- inspekcję TV sieci sanitarnej i deszczowej
- asfaltowanie nawierzchni recyklerem
- czyszczenie sieci sanitarnej
- dezynfekcję wewnętrznej instalacji
- wykonywanie projektów przyłączy wod-kan

Akredytowane Laboratorium wody i ścieków proponuje po atrakcyjnych cenach następujące usługi:

- pobór próbek do badania
- badanie mikrobiologiczne wody
- badania wody na obecność:
 - *bakterii rodzaju Legionella
 - *Pseudomonas aeruginosa
- badania fizyko-chemiczne wody, ścieków, gleby, osadów ściekowych
- badania w zakresie monitoringu jakości wody
- testy zgodności odpadów

Składowisko odpadów w Zakurzewie

Do zakładu przyjmuje się odpady pochodzące z gospodarstw domowych, instytucji, urzędów, lokali handlowo-usługowych itp. z terenu miasta Grudziądza oraz gmin Grudziądz, Rogóźno, Gruta. Prowadzimy również usługi wywozu odpadów z terenu miasta, posiadamy nowoczesny sprzęt oraz własne pojemniki na odpady

ISO 9001:2008

ISO 14001:2004

AB 680
LABORATORIUM
CENTRALNE

SA 8000

Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Nieruchomościami Sp. z o.o.

ul. Mickiewicza 23
86-300 Grudziądz
tel. 56 45 12 020
www.mpgn.pl

- ◆ Administracja budynków
- ◆ Zarządzanie nieruchomościami
- ◆ Sprzedaż mieszkań
- ◆ Wynajem mieszkań
- ◆ Wynajem lokali użytkowych
- ◆ Najem boksów na Pasażu Handlowym
- ◆ Prowadzenie targowisk
- ◆ Zarządzanie obiektami sportowymi
- ◆ Zarządzanie Cmentarzem Komunalnym
- ◆ Wynajem telebimu i emisja reklam

**INTERNETOWA
TELEWIZJA
MIEJSKA**
w Grudziądzu

iTM
GRUDZIĄDZ

www.i-tvm.pl

REDAKCJA@I-TVM.PL

TEL. 56 45 120 42

Grudziądzki Inkubator Przedsiębiorczości

- pomieszczenia biurowe od 21,70 m² do 52,50 m² (wyposażone w meble biurowe, sprzęt komputerowy, infrastrukturę teletechniczną)
- sale konferencyjne (wideokonferencja, tablice interaktywne, projektory, notebooki)
- hale produkcyjne
- nieruchomości niezabudowane

informacja:

Grudziądzki Park Przemysłowy Sp. z o.o.
ul. Budowlanych 7, 86-300 Grudziądz
tel. +48 56 45 06 113
e-mail: gpp@gpp.grudziadz.pl

www.gpp.grudziadz.pl

Grudziądzkie PORĘCZENIA KREDYTOWE

Przedsiębiorco!

- prowadzisz działalność gospodarczą na terenie woj. kujawsko-pomorskiego
- posiadasz zdolność kredytową
- nie posiadasz odpowiedniego zabezpieczenia kredytu/pożyczki

Skorzystaj z oferty GPK sp. z o.o.

- kwota poręczenia: 7000 – 350 000 zł;
- okres poręczenia do 60 miesięcy;
- maksymalna wartość poręczenia do 70% kapitału kredytu/pożyczki;
 - poręczenie obejmuje kredyty lub pożyczki inwestycyjne, inwestycyjno-obrotowe;
- niskie prowizje z tytułu udzielonych poręczeń.

Grudziądzkie Poręczenia Kredytowe Sp. z o.o.
ul. Sienkiewicza 22, 86-300 Grudziądz,
tel./fax: 56 / 46-12-377, e-mail: gpk@gpk.grudziadz.pl
www.gpk.grudziadz.pl

PROGRAM REGIONALNY
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

WOJEWÓDZTWO
KUJAWSKO-POMORSKIE

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Mój region w Europie

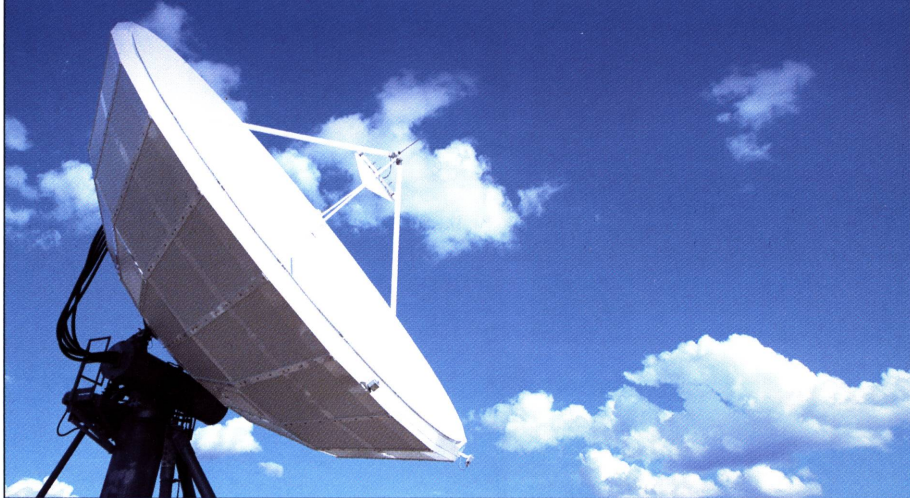
GPK Sp. z o.o. realizuje projekty finansowane z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013.

Przedsiębiorstwo Usługowo-Handlowe
Rok założenia 1995

Usługi telekomunikacyjne

- projektowanie, wykonawstwo, konserwacja wszelkich instalacji telewizyjnych
- szerokopasmowy dostęp do internetu
- sieci optotelekomunikacyjne

ul. Chełmińska 68, 86-300 Grudziądz, tel. 56 46-582-71
www.horyzont24.pl

TVK SM

TELEWIZJA

INTERNET

TELEFON

Lokalnie łączymy globalnie!

*Telewizja Kablowa
Spółdzielni Mieszkaniowej w Grudziądzu*

*ul. Piotra Skargi 1
86-300 Grudziądz*

tel. 56 66 32 040

www.tvsm.pl

DELIKATESY MIĘSNE

ul. Włodka 16B
pn-sob 9.00-20.00, nd 10.00-16.00

ul. Mickiewicza 20
pn-pt 8.00-18.00, sob 8.00-14.00

ul. Chełmińska 68
pn-pt 7.30-18.00, sob 7.00-14.00

ul. Groblowa 3
pn-pt 8.00-17.00, sob 8.00-14.00

SKLEPY MIĘSNE
Dukat

Sklepy
zaopatruje
hurtownia

ul. Waryńskiego 65
tel. 56 45 04 700
ul. Łyskowskiego 37
tel. 56 46 132 16

Sprawdź nas!

- **Sprzedajemy energooszczędne domy w cenie mieszkań**
- **Budujemy na gruntach własnych lub inwestora**
- **Trwałe i ekologiczne materiały**
- **Atrakcyjna oferta**

 www.dsn.com.pl

DSN Sp. z o.o. Ul. Waryńskiego 65, 86-300 Grudziądz, tel. 605 516 488
e-mail: k.kaluzna@dsn.com.pl, www.dsn.com.pl

WYTWÓRNA OCTU I MAJONEZU „OCETIX” SP. Z O.O.

POLECAMY

- OCET BUTELKOWANY 10%

- OCET LUZEM

- MUSZTARDY

- MAJONEZ

- SOSY

86-300 GRUDZIĄDZ, UL. FOCHA 5/7

TEL./FAX 56 46 227 58, 56 46 242 85

e-mail: sekretariat@ocetix.com.pl, marketing@ocetix.com.pl

GRUDZIĄDZKA SPÓŁDZIELNIA MLECZARSKA

86-300 Grudziądz, ul. Rapackiego 12/14,

tel. 56 46 136 61

www.mleczarnia.grudz.pl

**POLECAMY:
SERKI HOMOGENIZOWANE, TWAROGI, ŚMIETANY,
MASŁO, SERY, MLEKO, MAŚLANKI**

Producent tradycyjnej
żywności uhonorowanej
prestżowym znakiem
Dziedzictwo Kulinarne
Kujawy i Pomorze

SONNENFELD

PRZEDSIĘBIORSTWO WIELOBRANŻOWE

GRUDZIĄDZ
UL. GRANICZNA 35

PROFESJONALNE WYBURZENIA ROZBIÓRKI

KOMPLEKSOWE ZAGOSPODAROWANIE ODPADÓW

- **UTYLIZACJA AZBESTU - Z ODBIOREM**
- **SPRZEDAŻ KRUSZYW BUDOWLANYCH**
- **WYNAJEM SPRZĘTU BUDOWLANEGO**
- **WYKOPY I WYMIANA GRUNTU**
- **USŁUGI KONTENEROWE**
- **TRANSPORT CIĘŻKI DO 60 TON**
- **SKUP ZŁOMU METALI**

tel. 56/46 48 174, fax. 56/46 49 350
www.sonnenfeld.pl e-mail: sonnenfeld@wp.pl

Apteka
Salon sprzętu medycznego i rehabilitacyjnego
Salon optyczny
Laboratorium
Audiofon aparaty słuchowe
Bezpłatne badanie słuchu
Badania kierowców

Prywatne gabinety specjalistyczne

chirurgiczny
chorób naczyń
chorób płuc
dermatologiczny
fizjoterapii i masażu
kardiologiczny
chirurgii dziecięcej

laryngologiczny
logopedyczny
neurologiczny
neurochirurgiczny
okulistyczny
onkologiczny
psychologiczny

ortopedyczny
psychiatryczny
reumatologiczny
stomatologiczny
wad postawy
rehabilitacji medycznej

Poradnie specjalistyczne

chirurgiczna
dermatologiczna
laryngologiczna
wad postawy

neurologiczna
okulistyczna
logopedyczna

stomatologiczna
urologiczna
laryngologii dziecięcej

Przedsiębiorstwo Podmiotu Leczniczego Spółki z o.o. OPUS II Ośrodek Rehabilitacji Dzieci i Dorosłych

**W OŚRODKU
ZNAJDUJE SIĘ
RÓWNIEŻ
TOSTERIA
BRUNCH,
KTÓRA POLECA:**

- ☐ TOSTY HISPZAŃSKIE z sałatką
- ☐ CODZIENNE INNA ZUPA/KREM
- ☐ SAŁATKI
- ☐ ŚWIEŻO WYCISKANE SOKI ze świeżych owoców
- ☐ AROMATYCZNE, ŚWIEŻO MIELONE KAWY
- ☐ GORĄCE NAPOJE
- ☐ PYSZNE CIASTA
- ☐ NALEŚNIKI FRANCUSKIE z bitą śmietaną i owocami
- ☐ DESERY LODOWE
- ☐ LODY

OPUS II Ośrodek Rehabilitacji Dzieci i Dorosłych prowadzi kompleksową i intensywną rehabilitację niemowląt, dzieci oraz dorosłych. Ośrodek specjalizuje się w rehabilitacji pacjentów:

- z wadami wrodzonymi i nabytymi
- ze schorzeniami narządu ruchu
- po wypadkach, urazach i operacjach układu kostno-stawowego
- z zaburzeniami wieku rozwojowego.

Ośrodek Rehabilitacji Dzieci i Dorosłych udziela świadczeń w ramach oddziału całodobowego, dziennego oraz wczesnej interwencji.

W rehabilitacji pacjentów wykorzystujemy m.in. takie metody jak TheraSuit, PNF, NDT-Bobath, Vojta, Terapia Master.

UWAGA!!!

3 zabiegi w turnusie 10-cio dniowym dla osób dorosłych w atrakcyjnej cenie 120zł.

- Termin oczekiwania maksymalnie 2 tygodnie.

ZAPRASZAMY DO SKORZYSTANIA Z NASZEJ OFERTY.

Ul. Moniuszki 13a,
Grudziądz
Telefon
695 091 999 / 601 085 716
www.tosteriabrunch.wordpress.com

**PPL Spółki z o.o.
OPUS II Ośrodek Rehabilitacji Dzieci i Dorosłych**

Ul. Moniuszki 13a 86-300 Grudziądz
Tel/fax: 56 64 322 81 / 603 963 593

e-mail: ordst@wp.pl

www.OPUSII.wordpress.com

Sala Bankietowa

„Pod Solankami”

Stołówka Regionalnego Szpitala Specjalistycznego im. dr. Władysława Biegańskiego
ul. Rydygiera 15/17 (nowy kompleks szpitalny), tel. 56 45 00 830, 56 45 00 831

do dyspozycji gości

- DUŻA SALA

- DOSKONAŁA KUCHNIA

Posiadamy Certyfikat ISO 22000:2006 z systemu zarządzania bezpieczeństwem żywności

Wojskowe Zakłady Uzbrojenia S.A.
86-300 Grudziądz, ul. Parkowa 42
tel.: 56 6446200
fax: 56 4623783
e-mail: wzu@wzu.pl
www.wzu.pl

OKRĘGOWA STACJA KONTROLI POJAZDÓW

tel. 45-04-231

PN - PT 06:30 - 21:30; SOBOTA: 07:30 - 12:30

STACJA PALIW

PNI- PT 06:00 - 20:00; SO 08:00 - 15:00

*Dla firm możliwość tankowania
całodobowo - zapytaj o szczegóły na stacji*

tel. 45-04-233

**ul. Składowa 21
ZAPRASZAMY**

MIESZKANIA NA WYNAJEM I SPRZEDAŻ

GRUDZIĄDZKIE TOWARZYSTWO BUDOWNICTWA SPOŁECZNEGO Sp. z o.o.

Szczegółowe informacje w biurze TBS Sp. z o.o., ul. Waryńskiego 2, tel. 56 642 70 22

YAMAHA

SZKOŁA MUZYCZNA

Grudziądz, ul. Focha 19
tel. 691 944 313

www.grudziadz.yamahaszkola.pl

PARKOWY DOM WESELNY

Leśniczówka

czynne codziennie
od godz. 10.00 do 21.00

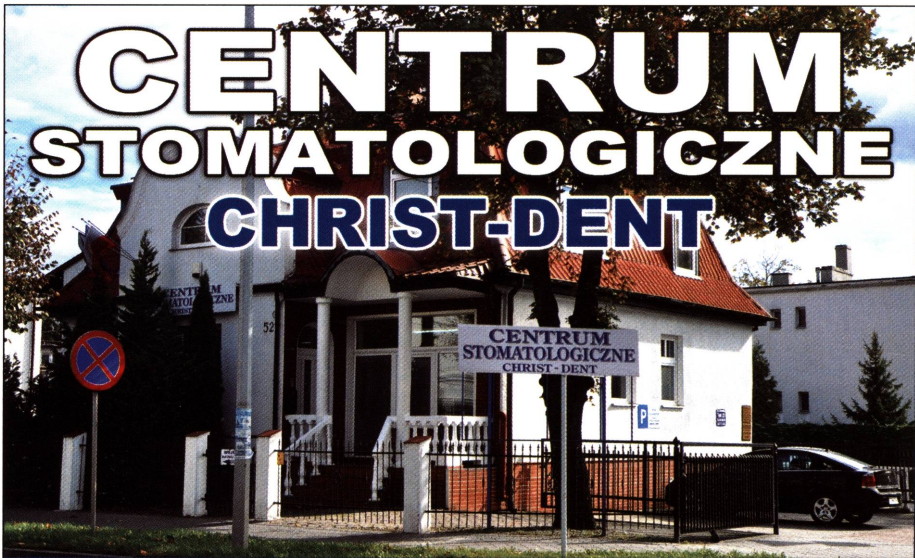
ŚNIADANIA - OBIADY - KOLACJE

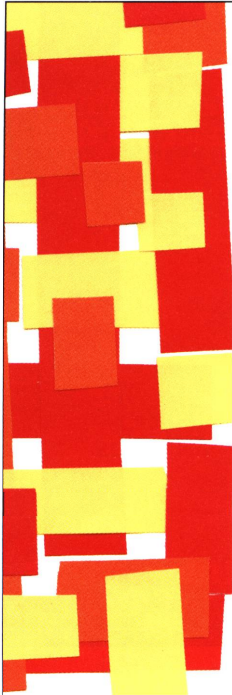
Organizujemy uroczystości i przyjęcia okolicznościowe, zabawy taneczne

Grudziądz, ul. Wigury 1 (park Miejski), tel. 56 46 287 44, lesniczowkagrudziadz@interia.pl

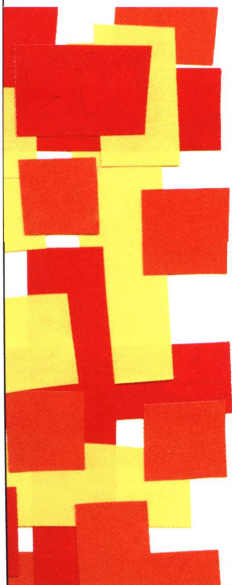
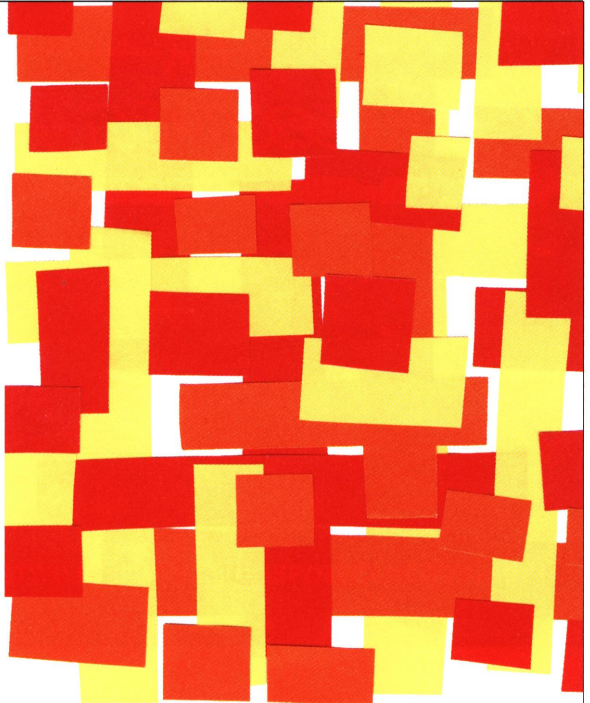
CENTRUM STOMATOLOGICZNE CHRIST-DENT

Piłsudskiego 52, tel. 56 642 66 62

studio reklamy

maciej@grudziadz.com | tel. 601 23 69 22

DRUKARNIA

KSIEŻY WERBISTÓW

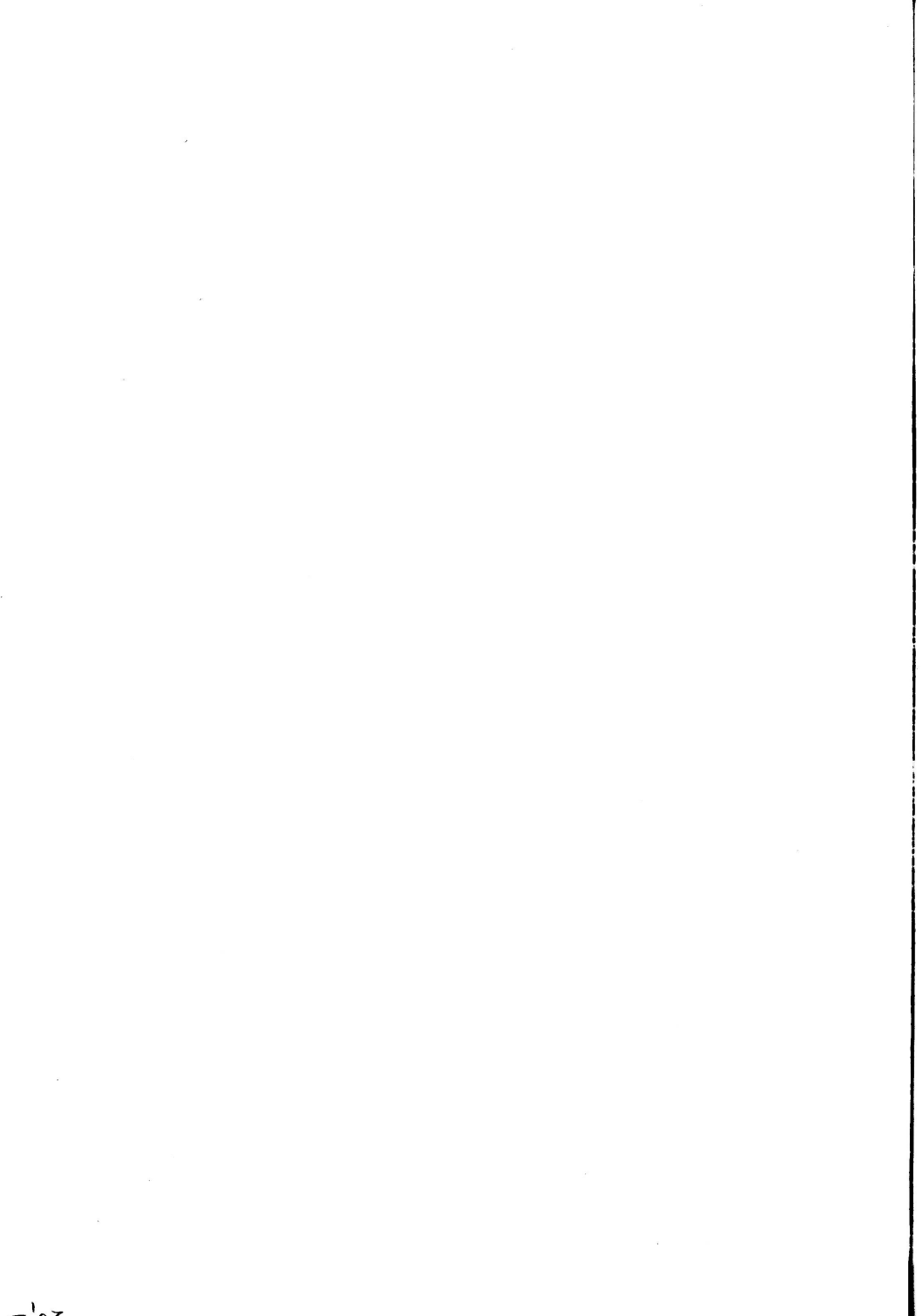
Górna Grupa, ul. Klasztorna 4, 86-134 Dragacz
tel. +48 52 3306377, fax: +48 52 3306378

www.drukarnia-svd.com.pl

NOTATKI

NOTATKI

NOTATKI

BIBLIOTEKA MIEJSKA
im. W. Kulerskiego w Grudziądzu

94438 Grudziądz Gzyt. Nauk.	Kalendarz Grudziądzki 2014 215908
-----------------------------------	--

ISBN 978-83-910048-5-2